

Гендерна рівність та збалансована політична участь і представництво жінок та чоловіків у суспільно-політичних процесах в Україні у повоєнний період: виклики та перспективи

Дослідження щодо
оцінки ситуації

Олександра Голуб
Сергій Панченко
Сергій Літвінов
Володимир Володько
Юрій Фаріон

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Гендерна рівність та збалансована політична участь і представництво жінок та чоловіків у суспільно-політичних процесах в Україні у повоєнний період: виклики та перспективи

Дослідження щодо оцінки ситуації

Автори:

Олександра ГОЛУБ,

експертка з гендерних питань, керівниця ГО «Ліга захисту прав жінок «Гармонія рівних»

Сергій ПАНЧЕНКО,

соціолог, Дослідницька компанія «Соціополіс»

Сергій ЛІТВІНОВ,

соціолог, Дослідницька компанія «Соціополіс»

Володимир ВОЛОДЬКО,

аналітик, Дослідницька компанія «Соціополіс»

Юрій ФАРІОН,

аналітик, Дослідницька компанія «Соціополіс»

Англійська версія: "Gender Equality, Balanced Political Participation and Representation of Women and Men in Post-War Public and Political Processes in Ukraine: Challenges and Perspectives. Needs Assessment Report"

Дослідження підготовлено в межах та за підтримки проекту Ради Європи «Підтримка прозорості, інклюзивності та чесності виборчої практики в Україні – Фаза III», що впроваджувався в межах Плану дій Ради Європи для України на 2018-2022 роки. Публікацію дослідження здійснено в межах та за підтримки проекту Ради Європи «Підтримка демократичних післявоєнних виборів в Україні», що впроваджується в межах Плану дій Ради Європи для України «Стійкість, відновлення та відбудова» на 2023-2026 роки.

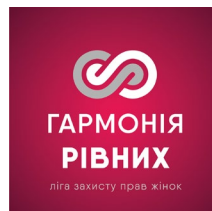
Погляди, викладені в цьому дослідженні, є відповідальністю його авторів і можуть не співпадати з офіційною політикою Ради Європи. Відтворення уривків (до 500 слів) дозволяється не для комерційних цілей за умови, якщо збережено цілісність тексту, уривок не є вирваним із контексту, не надає неповну інформацію або будь-як інакше не вводить читача в оману щодо характеру, обсягу або змісту тексту. Вихідний текст завжди має супроводжуватися таким посиланням:

«© Рада Європи, 2023».

Щодо відтворення/перекладу всього документа або його частин просимо звертатися до Директорату з комунікацій (F-67075 Strasbourg Cedex або publishing@coe.int).

Оформлення обкладинки, дизайн та верстка:
Олена Старанчук
Літературний редактор: Сергій Чемеркін
Фото: ©shutterstock

© Рада Європи, грудень 2023 р.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

ЗМІСТ

---

1. Вступ	7
2. Огляд поточної ситуації участі жінок і чоловіків у суспільно-політичному житті країни з огляду на виклики та наслідки війни	8
2.1. Огляд міжнародно-правових документів щодо участі жінок і чоловіків у процесах прийняття рішень та їхнє застосування під час війни та в післявоєнний період	8
2.2. Огляд національного законодавства та аналіз поточної ситуації щодо участі жінок та чоловіків у суспільно-політичних процесах із використанням результатів наявних досліджень	14
3. Роль жінок та чоловіків у процесах відновлення суспільно-політичного життя у постконфліктних суспільствах: міжнародний досвід	26
4. Гендерно збалансована участь та представництво жінок і чоловіків у суспільно-політичних процесах післявоєнного відновлення України: основні виклики та можливі сценарії	33
5. Тенденції соціальних змін відповідно до сценаріїв завершення війни	55
6. Висновки і рекомендації	67
7. Додатки	72
Додаток 1. Основні висновки за результатами Експертного опитування	73
Додаток 2. Методологія Експертного опитування	77
Додаток 3. Анкета Експертного опитування	80

1. ВСТУП

Перехід із 24 лютого 2022 року російсько-української війни в нову фазу повномасштабного протистояння ставить перед Україною нові нечувані досі виклики. Це, зокрема, й виклики у площині досягнення гендерного балансу політичної участі та рівного представництва жінок і чоловіків у суспільно-політичних процесах.

Гендерна рівність – важлива сфера встановлення стандартів і політична мета Ради Європи, яку Україна вже підтримувала станом на 24 лютого 2022 року. Як член Ради Європи з 1995 року Україна є учасницею Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Відповідно вона зобов'язалася виконувати положення конвенції щодо гендерної рівності, а також враховувати шістнадцять рекомендацій Комітету міністрів щодо гендерної рівності. Стратегія Ради Європи з гендерної рівності на 2018-2023 роки, розроблена Комісією з гендерної рівності за активної участі України, має на меті покращення та розширення прав і можливостей жінок та ефективну реалізацію гендерної рівності в державах-членах Ради Європи шляхом підтримки впровадження чинних стандартів. Як учасниця кількох конвенцій (Стамбульської, Лансаротської конвенцій, Конвенції про заходи щодо протидії торгівлі людьми), які містять положення щодо протидії дискримінації жінок і дівчат, Україна зобов'язана дотримуватися міжнародних стандартів прав людини, що впливають на гендерну рівність.

Одночасно прискорення євроінтеграційних процесів робить питання гендерної рівності надзвичайно важливими та актуальними. Адже рівні права та можливості чоловіків та жінок – це один із фундаментальних принципів, які сповідує європейська спільнота. Україна як держава-кандидат на членство в Європейському Союзі та як потенційний член ЄС мусить відповідати визначеним стандартам, зокрема щодо гендерного балансу, на всіх рівнях керівних посад. Ратифікація у червні 2022 року Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) лише посилює це зобов'язання щодо боротьби з гендерною нерівністю.

За таких умов важливо з'ясувати, як війна вплинула на рівні можливості жінок та чоловіків, із якими проблемами доводиться їм зіштовхуватися сьогодні та які існують очікування щодо завтрашнього дня. На ці та інші питання дає відповідь експертне опитування «Гендерна рівність та збалансована політична участь і представництво жінок та чоловіків у суспільно-політичних процесах в Україні у повоєнний період: виклики та перспективи» (надалі – Експертне опитування), проведене на замовлення Ради Європи¹. 124 експерти висловили свою думку, спираючись на власний досвід участі в суспільно-політичних процесах. Це жінки та чоловіки – народні депутати України, депутати місцевих рад, представники місцевих органів державної влади та виконавчих органів місцевого самоврядування, представники громадських формувань.

На результатах опитування ґрунтується аналітичне дослідження, яке поміщає їх у широкий правовий та міжнародний контекст, аналізує поточну ситуацію та моделює можливі сценарії розвитку подій. У результаті отримано комплексний погляд на проблему, що дозволяє врахувати усі її аспекти та зробити реалістичні прогнози. Усе це дозволить надалі напрацювати конкретні рекомендації для різних гілок та рівнів влади, реалізація яких сприятиме прогресу в досягненні мети гендерного балансу в суспільно-політичному житті України.

---

1. Експертне опитування проводилося Дослідницькою компанією «Соціополіс» на замовлення Ради Європи.

2. ОГЛЯД ПОТОЧНОЇ СИТУАЦІЇ УЧАСТІ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ КРАЇНИ З ОГЛЯДУ НА ВИКЛИКИ ТА НАСЛІДКИ ВІЙНИ

2.1. Огляд міжнародно-правових документів щодо участі жінок і чоловіків у процесах прийняття рішень та їхнє застосування під час війни та в післявоєнний період

Після завершення Другої світової війни було розроблено низку міжнародно-правових актів, спрямованих на захист прав людини в цілому та прав уразливих соціальних груп як їхнього невід'ємного складника. Такі документи розроблялися та ухвалювалися, зокрема, в рамках Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи задля встановлення «золотого стандарту» захисту прав людини.

Події світових воєн зумовили також формування на універсальному рівні системи міжнародного гуманітарного права – системи міжнародно-правових норм і принципів², які мають застосовуватися під час збройних конфліктів.

Для цілей нашого дослідження ми можемо виокремити міжнародно-правові акти у сфері захисту прав людини загального характеру, які зокрема стосуються рівності жінок і чоловіків у суспільно-політичному житті в умовах мирного часу, а також ті акти або стандарти, які визначають специфічні підходи щодо захисту прав жінок у контексті збройних конфліктів та постконфліктної відбудови.

---

2. Зокрема, до неї увійшли Гаазькі конвенції та декларації 1899 і 1907 років, Женевські конвенції 1949 року (Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у регулярних арміях; Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що постраждали в корабельних аваріях, зі складу збройних сил на морі; Конвенція про поводження з військовополоненими; Конвенція про захист цивільного населення під час війни) і додаткові протоколи до них 1977 року та інші нормативно-правові акти.

Міжнародне право приділяє значну увагу питанням рівноправної участі жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя, а також на найвищому рівні забороняє дискримінацію за ознакою статі.

На універсальному рівні ООН розробила систему міжнародних актів, присвячену захисту прав жінок. У Загальній декларації прав людини (1948) визначено, що кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Цей принцип набув свого розвитку у Конвенції ООН про політичні права жінок (1952), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (1966) та Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (1966).

Конвенція ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок (1979) стала першим міжнародним актом, який зосередився на проблематиці дискримінації жінок за ознакою статі. У Конвенції разом із необхідністю «вжиття державами-сторонами тимчасових спеціальних заходів, спрямованих на прискорення встановлення фактичної рівності між чоловіками та жінками», закріплюється зобов'язання держав забезпечити жінкам, на рівних умовах з чоловіками, активне та пасивне виборче право, можливість брати участь у формуванні та реалізації державної політики, а також право на участь у громадсько-політичному житті.

Згодом ці зобов'язання знайшли свій розвиток у Пекінській декларації та Платформі дій (1995) та Глобальному порядку денному до 2030 року і Цілях сталого розвитку ООН (2015).

Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки. Мир. Безпека» (2000) закріпила питання гендерної рівності у сфері миру і безпеки. Вперше на офіційному рівні жінок було визнано активними учасницями та «суб'єктами у питаннях миру та безпеки». Визнання гендерно зумовленого впливу конфліктів на життя суспільства дозволило ширше поглянути на концепцію миру та безпеки. Необхідність подолання системних перешкод для участі жінок у прийнятті рішень у ході конфліктів та постконфліктного відновлення розглядається як необхідна передумова для миру. Резолюція ґрунтується на двох взаємопов'язаних підходах: з одного боку, на захисті жінок від насильства, з другого – на посиленні участі жінок у політичній, суспільній, військовій і економічній сферах.

Оскільки Резолюція 1325 має досить широкий характер, для урегулювання конкретних питань Радою Безпеки ООН було прийнято додаткові вузько спрямовані резолюції³. Вони стосуються питань боротьби проти сексуального насильства під час конфліктів; моніторингу й оцінки за допомогою розроблення глобальних показників; боротьби з поширенням екстремізму; запровадження гендерно орієнтованих показників раннього попередження задля виявлення ризиків і загроз. На виконання Резолюції 1325 державами ухвалюються національні плани дій для імплементації її положень на національному рівні.

У контексті участі жінок у процесах прийняття рішень важливо також звернути увагу на Резолюцію Ради Безпеки ООН 1889 (2009), яка наголошує на проблематиці усунення жінок від процесів раннього відновлення та миробудування, а також на відсутності адекватного планування та фінансування. Резолюція закликає до розробки стратегії щодо збільшення кількості жінок у процесі прийняття рішень щодо врегулювання конфліктів.

---

3. Ідеться про резолюції РБ ООН 1820 (2008), 1888 (2009), 1889 (2009), 1960 (2010), 2106 (2013), 2122 (2013), 2242 (2015), 2467 (2019), 2493 (2019). Із коротким змістом цих документів можна ознайомитися за посиланням <https://www.un.org/shestandsforpeace/content/united-nations-security-council-resolutions-women-peace-and-security>.

Серед конкретних зобов'язань, презентованих у Резолюції, варто звернути увагу на такі:

- відрядження ґендерних радників та радників із питань захисту жінок у місії з підтримки миру;
- сприяння участі жінок у процесах прийняття рішень з економічних та політичних питань, починаючи з ранніх стадій миробудування;
- контроль ресурсів, спрямованих на жінок у постконфліктному та відновлювальному плануванні, фінансування заходів із фізичної та економічної безпеки жінок, охорони здоров'я, юстиції та заохочення участі жінок у політичному житті.

На європейському рівні існує регіональна система міжнародно-правових норм у галузі прав людини, які розробляють Рада Європи, ОБСЄ та Європейський Союз. Визначну роль у створенні міжнародних стандартів захисту прав людини та прав жінок відіграє Рада Європи.

Заборона дискримінації, а отже необхідність забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, визначена у статтях 1 та 14 Європейської конвенції з прав людини (1950). У Протоколі №12 до Європейської конвенції зазначено, що «принцип недискримінації не стоїть на заваді Державам-учасницям уживати заходів для сприяння повній та реальній рівності, якщо ці заходи об'єктивно й обґрунтовано виправдані». Тож держави цілком легітимно можуть застосовувати спеціальні тимчасові заходи, зокрема й під час конфліктів та у постконфліктний період, для досягнення реальної рівноправності. До таких позитивних заходів можна віднести й запровадження «ґендерної квоти», навчання для розширення можливостей або ж надання преференцій групам осіб, які перебувають у несприятливому становищі.

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) (2011) фокусується на питаннях протидії ґендерно зумовленому насильству як у мирний час, так і в ситуації збройного конфлікту, а також визначає, що насильство стосовно жінок та домашнє насильство витікає з ґендерної нерівності. Конвенція визнає, що порушення прав людини під час збройних конфліктів, яке торкається цивільного населення, особливо стосується й жінок. Ідеться про поширені або систематичні зґвалтування та сексуальне насильство, а також тенденції до збільшення насильства стосовно жінок як під час конфліктів, так і після них.

Хоча Стратегія Ради Європи з ґендерної рівності на 2018-2023 роки безпосередньо не розглядає питання впливу збройних конфліктів на ґендерну політику, однією зі стратегічних цілей вона визначає «досягнення збалансованої участі жінок і чоловіків у процесі прийняття політичних та суспільних рішень». Досягнення цієї цілі у часи збройного конфлікту або ж постконфліктної відбудови є не менш важливим, ніж у мирний час.

Питанням збалансованої участі жінок і чоловіків у процесах прийняття рішень присвячено низку рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи. Окремі з них (як-от Рекомендація Rec(2003)3 Комітету міністрів Ради Європи щодо збалансованої участі жінок і чоловіків у процесі прийняття політичних і суспільних рішень) присвячені загальним аспектам упровадження стандартів ґендерної рівності та забезпечення паритетного представництва обох статей у суспільно-політичному житті. Згідно з Рекомендацією Rec(2003)3 збалансована участь жінок і чоловіків означає, що представництво жінок або чоловіків у будь-якому розпорядчому органі, який бере участь у політичному чи суспільному житті, має бути не менше 40%. Підкреслюється важливість урахування співвідношення жінок і чоловіків під час призначення представників у міжнародні посе-

редницькі та переговорні комітети, особливо у випадку мирних переговорів або врегулювання конфліктів.

Паритетному представництву обох статей у суспільно-політичному житті та вирішенні конфліктних ситуацій присвячено також Рекомендацію CM/Rec(2007)17 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо стандартів та механізмів гендерної рівності. У цьому документі вкотре акцентовано увагу на необхідності забезпечення мінімального 40%-го порогу представництва кожної статі у політичному та суспільному житті. У той самий час існування паритетної демократії розглядається як передумова та гарантія подальшого включення потреб як чоловіків, так і жінок у державну політику.

Участь жінок у вирішенні конфліктів та у постконфліктному відновленні об'єктивно зумовлена двома чинниками. З одного боку, жінки значно частіше зазнають внутрішнього переміщення або стають біженками, вони особливо вразливі у ході збройних конфліктів та окупації. З другого боку, жінки відіграють ключову роль у відновленні суспільства та запобіганні подальшим збройним конфліктам. Спираючись на це, у Рекомендації CM/Rec(2007)17 визначено важливість забезпечення 40%-го порогу збалансованого представництва на етапах запобігання, управління та вирішення конфліктів, а також для врахування специфічних потреб жінок у постконфліктній відбудові.

Держави можуть реалізовувати зазначену політику через низку заходів, наприклад:

- заходи для включення жінок у структури та механізми, спрямовані на реконструкцію суспільства у постконфліктних ситуаціях, наприклад комітети з мирних переговорів та інші органи прийняття рішень, разом із регулярною оцінкою участі жінок у цих органах;
- регулярну оцінку та розповсюдження інформації про випадки порушення прав жінок під час конфлікту з метою зменшення кількості таких випадків, активне сприяння ненасильницьким формам вирішення конфліктів;
- запровадження механізмів для адекватного врахування особливих потреб та внеску жінок і чоловіків у проекти реструктуризації постконфліктного суспільства тощо.

У контексті цього дослідження особливу увагу варто звернути на Рекомендацію Комітету міністрів Ради Європи CM/Rec(2010)10 про роль жінок і чоловіків у запобіганні та вирішенні конфліктів і в розбудові миру.

Рекомендація CM/Rec(2010)10 розглядає питання збалансованої участі жінок і чоловіків у процесах прийняття рішень крізь призму конфліктів та розбудови миру. Загалом, коло питань, охоплених Рекомендацією, більш широке та стосується не лише громадянських прав та свобод жінок і чоловіків, а й соціальних та економічних прав, захисту від насильства, безпекових питань. У документі наголошено на тому, що жінки та діти становлять значну частку серед цивільних жертв конфліктів, при цьому жінки порівняно з чоловіками мають менший доступ до ресурсів, влади та прийняття рішень. Такий доступ є обмеженим як у процесі конфлікту, так і після його завершення, хоча досвід жінок у ході воєн та постконфліктної відбудови значно відрізняється від досвіду чоловіків. Жінки часто усунуті з переговорного процесу, а їхня роль у відбудові маргіналізована. Рекомендація фокусується на таких ключових сферах, як дотримання прав людини, ненасильницьке вирішення конфліктів, боротьба з насильством стосовно жінок, збалансована участь жінок і чоловіків у прийнятті рішень, розширення прав і можливостей жінок.

Усвідомлення нерозривного взаємозв'язку між процесами розбудови миру та запобігання конфліктам, з одного боку, та збалансованою участю обох статей у суспільно-політичному житті – з другого, є передумовою до встановлення миру, безпеки та економічного розвитку. При цьому ефективність процесів розбудови миру значно підвищується, якщо до них залучаються жінки – представниці різних соціальних груп, із різними навичками, компетенціями та досвідом.

У ситуації збройних конфліктів жінки зазнають різноманітних проявів насильства, яке часто має також специфічний ґендерно зумовлений характер, що може впливати на їхню суспільно-політичну активність. У Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи Rec 2002(5) щодо захисту жінок від насильства зазначено, що насильство щодо жінок в умовах збройного конфлікту – це, серед іншого, порушення прав жінок як прав людини, зокрема, захоплення їх як заручників, примусове переміщення, систематичне зґвалтування, сексуальне рабство, примусова вагітність і торгівля людьми з метою сексуальної та економічної експлуатації. У зв'язку із цим держави-члени повинні вживати додаткові заходи щодо запобігання насильству в конфліктних і постконфліктних ситуаціях. Зокрема, разом із притягненням до відповідальності винних за вчинення будь-яких форм насильства щодо жінок і дітей відповідно до положень міжнародного гуманітарного права, необхідно гарантувати додаткові заходи безпеки щодо постраждалих та свідків.

Задля посилення участі жінок у вказаній сфері необхідні ресурси. По-перше, потрібно підтримувати та фінансувати громадські організації, які надають консультації та допомогу постраждалим від насильства під час конфліктів і в постконфліктних ситуаціях. По-друге, такого фінансування потребують також програми, які дотримуються ґендерно чутливого підходу до надання допомоги постраждалим і фокусуються на відновленні та репатріації після конфлікту.

Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ) у своїй роботі також не оминула питання ґендерної рівності та вирішення збройних конфліктів. Цій проблематиці присвячено Резолюцію ПАРЄ 1385(2004) щодо ролі жінок у запобіганні та вирішенні конфліктів. У документі наголошено, що розширення прав і можливостей жінок у конфліктних ситуаціях допомагає запобігти насильству стосовно жінок та злочинам, які заборонені відповідно до Женевських конвенцій та протоколів до них, зокрема зґвалтуванням, примусовим вагітностям та сексуальному рабству.

Вказано на взаємозв'язок між рівнем забезпечення прав жінок та підтриманням міжнародного миру: міжнародний мир неможливий без повного розуміння впливу збройних конфліктів на жінок та гарантування їхньої безпеки.

Альтернативні погляди жінок на запобігання конфліктам більшою мірою зосереджені на низовому рівні та рівні громади. Тому важливим кроком для підвищення ролі жінок має бути забезпечення їхнього представництва у місцевих, національних і міжнародних органах для вирішення конфліктів. При цьому визнається недостатньою участь жінок у запобіганні конфліктам, миротворчих операціях і постконфліктній розбудові миру. Зокрема, жінок часто маргіналізують або усувають від переговорів і дипломатичних ініціатив, спрямованих на припинення збройних конфліктів, як це було під час мирних переговорів у Косово, на Південному Кавказі, в Афганістані та Іраку.

Для запобігання конфліктам, як зазначено, важливо розширювати можливості місцевих жінок і жіночих груп у районах, де такий конфлікт назріває, і підтримувати їхні стратегії, спрямовані на уникнення збройного конфлікту.

З огляду на статус України як кандидата на членство в ЄС варто також звернути увагу на відповідні підходи Європейського Союзу до регулювання вказаної проблематики. Європейський парламент у своїй Резолюції 2000/2025(INI) щодо участі жінок у мирному вирішенні конфліктів фокусується на тому, як конфлікти впливають на життя жінок. Насамперед збройні конфлікти

призводять до істотного погіршення соціально-економічного добробуту, зростання бідності та торгівлі людьми. При цьому реалізація жіночих мирних ініціатив часто зіштовхується із значними ризиками (зокрема, як це було у Судані, Лівані та Росії). Зокрема, жінки є маргіналізованими чи усуненими від переговорів та інших дипломатичних процесів, спрямованих на завершення збройних конфліктів (як це відбувалося у Бурунді, Таджикистані та Косово). Загалом інтереси, пріоритети та права жінок часто ігноруються у формальних переговорах.

З другого боку, більша участь жінок у процесах прийняття рішень, запобіганні та вирішенні конфліктів, зокрема, збільшення кількості жінок у цивільних, військових та правоохоронних компонентах миротворчих операцій, сприяють покращенню зв'язків із місцевими громадами, що важливо для створення стійкого миру. Стійкий мир багато в чому залежить від залучення громади та громадянського суспільства до мирного процесу – процесу, який може бути легітимним лише за умови рівноправної участі у ньому жінок.

Європейський парламент наголошує на необхідності застосування ґендерного аналізу при плануванні та реалізації політик у сфері вирішення конфліктів. Увагу варто звертати на тенденції зростання соціальної, економічної та політичної маргіналізації жінок унаслідок конфлікту, а також на можливості для покращення становища жінок у результаті зміни ситуації.

У контексті участі жінок у процесах прийняття рішень Європейський парламент рекомендує державам-членам, зокрема:

- залучати більше жінок до дипломатичної служби, зокрема на керівні посади, навчати жінок у дипломатичному корпусі навичкам ведення переговорів, фасилітації та посередництва;
- збільшити відсоток жінок у делегаціях на національних, регіональних і міжнародних зустрічах, присвячених миру та безпеці, а також на офіційних мирних переговорах;
- вимагати від міжнародних дипломатичних миротворчих груп систематичних консультацій із жіночими громадськими миротворчими групами та організаціями, гарантуючи, що їхні проблеми та пріоритети відображено в офіційному мирному процесі;
- підтримувати створення та зміцнення неурядових організацій, зокрема й жіночих, які беруть активну участь у запобіганні конфліктам і в постконфліктній роботі з миру та відновлення;
- забезпечити право жінок-біженок на самовизначення через відповідні економічні можливості та рівне представництво в комітетах біженців та інших органах прийняття рішень у таборах біженців;
- забезпечити, щоб і жінки, і чоловіки отримували вигоду від ініціатив із реконструкції;
- забезпечувати фінансові ресурси для розширення політичних та економічних можливостей жінок у постконфліктний період тощо.

Ураховуючи закріплені у Конституції України європейський та євроатлантичний курс України, важливо також зауважити, що у статті 420 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з другої сторони, співробітництво України та ЄС спрямоване, серед іншого, на забезпечення гендерної рівності та рівних можливостей для чоловіків та жінок у сфері зайнятості, освіти та навчання, економічної та суспільної діяльності, а також у процесі прийняття рішень; подолання дискримінації в усіх її формах та проявах; посилення можливостей соціальних партнерів та сприяння соціальному діалогу. Закріплені цінності є як ніколи актуальними в контексті постконфліктного відновлення України.

Резюмуючи, варто зазначити, що міжнародно-правові документи та стандарти врегульовують питання паритетної участі жінок і чоловіків у процесах прийняття рішень як у мирний час, так і у ході конфліктів та постконфліктного відновлення. Світовим співтовариством визнається специфічний та довготривалий вплив збройних конфліктів на усі сфери життя, зокрема на участь чоловіків та жінок у суспільно-політичному житті. Водночас указані стандарти потребують свого подальшого втілення, імплементації та ресурсного забезпечення на національному рівні.

2.2. Огляд національного законодавства та аналіз поточної ситуації щодо участі жінок та чоловіків у суспільно-політичних процесах із використанням результатів наявних досліджень

А. Політична участь жінок і чоловіків в Україні: загальний контекст

Завдяки процесам демократизації суспільства та державній політиці рівних прав та можливостей за період незалежності України виникла закономірність до збільшення участі жінок у політичному житті. Відсоткове співвідношення жінок та чоловіків у органах державної влади, місцевому самоврядуванні та парламенті в Україні динамічно змінювалося, починаючи із 1991 року. Це чітко прослідковується на прикладі відповідних змін у складі Верховної Ради України.

У I скликанні українського парламенту представництво жінок від загальної кількості депутатів становило лише 2,5% (12 осіб), у II скликанні – 4,1% (18), у III скликанні – 8% (38), у IV скликанні – 5,5% (28), у V скликанні – 8,7% (42), у VI скликанні – 7,8% (42), у VII скликанні – 9,6% (46), у VIII скликанні – 12% (56), і нарешті у нинішньому IX скликанні – 20,9% (92)⁴.

Цікавим у цьому аспекті також є зміни рівня представництва жінок та чоловіків у Кабінеті Міністрів України. Так, наприклад, у період із квітня 1991 року до грудня 2007 року кількість жінок в уряді не перевищувала 8,3%, у п'яти складах уряду протягом цього періоду не було жодної міністерки. У період з грудня 2007 року до березня 2020 року рівень представництва жінок коливався від 2,7 до 31,6% у різний час⁵.

4. 30 років Незалежності: як змінювався гендерний склад Верховної Ради (<http://www.slovoidilo.ua/2021/08/23/infografika/polityka/30-rokiv-nezalezhnosti-yak-zminyuvavsya-hendernyj-sklad-verxovnoyi-rady>).

5. Як змінювався гендерний склад Кабміну за час незалежності України (<http://www.slovoidilo.ua/2020/03/06/infografika/polityka/yak-zminyuvavsya-hendernyj-sklad-kabminu-chas-nezalezhnosti-ukrayiny>).

Істотні зміни щодо збалансованого представництва обох статей як на рівні парламенту, так і в органах місцевого самоврядування, зумовлені впровадженням відповідної державної політики та кооперації зусиль держави і громадянського суспільства. Одночасно із проведенням просвітницької роботи як серед виборців, так і серед самих кандидатів, кандидаток та політичних партій важливим кроком стало запровадження на законодавчому рівні так званих «гендерних квот».

Гендерні квоти за своєю природою – це тимчасовий позитивний захід, що має на меті забезпечення реальних можливостей для жінок і чоловіків щодо участі у політичному житті країни. Ще 2005 року Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначив необхідність забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у виборчому процесі.

Гендерні квоти у виборчому процесі було закріплено в Законі України «Про політичні партії в Україні» лише 2013 року. Закон установлював вимогу⁶ до статуту політичної партії, який мав містити відомості про розмір квот, що визначає мінімальний рівень представництва жінок і чоловіків у виборчому списку кандидатів у народні депутати України від партії у загальнодержавному окрузі й мав становити не менше 30 відсотків загальної кількості кандидатів у виборчому списку. Водночас за порушення цієї норми санкції законодавцем встановлено не було, отже на парламентських виборах 2014 року політичні партії дотримувалися її за власним бажанням. Наприклад, жінок-кандидаток розміщували у непрохідній частині списку або ж суб'єкти висування загалом не дотримувалися 30-відсоткового порога.

2015 року в Законі України «Про місцеві вибори» було закріплено вимогу⁷ щодо представництва осіб однієї статі у виборчих списках кандидатів у депутати місцевих рад у багатомандатних виборчих округах на рівні не менше 30 відсотків загальної кількості кандидатів у виборчому списку. Як і на парламентських виборах 2014 року, на місцевих виборах 2015 року практика склалася так, що політичні партії не понесли відповідальності за недотримання встановленої гендерної квоти.

Хоча ці норми не передбачали відповідальності за їх недотримання, законодавець закріпив у Законі України «Про політичні партії» механізм фінансового заохочення для тих партій, котрі зможуть забезпечити представництво у парламенті осіб однієї статі на рівні, що не перевищує двох третин від загальної кількості народних депутатів України, обраних від цієї політичної партії. Як наслідок, одна із політичних партій, що брала участь у парламентських виборах 2014 року, отримала додаткове фінансування за дотримання гендерної квоти.

Ситуація змінилася 2019 року, коли новий Виборчий кодекс України не лише закріпив вимогу⁸ щодо збалансованого представництва жінок і чоловіків у виборчих списках політичних партій – суб'єктів висування, а й визначив правило щодо чергування жінок і чоловіків у кожній п'ятірці списку (для виборів у громадах із понад 10 тис. виборців) та, не менш важливо, встановив відповідальність за недотримання гендерної квоти. Така відповідальність полягає у відмові в реєстрації кандидатів у депутати від політичної партії, яка порушує відповідний порядок висування⁹.

6. Див. п. 10 ч. 1 ст. 88 Закону України «Про політичні партії в Україні».

7. Див. абз. 2 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про місцеві вибори».

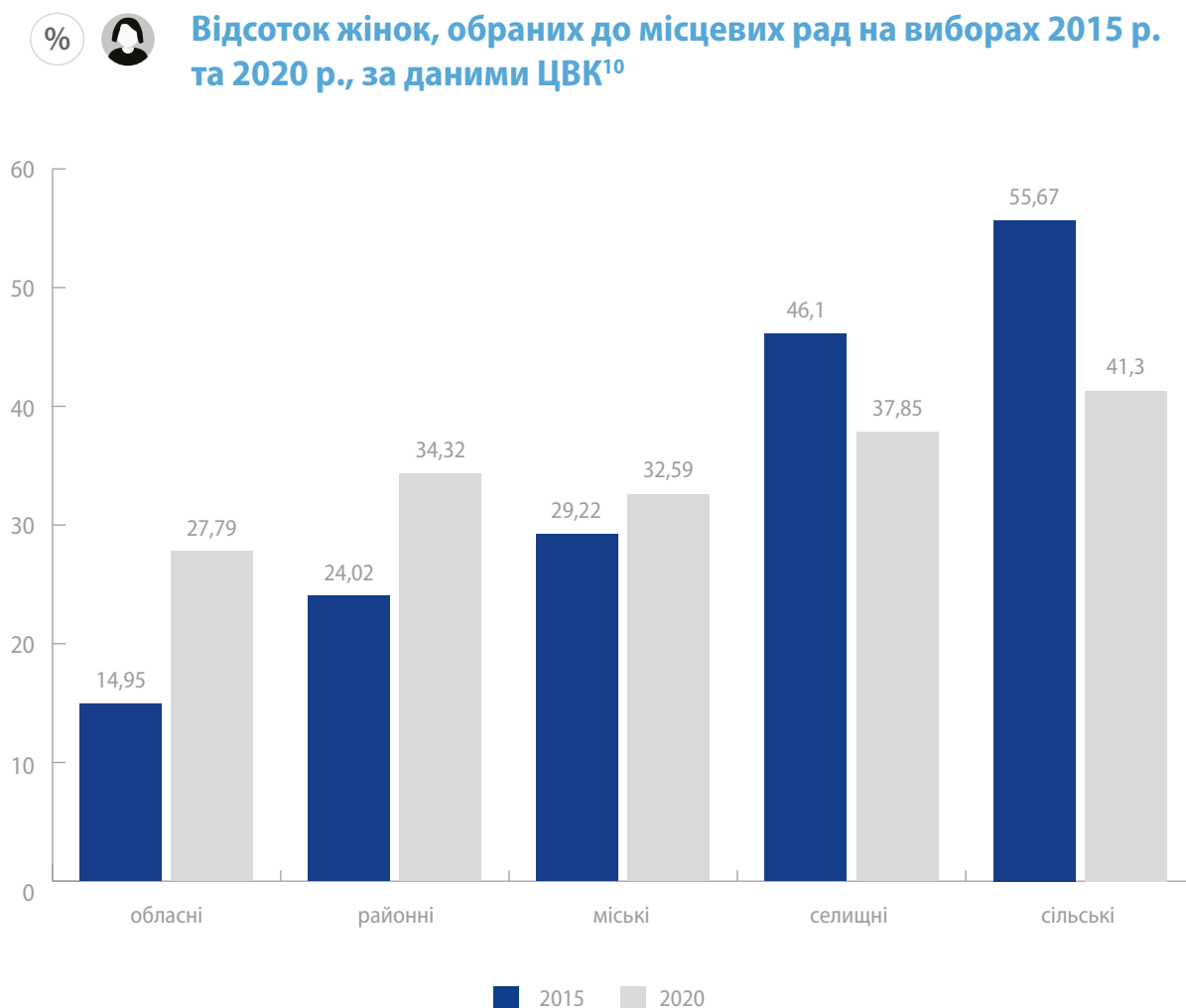
8. Див. ч. 9 ст. 219, ч. 7 ст. 220 Виборчого кодексу України.

9. Докладніше про відповідне законодавство та судову практику можна ознайомитися у дослідженні «Аналітичний огляд судової практики з вирішення спорів щодо дотримання гендерної квоти під час місцевих виборів 2020 року» (<https://rm.coe.int/review-of-judicial-practice/1680a39e80>).

Варто зауважити, що політична участь жінок в Україні характеризується також і тим, що на нижчих рівнях управління, таких як сільські чи селищні ради, жінок представлено істотно більше ніж чоловіків, тоді як на вищих рівнях, як-от у обласних радах, великих містах, уряді або ж парламенті, жінки представлені значно менше ніж чоловіки. Тож існує така взаємозалежність: що більший доступ до ресурсів на конкретному управлінському щаблі, то нижчий на ньому рівень представництва жінок. Поступово ця тенденція почала змінюватися саме із запровадженням обов'язкової гендерної квоти.

Це можна оцінити за результатами місцевих виборів 2015 та 2020 років. Спираючись на статистичні дані, можна зауважити, що за вказаний період кількість жінок-депутаток у обласних, районних та міських радах дещо зросла, тоді як на рівні сільських та селищних рад відповідно збільшилося представництво чоловіків-депутатів.

Рис. 1
Відсоток жінок, обраних до місцевих рад на виборах 2015 р. та 2020 р., за даними ЦВК¹⁰

10. Центральна виборча комісія. Відомості щодо гендерного представництва кандидатів у депутати на місцевих виборах 25 жовтня 2015 року та 25 жовтня 2020 року (<http://www.cvk.gov.ua/actualna-informaciya/187243.html>).

Тож, як бачимо із результатів місцевих виборів 2020 року, завдяки запровадженню ґендерних квот та відповідальності за їх недотримання вдалося досягти більш збалансованого представництва жінок та чоловіків у органах місцевого самоврядування на різних рівнях.

На жаль, нині відсутні систематизовані статистичні дані про участь жінок та чоловіків, які належать до груп у вразливому становищі (наприклад, людей із інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб (ВПО), представників ромської громади тощо), у суспільно-політичному житті та, зокрема, у виборчих процесах. Хоча питання політичної участі громадян, які належать до груп у вразливому становищі, активно артикулюється громадянським суспільством: в Україні існують політичні школи для ромів, людей із інвалідністю, жінок та дівчат, які перебувають у несприятливому становищі, тощо¹¹.

Водночас відомі випадки, коли народні депутати або ж депутати місцевих рад у своїх передвиборчих кампаніях та у подальшій діяльності наголошували на власній приналежності до вказаних груп. Найчастіше це стосувалося приналежності політика чи політикині до певної національної меншини або корінного народу (кримських татар).

Б. Суспільно-політична участь жінок та чоловіків в Україні у період з лютого 2014 року до лютого 2022 року: виклики війни

У контексті нашого дослідження важливо з'ясувати, як війна вплинула на суспільно-політичну участь жінок та чоловіків в Україні. Розглянемо спершу період з лютого 2014 року до лютого 2022 року.

Війна Росії проти України, яка розпочалася 20 лютого 2014 року¹², з одного боку, активізувала суспільну дискусію щодо соціальних ролей жінок та чоловіків, а з другого – породила нові категорії населення, які потрапили у несприятливе становище, зокрема внутрішньо переміщених осіб, ветеранів та членів їхніх сімей, осіб, які стали інвалідами внаслідок війни, втратили годувальників тощо.

Дослідження «Невидимий батальйон»¹³ розкрило проблематику участі жінок у війні, їхньої участі в процесах прийняття рішень та майбутнього повернення до мирного життя. Із 2014 року почалося активне зростання кількості жінок в Збройних Силах України: від 16,5 тис. жінок 2014 року до 32,5 тис. 2021-го¹⁴. Збільшення представництва жінок у армії органічно спричинило практичні та законодавчі зміни: по-перше, було скасовано нормативні обмеження щодо служби жінок на певних посадах, а по-друге, почало змінюватися суспільне сприйняття жінок – не лише як «берегинь», а й захисниць та професіоналок, що мають специфічні потреби, бачення та можуть упливати на формування політики.

11. «Академія дівочого лідерства GrowUP», «Ромська школа громадської та політичної активності», Школа політичної участі для дівчат та жінок з інвалідністю «ЛІДЕРКА» та ін.

12. Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України "Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків"» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19#Text>).

13. «Невидимий батальйон». Проєкти (<https://invisiblebattalion.org/invisbat>).

14. Скільки жінок-військовослужбовців служать у Збройних Силах України – нові дані Кадрового центру (<https://armyinform.com.ua/2021/12/04/skilyk-zhinok-vijskovosluzhbovciv-sluzhat-u-zbrojnyh-sylah-ukrayiny-novi-dani-kadrovogo-cenztru/>).

У згаданому дослідженні увагу звернуто й на більш ранній період – Революцію гідності (2013–2014 рр.). Хоча жінки брали активну участь у подіях революції (до прикладу, у Жіночій сотні самооборони, Сестринській сотні, Жіночій сотні ім. Ольги Кобилянської), проте на той час вони не мали широкого доступу до ухвалення рішень, їхню роль визначав «патріархальний дискурс». Водночас активістки Майдану не тільки виконували доглядові функції, а й забезпечували правозахисну, логістичну, медичну та медійну роботу.

Надалі значна кількість активісток та активістів Майдану продовжили свою суспільно-політичну діяльність на виборних посадах та у громадському секторі, а також несучи службу в Збройних Силах України та на державній службі. Прикметно також, що деякі ветеранки російсько-української війни брали участь у виборах та стали депутатками місцевих рад різних рівнів та парламенту. Звісно ж, чоловіки-ветерани, навіть більшою мірою ніж жінки, протягом 2014–2021 років конвертували свій попередній досвід у політичну кар'єру. Такі випадки доволі частотні. Водночас ветеранки усе ще були рідкістю в політиці.

Щодо участі громадян – внутрішньо переміщених осіб у суспільно-політичному житті, то тут систематизованих даних мало. Проте у період з лютого 2014 року до лютого 2022 року було напрацьовано законодавчу базу¹⁵, яка регулює правовий статус ВПО, так само як і розроблено практичні механізми забезпечення їхніх прав.

За даними Міністерства соціальної політики України, станом на 6 червня 2016 року в Україні було взято на облік 1 785 740 внутрішньо переміщених осіб, з них майже 1,1 млн. – жінки, 700 тис. – чоловіки¹⁶.

За даними опитувань¹⁷ 2018 року, жінки-ВПО перебували у економічно вразливішому стані ніж чоловіки, оскільки часто фінансово залежали від чоловіків чи інших членів родини, частіше ніж чоловіки утримували дітей, були менше зайняті на ринку праці та менше створювали власний бізнес, істотно більше відчували брак коштів, ніж чоловіки-ВПО, та більше змушені були заощаджувати. Було виявлено ґендерну специфіку звернення жінок-ВПО та чоловіків-ВПО по медичну допомогу: помітно тенденцію щодо більшої профілактичної турботи про стан здоров'я жінок, ніж чоловіків, та частішої потреби у госпіталізації та реабілітації чоловіків.

Водночас жінки-ВПО порівняно із чоловіками були більш активними щодо захисту своїх прав та прав членів своєї родини: жінки частіше особисто зверталися до органів влади, місцевого самоврядування, правозахисних та гуманітарних організацій. Це також може свідчити про додаткове навантаження, яке несуть жінки-ВПО як піклувальниці.

Із початку війни 2014 року виникли громадські організації, які адвокатували права ВПО. Такі організації стали ефективною платформою для участі осіб зі статусом ВПО у процесах прийняття рішень на національному та регіональному рівнях (наприклад, організації «Група впливу», «Донбас СОС» та ін.). Також ВПО активно долучалися до діяльності координаційних рад із питань внутрішньо переміщених осіб. Такі ради були створені як консультативно-дорадчі органи, зокрема, у Харківській, Краматорській міських радах, Луганській обласній державній адміністрації, Запорізькій міській раді.

---

15. 13 січня 2016 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення гарантії дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

16. Д. Плинокос, В. Бойченко, М. Коваленко. Дослідження впливу внутрішньо переміщених осіб на стан ринку праці України (<http://global-national.in.ua/archive/13-2016/35.pdf>).

17. Звіт про ґендерний аналіз результатів всеукраїнського опитування щодо дотримання прав ВПО (www.vplyv.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/Zwit_pro_gendernyi_analiz_2018.pdf).

Як показує практика, оскільки питання захисту прав ВПО часто розглядають як соціальні, вони стереотипно належать до «жіночих» питань у органах місцевого самоврядування та парламенті, тобто цією проблематикою переважно опікуються депутатки.

Важливо також звернути увагу на наявну на той момент проблему реалізації виборчих прав громадянами ВПО. На парламентських виборах в жовтні 2014 року ВПО (близько 500 000 осіб станом на жовтень 2014 року) не могли реалізувати своє право обирати депутата Верховної Ради України у мажоритарному окрузі за новим місцем проживання, якщо не змінювали офіційно своє місце реєстрації на підконтрольній українському уряду території. У жовтні 2015 року на місцевих виборах 1 345 100 ВПО не змогли взяти участь у виборах і обрати депутатів місцевих рад, незважаючи на відповідні положення Конституції України, які гарантують загальне і рівне виборче право, та міжнародні стандарти¹⁸. Отже, громадяни ВПО близько шести років, аж до ухвалення Виборчого кодексу України 2019 року, були обмежені у реалізації своїх виборчих прав.

Специфічні виклики воєнного часу породили необхідність створення відповідної нормативної бази. Україна стала першою державою, котра 2016 року, фактично під час війни, розробила Перший Національний план дій із виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки. Мир. Безпека» на період до 2020 року¹⁹. У жовтні 2020 року було затверджено Другий Національний план дій до 2025 року²⁰. Як зазначено, метою Національного плану є створення умов для забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у подоланні конфліктів, встановленні миру, процесах відновлення, протидії безпековим викликам, системної протидії насильству за ознакою статі та насильству, пов'язаному з конфліктом.

Національний план визначає своєю цільовою аудиторією низку груп населення, чий статус зумовлений війною, яка триває, зокрема:

- внутрішньо переміщені особи;

- постраждалі від насильства, пов'язаного з конфліктом, зокрема від катувань під час утримання незаконними збройними формуваннями;

- особи, вразливі до потрапляння в ситуації торгівлі людьми, сексуального насильства, зґвалтування, катування;

- особи з інвалідністю, особи похилого віку, маломобільні групи, які проживають на територіях, наближених до зони бойових дій;

- особи, які перебували в полоні, та сім'ї полонених;

- мешканці тимчасово окупованих територій;

---

18. Права внутрішньо переміщених осіб (<https://helsinki.org.ua/prava-vnutrishno-peremischenyh-osib/>).

19. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. №113-р «Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 "Жінки, мир, безпека" на період до 2020 року» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-2016-%D1%80#Text>).

20. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. №1544-р «Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 "Жінки, мир, безпека" на період до 2025 року» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text>).

- сім'ї учасників бойових дій, військовослужбовців, полонених, зниклих безвісти, загиблих військовослужбовців;
- ветерани та волонтери;
- спеціалісти, залучені до надання допомоги й реабілітації, та особи, які ухвалюють рішення, пов'язані з розв'язанням конфліктів та питаннями безпеки;
- особи сектора безпеки й оборони, які постраждали від насильства за ознакою статі, зокрема психологічного, та сексуальних домагань;
- чоловіки і хлопці, на яких спрямовуються просвітницькі та інші програми.

Окрім цього, 2018 року було розроблено Стратегію запобігання та протидії сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом (СНПК), в Україні. Стратегія тісно пов'язана із вищезгаданими національними планами та містить чотири основні складники: розуміння СНПК та збір інформації; запобігання; захист; доступ до правосуддя.

В. Політична участь жінок та чоловіків в Україні у період з лютого 2022 року до сьогодні: повномасштабне вторгнення Росії

Із повномасштабним вторгненням Росії на територію України 24 лютого 2022 року війна набрала вражаючих обертів та беззаперечно вплинула на суспільно-політичне життя країни. Станом на грудень 2022 року, за даними ООН²¹, понад 5,59 млн. осіб в Україні зазнали внутрішнього переміщення, 3,7 млн. осіб потребують послуг із профілактики та реагування на ґендерно зумовлене насильство, 7,8 млн. осіб, переважно жінки та діти, виїхали за межі України як біженці.

За даними досліджень²², станом на жовтень 2022 року найбільшими потребами внутрішніх переміщених осіб є потреба в грошах (66%) і доступі до роботи (30%). 75% опитаних декларують зменшення свого доходу від початку повномасштабного вторгнення. Найбільшими проблемами, з якими зіштовхуються ВПО, є:

- пошук доступного житла;
- працевлаштування та гідна оплата праці;
- мовна та культурна адаптація;
- недоступність психологічної підтримки;
- дефіцит соціальної інфраструктури.

Війна зумовила зменшення доходів населення, зростання безробіття, поширення неповної зайнятості та погіршення умов працевлаштування. У жовтні 2022 року Національний банк України прогнозував²³, що номінальні зарплати в державі у 2022 році можуть впасти на 12,3%, реальні (з урахуванням інфляції) – на 26,9%. Кількість вакансій на ринку праці зменшилася більше ніж у

21. Ukraine: Humanitarian response, 2022 (<https://reports.unocha.org/ru/country/ukraine/>).

22. Нова аудиторія для українських брендів – як живуть 4,6 млн. ВПО в Україні: робота, дохід, споживчі настрої – дослідження Gradus Research (https://gradus.app/documents/309/Gradus_Research_Internal_migrants_UA.pdf).

23. Національний банк України. Інфляційний звіт: жовтень 2022 р. (https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2022-Q4.pdf?v=4).

два рази, на одну вакансію претендували 8 безробітних. Найбільших втрат зазнала сфера послуг, де традиційно працювало багато жінок.

За даними оперативного ґендерного аналізу ситуації в Україні²⁴, у березні 2022 року було встановлено, що повномасштабне вторгнення Росії спричинило загострення проблематики ґендерно зумовленого насильства, зокрема пов'язаного зі збройним конфліктом, сексуального насильства та торгівлі людьми. У зв'язку зі зростаючим рівнем безробіття жінки вимушено переходять у неформальні сектори економіки та зіштовхнуться із проблемами доступу до продуктів харчування, медицини, освіти, оформлення документів, фінансової та гуманітарної допомоги, евакуації тощо. Ще менший доступ до ресурсів мають особи із інвалідністю, члени ромської громади, люди старшого віку, а також ті особи, що можуть зазнавати множинної дискримінації.

Істотно на ситуацію впливає і той факт, що в Україні діє обмеження для виїзду за кордон для чоловіків віком від 18 до 60 років. Таке обмеження впливає на сім'ї в цілому, коли, наприклад, жінки із дітьми, жінки з інвалідністю або представниці національних меншин не можуть самостійно виїхати за кордон або ж евакуюватися, або не хочуть залишати членів родини – чоловіків, що безпосередньо впливає на їхню безпеку та доступ до послуг. Із другого боку, сім'ї, де жінки прийняли рішення про виїзд за кордон, переживають розлуку та тривогу за майбутнє благополуччя родини.

У дослідженні виокремлено активну участь жінок як у військовій сфері (представництво жінок у армії зросло із 31 тис. до понад 38 тис.; загальна кількість із урахуванням жінок, що працюють на цивільних посадах, – 50 тис.²⁵), так у і громадсько-політичному секторі. Активістки громадянського суспільства, журналістки та правозахисниці стикаються з більшими ризиками своєї особистій безпеці, серед яких більша небезпека викрадень і переслідування. При цьому вплив жінок на процеси прийняття рішень, зокрема переговори, видається обмеженим.

Водночас, як свідчать опитування громадської думки²⁶, станом на серпень 2022 року понад 70% українців хочуть бачити кращий баланс чоловіків і жінок у політичному житті, при цьому цей показник зріс порівняно з груднем 2021 року, коли це значення дорівнювало 66%.

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну істотно зріс рівень благодійності. Як свідчать дослідження²⁷, 86% мешканців України стали благодійниками впродовж останнього року. Ієрархія мотивів благодійності така: почуття патріотизму, прагнення долучитися до розв'язання важливих проблем, усвідомлення обов'язку перед суспільством. Існує певна ґендерна специфіка участі жінок та чоловіків у благодійній та волонтерській діяльності. Майнову допомогу дещо частіше надавали жінки (70% проти 66% серед чоловіків), тоді як грошима обидві статі допомагали приблизно однаково. Порівняно з жінками чоловіки частіше долучаються до фізичного волонтерства (70% чоловіків, 63% жінок), закупівлі та доставки військової допомоги (30% чоловіків, 21% жінок), кіберволонтерства (12% чоловіків, 8% жінок). Жінки частіше приєднуються до інформаційного волонтерства (38% жінок, 23% чоловіків) та організації благодійних зборів (15% жінок, 10% чоловіків).

24. Оперативний ґендерний аналіз ситуації в Україні: Огляд вторинних даних. 29 березня 2022 р. (https://ukraine.unwomen.org/sites/default/files/2022-05/UNWomen_BRIEF_A4_2022_UKR-1.pdf).

25. Жінки в ЗСУ: на передовій – 5 тисяч військовослужбовиць (<https://suspinle.media/295172-zinki-v-zsu-na-peredovij-5-tisac-vijskovosluzbovic/>).

26. Опитування НДІ: Можливості та перешкоди на шляху демократичного переходу України (www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1135&page=1).

27. Благодійність у часи війни – кількісне дослідження (<https://zagoriy.foundation/publications/blagodijnist-u-chasi-vijni-kilkisne-doslidzhennya/>).

Загалом гендерна нерівність значно посилилась із загостренням війни, коли багато жінок опинилися без доступу до основних ресурсів, житла, доходу та засобів зв'язку.

Важливу роль у формуванні громадської думки та паритетного доступу жінок і чоловіків до процесів прийняття рішень відіграють медіа. За даними Інституту масової інформації, станом на травень 2022 року через повномасштабне російське вторгнення в Україну та війну в українських медіа істотно зменшився показник присутності жінок. У середньому онлайн-медіа цитують експертку лише в 16% матеріалів, відповідно експертів – у 84%. Порівняно з попереднім моніторингом ІМІ (третій квартал 2021 року) цей показник упав на 7%. Жінки як героїні згадуються на 7% менше, ніж торік, і присутні лише у 22% матеріалів, тоді як чоловіки – в 78% матеріалів онлайн-медіа. Експертки значно менше трапляються у коментарях на політичну тематику. Найчастіше у воєнний період жінки коментують теми економіки та бізнесу – 32,4% (всіх згадок про жінок як експертку), а також міжнародну тематику – 20,3%. Із усіх проаналізованих матеріалів, де жінки фігурували як героїні, 20,3% стосувалися політичної тематики, аналогічний відсоток згадувань жінок як постраждалих був у матеріалах про війну, та 9,4% всіх згадок про жінок як героїнь стосувалися міжнародної політики.

У контексті громадсько-політичного життя країни насамперед варто зауважити, що з метою забезпечення територіальної цілісності України 24 лютого 2022 року на всій території держави було запроваджено воєнний стан, який діятиме в країні щонайменше до лютого 2023 року²⁸. Воєнний стан передбачає можливість тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина, передбачених статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України. Отже, тимчасовому легітимному обмеженню підлягають, серед іншого, громадянські та політичні права.

Повномасштабне вторгнення призвело також до перегляду уже діючої рамки регулювання та ухвалення нових документів у сфері запобігання гендерно зумовленому насильству, насильству стосовно жінок та сексуальному насильству, пов'язаному з війною.

Важливим кроком з боку України щодо забезпечення прав людини та виконання стандартів Ради Європи на шляху до євроінтеграції стала ратифікація у червні 2022 року Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами.

Для надання допомоги постраждалим від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією, Кабінетом Міністрів України та ООН було укладено Меморандум про співробітництво між урядом України та ООН щодо запобігання та протидії сексуальному насильству в умовах війни, а також у вересні 2022 року підготовлено План реалізації Рамкової програми співробітництва між урядом України та ООН щодо запобігання та протидії сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом²⁹.

У продовження цієї роботи в жовтні Національне агентство України з питань державної служби затвердило типову загальну короткострокову програму підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування «Виявлення і реагування на випад-

28. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. (з наступними змінами) (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>).

29. Україна презентувала План дій з протидії сексуальному насильству та допомоги постраждалим на полях Генасамблеї ООН (<https://shorturl.at/cqsAD>).

30. Про затвердження типової загальної короткострокової програми підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування «Виявлення і реагування на випадки сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, та надання допомоги постраждалим» (<https://nads.gov.ua/storage/app/uploads/public/634/ee0/cc1/634ee0cc1e6f0996758396.pdf>).

ки сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, та надання допомоги постраждалим»³⁰. У вказаних стратегічних документах увагу акцентовано й на подоланні довгострокових наслідків насильства, пов'язаного зі збройною агресією Росії. Адже у подальшій перспективі післявоєнне суспільство має високі ризики зіштовхнутися зі зростаючим рівнем ґендерно зумовленого насильства, нерозв'язаними проблемами перехідного правосуддя та відновлення справедливості для постраждалих на війні, що може впливати й на рівень суспільно-політичної участі жінок та чоловіків.

У контексті питання безпосередньої участі жінок та чоловіків у процесах прийняття рішень варто звернути увагу на кількісні показники представництва обох статей у вищих керівних органах держави.

Зокрема, із 23 членів Кабінету Міністрів України станом на грудень 2022 року налічується п'ять міністерок, дві із яких займають посади віцепрем'єр-міністрів та одна – першого віцепрем'єр-міністра. Загалом у складі чинного уряду жінки становлять 21,7%.

До Ради національної безпеки та оборони України, яка загалом складається із 22 членів, за посадою входять три міністерки: перший віцепрем'єр-міністр України – міністр економіки України, віцепрем'єр-міністр із питань європейської та євроатлантичної інтеграції України та міністр у справах ветеранів України. Загалом представництво жінок у складі РНБО становить 13,6%.

Щодо складу Верховної Ради України, то на початок IX скликання у парламенті налічувалося 20,9% (87 жінок), станом на грудень 2022 року чисельна кількість жінок у парламенті зменшилася до 79 у зв'язку із їхніми переходами на інші посади, як-от генерального прокурора, міністрів, судді Конституційного суду України, голови обласної державної адміністрації, або ж добровільним складанням мандату. У керівництві Верховної Ради України є одна народна депутатка, яка обіймає посаду заступника голови Верховної Ради України.

Варто зауважити, що деякі народні депутати України, як чоловіки, так і жінки, після початку повномасштабного вторгнення поновили чи розпочали волонтерську діяльність або ж долучилися до Збройних Сил України та інших військових формувань.

Протягом перших місяців вторгнення, зважаючи на існуюче обмеження для виїзду чоловіків за кордон, парламентські делегації склалися виключно із жінок-депутаток (зокрема, під час сесії Парламентської асамблеї Ради Європи та двосторонніх закордонних зустрічей). Із часом було розроблено правила щодо виїзду у відрядження за кордон чоловіків – народних депутатів, тож надалі склад делегацій був більшою мірою ґендерно збалансованим.

Особливу роль у комунікації із міжнародними партнерами України після повномасштабного вторгнення почала відігравати перша леді Олена Зеленська. Оскільки Президент України Володимир Зеленський з 24 лютого до грудня 2022 року спілкувався із міжнародними партнерами виключно на території України або онлайн, за кордоном таке представництво здійснює перша леді. Це, на нашу думку, позитивно впливає на формування сприйняття ролі жінки, як і той факт, що у своїх зверненнях Президент України часто відзначає внесок жінок у боротьбу та вживає фемінітиви.

Важливо також звернути увагу на те, якою мірою жінки представлені у органах, до компетенції яких належить подальша повоєнна відбудова країни, а також якою мірою експерти з ґендерної рівності представляють відповідні структури. Зокрема, у квітні 2022 року при Президентові України було створено консультативно-дорадчий орган – Національну раду з відновлення України від наслідків війни. Завданням Національної ради визначено розроблення плану захо-

дів із післявоєнного відновлення та розвитку України, визначення та напрацювання пропозицій щодо пріоритетних реформ, а також підготовка стратегічних ініціатив, проєктів нормативно-правових актів, прийняття і реалізація яких необхідні для ефективної роботи та відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди. До складу цього органу за посадою станом на грудень 2022 року входять вісім жінок – заступниця керівника Офісу Президента України, чотири членкині Кабінету Міністрів України та три народні депутатки – голови комітетів Верховної Ради України.

Серед очільників обласних державних адміністрацій (які наразі виконують також функції голів обласних військових адміністрацій) станом на грудень 2022 року є лише одна жінка³¹. А серед голів обласних рад – 7³².

Особливої уваги в контексті нашого дослідження потребують органи місцевого самоврядування, а саме роль місцевих депутатів та голів громад у часи повномасштабного вторгнення Росії на територію України. Насамперед саме очільники громад та депутати місцевих рад на місцях зіштовхнулися зі збройною агресією та її подальшими наслідками. У деяких регіонах (наприклад на Київщині, Чернігівщині, Сумщині та ін.) вони безпосередньо долучалися до захисту своїх громад зі зброєю в руках та брали участь у боях. Відомо, що деякі депутати та депутатки місцевих рад також вступили на службу до Збройних Сил України.

Органи місцевого самоврядування активно долучалися до організації роботи територіальної оборони в громадах, інформування населення, розповсюдження гуманітарної допомоги, евакуації населення, ліквідації наслідків обстрілів, зокрема розміщення постраждалих у тимчасовому житлі, а також забезпечення потреб ВПО.

Представники місцевого самоврядування, чії громади перебували чи перебувають у тимчасовій окупації, зазнають переслідувань і різноманітних форм насильства з боку військ Російської Федерації за відмову співпрацювати із окупантами. Відомі випадки викрадень та вбивств голів громад та членів органів місцевого самоврядування, місцевих лідерів та лідерок, а також членів їхніх сімей.

7 березня 2022 року стало відомо, що військовослужбовці Росії вбили голову Гостомельської громади, що на Київщині, – Юрія Прилипка³³. Він був убитий під час роздавання продуктів харчування жителям громади.

Після звільнення тимчасово окупованих районів Київської області на початку квітня 2022 року було зафіксовано вбивство старости села Мотижин – Ольги Сухенко, а також її чоловіка й сина³⁴. 23 березня 2022 року родину Ольги Сухенко викрали російські військові, тримали у полоні 10 днів, кували та зрештою вбили.

Такі воєнні злочини, як вбивства очільників та посадовців місцевих громад під час виконання ними своїх обов'язків, можуть негативно вплинути на сприйняття громадянами політичної діяльності як небезпечної, загрозливої для членів їхніх сімей та загалом призвести до небажання активних громадян бути політично активними в майбутньому.

31. Це, зокрема, голова Івано-Франківської обласної державної адміністрації (вона ж голова обласної військової адміністрації).

32. Це, зокрема, голови Запорізької, Київської, Львівської, Миколаївської, Харківської, Хмельницької та Чернігівської обласних рад.

33. Роздавав хліб голодним і ліки хворим: окупанти вбили голову Гостомельської ОТГ (www.unian.ua/war/rozdavav-hlib-golodnim-i-liki-hvorim-okupanti-vbili-golovu-gostomelskoji-gromadi-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11732209.html).

34. Київщина: старосту Мотижина та її чоловіка знайшли мертвими (www.pravda.com.ua/news/2022/04/2/7336699).

Станом на квітень 2022 року окупаційні війська викрали та утримували за найменшими підрахунками 13 голів громад із семи областей України (Київської, Чернігівської, Харківської, Донецької, Запорізької, Херсонської та Миколаївської)³⁵. Відомі випадки викрадення депутатів та депутаток місцевих рад. На кінець серпня 2022 року повідомлялося, що викрадень загалом зазнали 50 посадовців місцевого самоврядування і на той час 8 із них все ще перебували у полоні³⁶. Після деокупації частини Херсонської області та міста Херсона у листопаді 2022 року правозахисники зафіксували викрадення голів територіальних громад та співробітників місцевих рад окупаційними військами та примусове вивезення їх на тимчасово окуповану територію³⁷. Усі ці дані не остаточні, адже окремі громади все ще перебувають під тимчасовою окупацією, тому документування згаданих злочинів є досить обмеженим.

Учинення насильства щодо мирного населення та, зокрема, лідерів місцевих громад із боку військовослужбовців та російських найманців, беззаперечно, є воєнним злочином. Водночас прикметно, що використання сексуального насильства та тортур стало тактикою ведення війни Росії проти України саме задля залякування населення та придушення будь-якого спротиву на тимчасово окупованих територіях.

Серед політичних партій існує тенденція переорієнтації діяльності партійних «жіночих крил» або «жіночих рухів» із політичної та партійної роботи на вирішення гуманітарних потреб населення.

Щодо діяльності жінок як громадських активісток та волонтерок експерти відзначають їхню ключову роль у забезпеченні гуманітарних потреб населення та захисті прав людини³⁸. Йдеться, зокрема, про евакуацію населення, організацію харчування та першочергових побутових потреб, забезпечення доступу до медичних послуг, організацію притулків, надання психологічної та правової допомоги. Водночас волонтерки роблять активний вклад у підтримку Збройних Сил України та забезпечення потреб військових і ветеранів.

У підсумку варто зазначити, що збройна агресія Росії проти України, з одного боку, посилила існуючі у суспільстві нерівності та призвела до погіршення соціального й економічного статусу багатьох груп населення, особливо вразливих до множинної дискримінації, а також викликала внутрішнє переміщення людей у межах України та міграцію за кордон у пошуках безпеки. З другого боку, починаючи з 2014 року, в Україні на інституційному рівні змінилося сприйняття ролі жінки та чоловіка у державному будівництві та публічній сфері. Жінки, хоча все ще не мають рівного із чоловіками доступу до процесів прийняття рішень, усе частіше виступають активними діячками у політичній, економічній та військовій сферах. Подальше впровадження політики рівних прав та можливостей має бути насамперед спрямоване на усунення дисбалансу представництва жінок і чоловіків у процесі прийняття рішень та післявоєнній відбудові України на усіх щаблях влади, а також нерозривно пов'язане із подоланнями наслідків насильства, які громадяни України, як жінки, так і чоловіки, хлопчики та дівчатка, зазнали протягом повномасштабного вторгнення Росії.

35. Російські окупанти викрали 13 голів громад за час вторгнення (<https://uacrisis.org/uk/13-goliv-gromad>).

36. У російському полоні перебувають 8 голів українських громад (<http://ksza.ks.ua/news/society/99081-u-rosyskomu-polon-perebuyut-8-golv-ukrayinskih-gromad.html/>).

37. Росіяни викрали та вивезли декількох голів громад Херсонської області на лівий берег (www.rbc.ua/rus/news/rosiyani-vikrali-ta-vivezli-dekilkoh-goliv-1669146862.html).

38. Ukraine: Protection and participation of women is essential, say UN human rights experts (<https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/03/ukraine-protection-and-participation-women-essential-say-un-human-rights>).

3. РОЛЬ ЖІНОК ТА ЧОЛОВІКІВ У ПРОЦЕСАХ ВІДНОВЛЕННЯ СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ У ПОСТКОНФЛІКТНИХ СУСПІЛЬСТВАХ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Перша половина ХХ століття ознаменувалася боротьбою за права людини у широкому їх сенсі: громадянські, політичні, соціальні та економічні права постали як універсальна цінність, що належить кожній людині від народження незалежно від її статі, походження, майнового стану, походження, кольору шкіри, стану здоров'я та інших ознак. Драйверами такої боротьби були численні рухи за права окремих категорій населення, які у той період розвитку суспільно-політичного життя в Європі та США були обмежені у визнанні та реалізації своїх прав (наприклад, суфражизм або рух проти расової сегрегації та дискримінації).

Істотно вплинули на становлення системи прав людини та сучасного міжнародного права, зокрема міжнародного гуманітарного права, також події Першої та Другої світових воєн. Як відповідь на виклики воєнного часу та післявоєнної кризи було розроблено низку ключових міжнародних актів у вказаній сфері: Загальну декларацію прав людини, Європейську конвенцію з прав людини та ін.³⁹.

Друга світова війна, маючи всеохопний характер, торкнулася практично всього населення Європи та внесла драматичні зміни в життя і побут мільйонів жінок та чоловіків. Як зауважено в деяких дослідженнях, війна, з одного боку, поляризує ґендерні ролі чоловіка та жінки, при цьому підтримка цих ролей у суспільстві зберігає засадничу стабільність, незважаючи на глобальні економічні та соціальні зміни, зумовлені війною. Проте, з другого боку, війна мобілізує людські ресурси. Це розмиває та послаблює чіткі межі маскулінності й фемінності: під час війни жінки часто виконують стереотипні чоловічі ролі (годувальника, глави родини, деколи – також долучаються до бойових дій), тоді як чоловіки, внаслідок поранень або інших травм, опиняються у слабшій позиції. Після завершення війни існує тенденція повернення довоєнного укладу та відновлення стереотипних ґендерних ролей. Наприклад, упродовж Першої та Другої світових

---

39. Більш детально про ці та інші міжнародні акти читайте у розділі «Огляд міжнародно-правових документів щодо участі жінок і чоловіків у процесах прийняття рішень та їх застосування під час війни та післявоєнний період».

воєн жінки просувалися вгору по соціальній драбині, опановуючи тоді типово чоловічі сфери, та у той самий час і чоловіки «рухалися вгору», здобуваючи ще вищий суспільний статус воїна. Отже, попри те, що жінки масово прийшли у професії, які раніше належали лише чоловікам, гендерні відносини по суті не змінилися⁴⁰.

Масове залучення жінок до робочої сили під час і після Другої світової війни сприяло переосмисленню ролі жінки в індустріально розвинених суспільствах. У середньостроковій та довгостроковій перспективах ці структурні зміни вплинули на розширення економічних можливостей жінок та їхнього доступу до ресурсів.

Подальші збройні конфлікти у XX столітті, зокрема, війна у колишній Югославії, що відбулася у період між 1991 та 2001 роками, а також геноцид у Руанді 1994 року спричинили нову хвилю правозахисної діяльності та забезпечення міжнародного правосуддя, зокрема, через створення військових трибуналів ООН та Міжнародного кримінального суду, а також визнання сексуального насильства і зґвалтування під час війни воєнним злочином у Римському статуті Міжнародного кримінального суду⁴¹.

Війна по-різному впливає на чоловіків і жінок та посилює гендерну нерівність. Як і чоловіки, так і жінки виконують різні ролі під час збройного конфлікту та мають різний досвід переживання війни. Чоловіки становлять більшість учасників бойових дій і частіше гинуть на лінії фронту. Жінки у меншій кількості вступають до збройних сил та інших військових формувань, проте у більшій кількості гинуть від непрямих наслідків війни: розпаду суспільного ладу, порушення прав людини, поширення інфекційних захворювань та економічного спустошення⁴².

Варто також брати до уваги вплив збройних конфліктів на економічну та політичну ситуації у країнах, які воюють.

Оскільки здебільшого чоловіки безпосередньо задіяні у збройному протистоянні або службі у армії та не можуть повернутися до своїх родин, жінки вимушені очолювати домогосподарства у нових складних економічних реаліях із дуже обмеженою підтримкою.

Жінки непропорційно зазнають негативних наслідків вимушеного переміщення, спричиненого збройним конфліктом. Жінки-переміщені особи несуть нерівний тягар догляду за дітьми та людьми похилого віку, а у деяких ситуаціях жінки під примусом вступають у статеві зв'язки в обмін на продукти харчування та речі, необхідні для виживання, для себе та своїх дітей, і відповідно зазнають сексуального насильства.

Існують також особливості, пов'язані зі станом здоров'я, репродуктивними правами, гендерно зумовленим насильством та торгівлею людьми. У постраждалих від збройних конфліктів країнах стабільно вищі показники материнської та дитячої смертності. Доступ до основних послуг з охорони репродуктивного здоров'я та охорони здоров'я матерів для бідніших, менш освічених сімей і сімей, що проживають у сільській місцевості, був значно гіршим порівняно з іншими країнами, котрі не перебувають у стані війни. Задokumentовані високі показники сексуального та гендерно зумовленого насильства мають тісний зв'язок із розладами психічного здоров'я, такими як посттравматичний стресовий розлад і депресія.

40. Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства (<https://ua.boell.org/uk/2018/11/08/zhinki-centralnoyi-ta-shidnoyi-ievropi-u-drugiy-svitoviy-viyini>).

41. Римський статут Міжнародного кримінального суду (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text).

42. Meagher K., Attal B. & Patel P. Exploring the role of gender and women in the political economy of health in armed conflict: a narrative review. *Global Health* 17, 88 (2021) (<https://globalizationandhealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12992-021-00738-9>).

Важливим є взаємозв'язок між доступом до економічних ресурсів та можливістю брати участь у прийнятті державних рішень. За даними деяких досліджень⁴³, у постконфліктних умовах із високим рівнем бідності населення (наприклад післявоєнне Косово) близько 30-40% домогосподарств очолювали жінки. У такій ситуації, жінки – голови домогосподарств, несучи тягар бідності та щоденно вирішуючи пов'язані із цим виклики на побутовому рівні, мають обмежені можливості та час долучатися до процесів управління громадою і до суспільно-політичного життя.

Можливо, завдяки цьому своєрідному досвіду жінки у ході політичних переговорів підіймають ширше коло питань: виходять у пропонуваній повістці за межі виключно військових дій та вносять до неї питання соціального й гуманітарного характеру. Жінки, залучені до переговорного процесу, часто виступають на захист інших уразливих груп населення і звертаються до питань розвитку та прав людини, пов'язаних із глибинними причинами конфлікту. Наприклад, у Північній Ірландії Міжконфесійна жіноча коаліція адвокатувала внесення до Белфастської (Страсноп'ятничної) угоди, укладеної 10 квітня 1998 року між урядами Республіки Ірландії та Сполученого Королівства, положень про реінтеграцію політичних в'язнів, інтегрованої освіти та змішаного житла⁴⁴.

Сьогодні жінки розглядаються не лише як постраждалі від конфлікту, а й як агенти змін. «Постконфліктний момент» все частіше розглядається як момент розширення прав і можливостей для жінок, а тому важливо цей «момент» уловити, щоб здійснити позитивні зміни⁴⁵. Хоча перехід до миру та демократії надає жінкам унікальні можливості отримати доступ або посилити свій вплив на управлінські процеси, це «вікно можливостей» залишається відкритим недовго.

Тож після завершення війни участь жінок у політичному та соціальному житті може сприяти міцнішому миру, зменшуючи ймовірність повернення конфлікту та використовуючи більш інклюзивний підхід до постконфліктного відновлення країни.

Корисним для такого дослідження також може бути досвід післявоєнної суспільно-політичної участі жінок і чоловіків після збройних конфліктів у Боснії і Герцеговині та Грузії.

Боснія і Герцеговина

Війна у Боснії і Герцеговині (1992-1995 років), яка завершилася укладенням Дейтонських мирних угод, на десятиліття вперед вплинула на розвиток суспільно-політичного життя в країні та участь жінок і чоловіків у процесах прийняття рішень.

Як зазначають дослідники, поділ Боснії на два утворення – Федерацію Боснії і Герцеговини та Республіку Сербську – і складна система урядування, встановлена мирними угодами, не сприяли залученню до реформ та державного управління молоді, жінок і людей, що належать до вразливих груп населення⁴⁶. Питання інклюзії не були у фокусі уваги мирних переговорів.

43. Там само.

44. Marie O'Reilly. Why Women? Inclusive Security and Peaceful Societies. October, 2015 (<https://www.inclusivesecurity.org/publication/why-women-inclusive-security-and-peaceful-societies/>).

45. Zarkov D. (2017). From women and war to gender and conflict?: Feminist trajectories. In The Oxford Handbook of Gender and Conflict (pp. 17-34) (<https://repub.eur.nl/pub/109336/>).

46. EU support for women's political participation and leadership under the EU's Gender Action Plan. A case study on Bosnia and Herzegovina (<https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ba/undp-unwomen-baseline-study-on-barriers-to-political-participation-of-women-in-bih.pdf>).

Щодо тенденцій серед виборців, як демонстрували тогочасні опитування, «боснійці сприймали офіційну політику під час і після війни як шовіністичну, корумповану, націоналістичну і – що, можливо, найбільш критично – чоловічу справу»⁴⁷. З другого боку, дослідження виявили⁴⁸, що гуманітарний сектор та сектор неурядових організацій у Боснії і Герцеговині був надзвичайно фемінізованим простором, де активістки позиціонують свою роботу як аполітичну та моральну на протигагу корумпованому простору офіційної політики, де домінують чоловіки. Тож гендерні стереотипи та упередження щодо ролі обох статей у публічному та приватному житті визначали й політичний ландшафт.

Гендерно зумовлене насильство у час війни глибоко вплинуло на усі суспільно-політичні процеси в країні. Сексуальне насильство, зокрема й зґвалтування, щодо жінок і чоловіків як воєнний злочин та злочин геноциду було характерною рисою цього конфлікту. При цьому сексуальне насильство щодо жінок відбувалося у масовому масштабі та було засобом ведення війни, зокрема й для залякування цивільного населення.

У післявоєнний період гендерно зумовлене насильство набуло нових форм, з'явилися нові моделі віктимізації: вік постраждалих від насильства знижався, включно до шкільного віку, зростає кількість випадків насильства із застосуванням стрілецької зброї. Розповсюдження цієї зброї стало прямим наслідком збройного конфлікту, оскільки багато солдатів привезли зброю та інші вибухові пристрої додому після демобілізації. Згідно з оцінками понад 50% жінок у віці старших 15 років у країні зазнали тієї чи іншої форми насильства⁴⁹.

Окремо також варто звернути увагу на досвід чоловіків-учасників бойових дій у післявоєнному суспільстві. Насамперед, після укладення Дейтонських угод протягом декількох місяців до цивільного життя повернулося близько 300 тисяч комбатантів. Колишні учасники бойових дій утворювали неурядові організації (наприклад, Організація комбатантів Республіки Сербської, Уніфікована організація ветеранів та ін.), які надалі активно взаємодіяли із політичними партіями, державою та органами місцевого самоврядування. Зокрема, 1998 року за підтримки однієї із політичних партій було створено Альянс демобілізованих солдатів. Колишні учасники бойових дій були широко представлені у різноманітних громадських об'єднаннях: від профспілок до асоціацій внутрішньо переміщених осіб.

Водночас екскомбатанти зіштовхувалися із значними соціально-економічними викликами, адже їхня спільнота не була однорідною, у ній були представлені і внутрішньо переміщені чоловіки, і чоловіки, що проживали у сільській місцевості, та інші представники вразливих груп населення. Ці виклики спричинили виникнення у індустріалізованих містах рухів за соціальні та економічні права учасників бойових дій («Панове, ми живі», «Робітники, не воїни»).

З другого боку, у зв'язку із неможливістю держави забезпечити гарантовані чоловікам – екскомбатантам, а також членам сімей загиблих воїнів пільги та компенсації, у їхній спільноті виникла зневіра у державних інституціях, зростання рівня насильства та масова еміграція⁵⁰.

47. Berry E. M. (2018). *War, Women and Power: From Violence to Mobilization in Rwanda and Bosnia – Herzegovina*. Cambridge: University Press (www.cambridge.org/core/books/war-women-and-power/F2A6FD1C3C6EE59ECA3F189862A32317).

48. Jelena Golubović. *Thirty Years On: Gender Implications of a Potential Renewed Conflict in Bosnia*. April 4, 2022 (<https://newlinesinstitute.org/gender/thirty-years-on-gender-implications-of-a-potential-renewed-conflict-in-bosnia/>).

49. Denisa Kostovicova, Vesna Bojicic-Dzellilovic & Marsha Henry (2020): *Drawing on the continuum: a war and post-war political economy of gender-based violence in Bosnia and Herzegovina* (www.researchgate.net/publication/338923834_Drawing_on_the_continuum_a_war_and_post-war_political_economy_of_gender-based_violence_in_Bosnia_and_Herzegovina).

50. «The Shadow of Heroes : Former Combatants in Post-War Bosnia-Herzegovina», *International Social Science Journal*, n° 189, September 2006, pp. 479-490 (<https://shs.hal.science/halshs-00276224/document>).

Протягом збройного протистояння та у післявоєнний період у країні існували жіночі ініціативи, спрямовані на вирішення гуманітарних проблем цивільного населення та процес примирення. Надалі активістки протистояли маргіналізації громадського та політичного життя країни.

Починаючи з 1996 р. у країні активізувався рух за рівноправну участь жінок у політичному житті. Ініціатива «Nas je Vise» («Нас більше»), яка об'єднала 13 неурядових організацій, у період до 1998 р. сприяла застосуванню так званих ґендерних квот та збільшенню кількості жінок у парламенті з 2 до 26% від загальної кількості депутатів⁵¹.

1998 року Тимчасова виборча комісія затвердила мінімальну 30-відсоткову ґендерну квоту для партійних списків. 2000 року це правило було кодифіковано у Законі про вибори Боснії та Герцеговини та застосовувалося до всіх партійних списків на національних і муніципальних виборах 2000 року. 2013 року ґендерна квота у виборчому процесі була збільшена до 40% та визначена як обов'язкова.

Такого результату було досягнуто завдяки скоординованим зусиллям громадського сектора та підтримці міжнародних партнерів. Згодом у країні було утворено мережі неурядових організацій: наприклад, мережа «Жінки за конституційні зміни» виступала за конституційні реформи, акцентуючи увагу на сприянні участі жінок у приватному та суспільному житті; «Жіноча мережа Боснії і Герцеговини» просувала ідеї ґендерної рівності, миру та антимілітаризму.

Сьогодні, окрім змін до виборчого законодавства, в Боснії і Герцеговині ухвалено Національний план дій «Жінки. Мир. Безпека», який є частиною Національного плану дій із ґендерної рівності⁵².

Жінки у Боснії і Герцеговині все ще стикаються з численними бар'єрами у політичному житті, серед яких широко поширені патріархальні погляди, насильство щодо жінок, а також шкідливі ґендерні стереотипи, які закріплюються засобами масової інформації. Наприклад, опитування, проведене 2017 року, виявило, що половина громадян чоловічої статі та трохи більше 30% жінок вважають, що чоловіки є кращими політичними лідерами⁵³. Опитування боснійських жінок-політиків 2019 року показало, що 60% зазнали певної форми насильства, а серед молодих жінок цей показник ще вищий⁵⁴.

Підсумовуючи, варто зазначити, що, хоча збалансованого представництва жінок та чоловіків все ще не досягнуто, а наслідки збройного конфлікту впливають на суспільно-політичний клімат у країні, ґендерна політика закріпилась на інституційному та законодавчому рівні. При цьому процес євроінтеграції – це важливий стимул для впровадження політики рівних прав та можливостей.

51. Daniela Cudic. Approaches to political gender equality in Bosnia-Herzegovina (<https://shorturl.at/qrDRV>).

52. Adnan Kadribasic, Barbara Chiarenza, Maida Cehajic-Campara, Lejla Ramic-Mesihovic. Baseline study on barriers to political participation of women in Bosnia and Herzegovina (<https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/04/baseline-study-on-barriers-to-political-participation-of-women-in-bosnia-and-herzegovina>).

53. Monitoring and Evaluation Support Activity (MEASURE-BiH), "Difference in Development Priorities of Male Versus Female Politicians and Voters: Evidence From Bosnia And Herzegovina," USAID, 2017 (<https://measurebih.com/difference-in-development-priorities-of-male-versus-female-politicians-and-voters>).

54. Western Balkans Democracy Initiative, "Violence against Women in Politics in Bosnia and Herzegovina," Westminster Foundation for Democracy, 2019 (www.wfd.org/sites/default/files/2022-05/wfd-study-violence-against-women-in-politics-in-bih-final.pdf).

Грузія

Особливістю збройного конфлікту у Грузії є його затяжний характер: конфлікт триває з початку 1990-х років та набув нового розвитку протягом серпня 2008 року у контексті російсько-грузинської війни.

Оскільки Абхазія та Цхінвальський регіон (Південна Осетія) фактично не перебувають під ефективним контролем Грузії, доступу на ці території позбавлені як представники уряду Грузії, так і міжнародні організації, за винятком МКЧХ. Це зумовлює труднощі здійснення моніторингу дотримання прав людини та їх захисту на окупованих територіях.

Незважаючи на припинення активних бойових дій, небезпека все ще існує та негативно впливає на життя цивільного населення. Зокрема, йдеться про обмеження свободи пересування населення та процес «бордеризації» окупованих територій російськими силами з початку 2013 року. Обмеження свободи пересування негативно позначається на доступі населення до освіти, охорони здоров'я, призводить до порушення права власності громадян. Особливо це торкається молоді, яка зіштовхується із обмеженнями щодо реалізації свого права на освіту та продовження навчання грузинською мовою на неокупованій території.

Варто виокремити декілька аспектів, які істотно впливають на громадське та політичне життя в країні. Насамперед близько 190-275 тис. осіб в Грузії є ВПО, тобто орієнтовно 6% від загальної кількості населення⁵⁵.

Існує певна кореляція між пережитим досвідом війни та гендерно зумовленим насильством. Як показують дослідження, понад 80% ВПО зауважують, що вони «були свідками або безпосередньо пережили конфлікт». Колишні учасники бойових дій майже в 2,5 рази частіше зазнавали гендерно зумовленого насильства порівняно з тими, хто не мав військового досвіду. Чоловіки та жінки, які проходили військову службу, також вдвічі частіше зазнавали сексуального насильства або сексуальних домагань⁵⁶.

Загострення націоналізму та авторитаризму, викликані війною, супроводжувалися відновленням «традиційної, підпорядкованої ролі жінок і «гіпермаскулінної» ролі чоловіків»⁵⁷. Переміщення та безробіття чоловіків, постконфліктний стрес і травми призвели до зростання чоловічої депресії, споживання алкоголю, злочинності, що своєю чергою посилювало тиск на жінок.

Щодо участі внутрішньо переміщених осіб у суспільно-політичному житті зазначається, що ВПО залучаються до розробки політик переважно через громадську діяльність та громадянське суспільство, де жінки непропорційно більш активні ніж чоловіки⁵⁸. Через свою роботу та активність правозахисниці зазнають високого ризику тиску та залякування, особливо у мережі інтернет.

Щодо політичної участі жінок та чоловіків варто зазначити, що наразі представництво жінок у парламенті Грузії становить 19% від загальної кількості депутатів, на місцевому рівні (у місце-

55. Gender based violence in Georgia – links among conflict, economic opportunities and services (<https://web-api.parliament.ge/storage/files/shares/Gender/kvlevebi/sxvadasxva/Gender-Based-Violence.pdf>).

56. Там само.

57. Juliet Schoield, Steven Schoofs and Hema Kotecha. Building Inclusive Governance: Women's Political Participation in Conflict-affected Georgia (https://www.academia.edu/480960/Building_Inclusive_Governance_Women_s_Political_Participation_in_Conflict_affected_Georgia).

58. Promoting IDPs' and Women's Voices in Post-Conflict Georgia, Columbia University, 2012 (www.yumpu.com/en/document/view/40255924/promoting-idps-and-womens-voices-in-post-conflict-georgia).

вих радах) – цей показник в середньому дорівнює 24%⁵⁹. Досягненню таких результатів сприяло запровадження 2020 року обов'язкових ґендерних квот у списках політичних партій.

Водночас у Грузії досить поширені ґендерні стереотипи про традиційні ролі чоловіка та жінки, деякі політичні партії апелюють до них у своїй роботі. Наприклад, політичні партії «Традиціоналісти – Наша Грузія» і «Жіноча партія» просувають соціальні гарантії для вагітних жінок і багатодітних сімей із метою стимулювання зростання народжуваності в Грузії. Крім того, існує тенденція відводити та обмежувати жіночий досвід і потенційний внесок у мир і безпеку так званими «жіночими питаннями», такими як возз'єднання сім'ї, охорона здоров'я та освіта. На парламентських виборах 2008 року жодна із політичних партій не окреслила своєї позиції щодо питань ґендерної рівності у передвиборчій програмі. Загалом із 180 діючих на той момент партій у країні, лише 4 очолювали жінки⁶⁰. 2018 року президентом країни було обрано жінку – колишню дипломатку Саломе Зурабішвілі.

2011 року Грузія прийняла перший Національний план дій з імплементації Резолюції РБ ООН «Жінки. Мир. Безпека». Нині акцент у національних планах ставиться на залученні ВПО та постраждалих від конфлікту жінок, молоді та жіночих організацій до розбудови миру, прийняття рішень, дипломатії та лідерства.

У підсумку варто зазначити, що збройні конфлікти та війни протягом ХХ століття істотно впливали на долі та рівень життя людей у Європі та інших частинах світу: змінювали ґендерні ролі, трансформували уявлення про місце та роль жінок і чоловіків у економічному, громадсько-політичному та приватному житті. Іншим важливим чинником, який у довготривалій перспективі впливав на об'єктивні та суб'єктивні можливості для громадської або політичної участі, стало насильство та воєнні злочини, вчинені у ході конфлікту щодо цивільного населення. Одним із різновидів воєнних злочинів, який більшою мірою стосувався жінок та дітей, стало сексуальне насильство, що часто використовувалося як засіб ведення війни проти мирного населення.

Збройні конфлікти призводили до виникнення нових соціальних груп (наприклад, ветеранів та внутрішньо переміщених осіб) та збільшували чисельність існуючих вразливих груп (як-от людей із інвалідністю, самотніх матерів та батьків, сиріт). Указані соціальні групи відігравали важливу роль у формуванні післявоєнного суспільства як напрямку, так і опосередковано через громадські організації, політичні партії або профспілки, та стали об'єктом інтересу учасників політичного процесу.

---

59. Gender Quotas Database: Georgia (<https://www.idea.int/developmentzone.co/data-tools/data/gender-quotas-database/country?country=82>).

60. Benchmarks, barriers and bridging the gaps: enhancing women's meaningful participation and contribution to peace processes in Georgia (<https://euneighbourseast.eu/wp-content/uploads/2022/02/un-women-studybenchmarks-barriers-and-bridging-the-gaps-enhancing-womens-meaningful-participation-an.pdf>).

4. ГЕНДЕРНО ЗБАЛАНСОВАНА УЧАСТЬ ТА ПРЕДСТАВНИЦТВО ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ У СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВІ СЦЕНАРІЇ

Європейська інтеграція України та потреби відбудови країни, реінтеграції звільнених територій після завершення російсько-української війни потребуватиме вирішення цілої низки завдань, серед яких одним із найважливіших буде підвищення суспільно-економічної активності жінок, їхнє ширше включення у процеси прийняття рішень на всіх рівнях організації державної влади та місцевого самоврядування, залучення до планування та контролю за розподілом ресурсів.

Отже, з об'єктивних причин ґендерна збалансованість має стати не тільки рушієм прогресивних змін у становищі жінок та чоловіків, а й ключем до швидкої, повної та ефективної відбудови післявоєнної України з паралельною «випереджувальною модернізацією» її економіки, політики та соціальної структури суспільства.

Задля оцінки потенціалу збалансованої участі жінок і чоловіків у суспільно-політичних процесах повоєнного відновлення України було проведено експертне опитування «ґендерна рівність та збалансована політична участь і представництво жінок та чоловіків у суспільно-політичних процесах в Україні у повоєнний період: виклики та перспективи»⁶¹.

---

61. Експертне опитування «ґендерна рівність та збалансована політична участь і представництво жінок та чоловіків у суспільно-політичних процесах в Україні у повоєнний період: виклики та перспективи» проведене Дослідницькою компанією «Соціополіс» на замовлення Ради Європи з 16 вересня до 2 грудня 2022 р. Мета дослідження – оцінка стану і перспектив забезпечення збалансованої участі та представництва жінок і чоловіків у суспільно-політичних процесах в Україні у воєнний та післявоєнний періоди з точки зору безпосередніх учасників указаних процесів (представників державної влади і місцевого самоврядування, громадських активістів тощо).

До вибіркової сукупності опитування було залучено такі категорії експертів залежно від характеру їхньої дотичності до суспільно-політичних процесів в Україні:

- народні депутати України;
- представники виборних органів місцевого самоврядування (депутати обласних, районних, міських, селищних рад; міські голови);
- працівники місцевих виконавчих органів (місцевих органів державної влади та виконавчих органів місцевих рад);
- представники громадських формувань (зокрема й політичних партій; громадських об'єднань, серед яких громадські організації, діяльність яких стосується захисту прав жінок та забезпечення залучення жінок у суспільно-політичні процеси; благодійних організацій; волонтерських ініціатив).

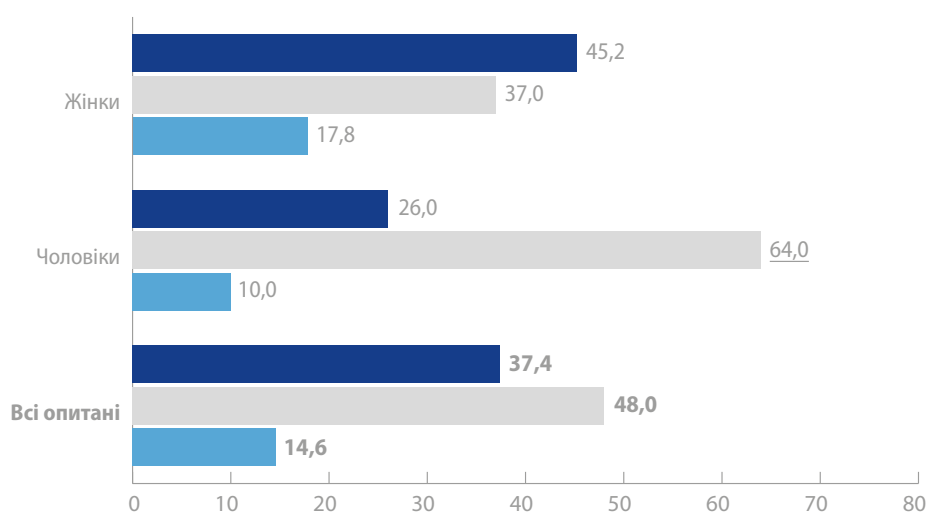
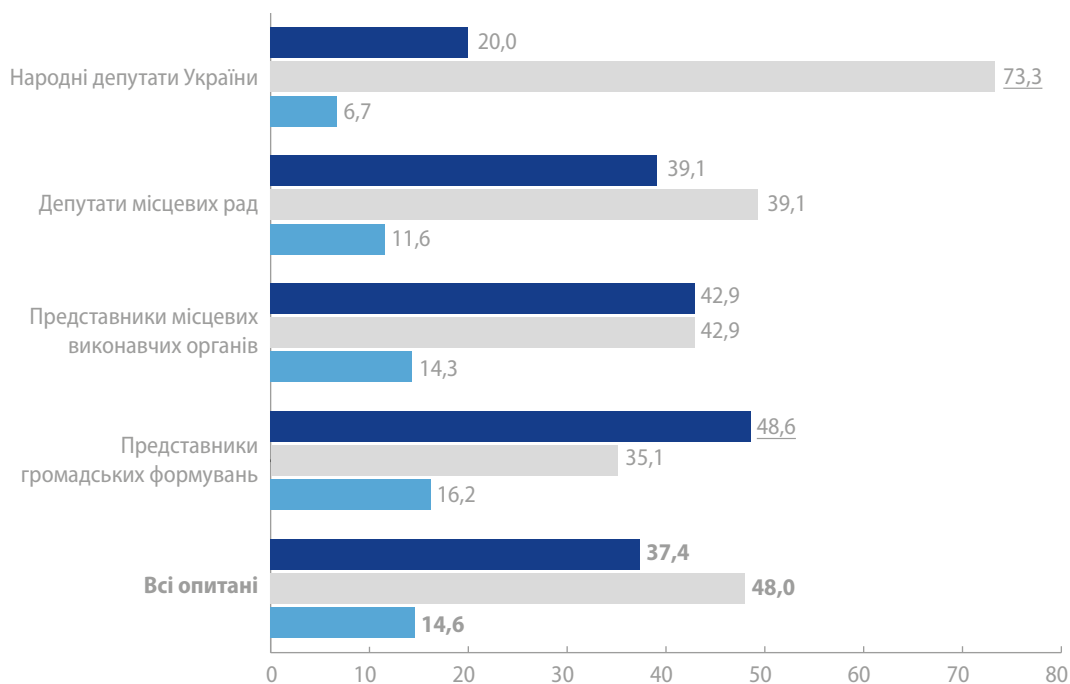
Проведене Експертне опитування вирішувало два основних завдання: з одного боку, отримати інформацію щодо викликів та основних сценаріїв реалізації принципу рівних прав та можливостей чоловіків і жінок в суспільно-політичній сфері України від осіб, діяльність яких безпосередньо пов'язана з вказаною сферою; з другого боку – експертна вибірка мала репрезентувати основні установки, уявлення та стереотипи, притаманні спільнотам, що беруть участь у підготовці, лобіюванні та прийнятті рішень (зокрема й і щодо питань, пов'язаних із ґендерною політикою), формують сприйняття цієї проблематики на рівні державної влади, місцевого самоврядування, інституцій громадянського суспільства. У цьому розділі наведено основні результати зазначеного опитування.

Результати Експертного опитування продемонстрували відносно високу оцінку рівня забезпечення прав та можливостей чоловіків та жінок як у довоєнній Україні, так і тепер – близько 3,9 бала за 5-бальною шкалою. Спостерігалася виражена відмінність між експертами – народними депутатами України та експертами – представниками/представницями громадських формувань. Перші давали істотно вищі, а другі істотно нижчі оцінки рівню забезпечення прав та можливостей чоловіків та жінок в Україні як до 24 лютого 2022 року, так і сьогодні.

Щодо оцінки змін ситуації з дотриманням рівних прав і можливостей чоловіків та жінок в Україні тепер порівняно з довоєнним часом (таблиця 1), то тут також чітко простежуються відмінності між експертами – народними депутатами та експертами – представниками громадських формувань. 73,3% народних депутатів вважають, що в цілому ситуація у вказаній сфері не змінилась, а відносна більшість представників громадських формувань (48,6%) зауважили, що існують зміни на краще щодо дотримання принципу рівності прав та можливостей чоловіків і жінок. Оцінки експертів різної статі у вказаному запитанні також помітно розійшлись: жінки переважно вказують на певне покращення ситуації з дотриманням рівності прав і можливостей чоловіків та жінок, а чоловіки – на те, що істотних змін в цій сфері не відбулось.

Таблиця 1

«Як Ви вважаєте, наскільки в цілому змінилася ситуація з дотриманням принципу рівності прав та можливостей чоловіків та жінок в Україні сьогодні порівняно з часом до початку повномасштабної військової агресії Росії 24 лютого 2022 року?»

від кількості експертів, які відповіли на запитання

Значно покращилася + Децю покращилася

У цілому не змінилася

Децю погіршилася + Значно погіршилася

Примітка. Тут і далі в таблицях підкреслення показника означає статистично достовірну відмінність від середнього значення.

Експерти, які відповідали, що існують позитивні зміни відносно довоєнного часу, вказали на такі основні прояви цих змін: в умовах війни жінки захищають країну нарівні з чоловіками; зросло представництво та роль жінок на керівних посадах в армії, органах влади; в умовах війни зростає взаємоповага та взаємопідтримка жінок і чоловіків; відбулися позитивні зміни в сфері законодавства щодо дотримання рівності прав і можливостей чоловіків і жінок.

Убачається, що розходження в оцінках між чоловіками та жінками у експертній вибірці з цього питання, а також щодо низки інших питань анкети пов'язане з істотно різним особистим досвідом опитуваних: жінки порівняно з чоловіками сильніше відчують вплив невирішених проблем (не)рівного представництва, інституційних та неформальних бар'єрів, стереотипів та дискримінації за ознакою статі. Щодо відмінностей між думками експертів, які належать до різних професійних груп, то, імовірно, що значна частина народних депутатів, які перебувають на вершині піраміди політичної влади, керуються уявленням, ніби «у нас все рівноправно та збалансовано», тоді як представники громадських формувань, які перебувають на нижчих щаблях піраміди політичної влади, керуються іншим крайнім уявленням – «у нас все нерівноправно і незбалансовано». Така протилежність помітна на всьому масиві отриманих даних.

Щодо регіональних відмінностей у можливостях участі жінок та чоловіків у суспільно-політичній діяльності, то близько 3/4 експертів переконані, що таких відмінностей в Україні немає (причому ця експертна оцінка не вирізняється у розрізі статей та окремих груп експертів за професійною ознакою). 18% експертів вважають, що незначні регіональні відмінності стосовно можливостей участі жінок і чоловіків у суспільно-політичній діяльності в Україні все ж існують. 7% опитаних експертів вказують на наявність значних регіональних відмінностей. Водночас на наявність регіональних відмінностей щодо можливостей участі чоловіків та жінок у суспільно-політичній діяльності вказали 25% опитаних експертів.

Щодо характеру таких відмінностей, то у коментарях до зазначеного запитання експерти вказують об'єктивно менш сприятливу ситуацію у регіонах, де ідуть бойові дії, а також називають регіоном з умовно меншими для жінок можливостями у суспільно-політичній сфері Захід України (дещо частіше) або Схід та Південь України (дещо рідше).

Серед проблем у сфері дотримання рівності прав та можливостей чоловіків і жінок загалом експерти виділили здебільшого проблеми у сфері трудових відносин, які найбільш гостро постали саме тепер, на думку 26% опитаних. 15% експертів указали на недостатню представленість жінок в органах влади (зокрема у військових адміністраціях), а також низький вплив жінок на прийняття важливих управлінських рішень. З точки зору 10% опитаних експертів, найбільш гострими є проблеми домашнього насильства, загрози особистій безпеці, безпечних умов для життя і роботи в умовах війни.

Також було названо проблеми заборони виїзду за кордон для військовозобов'язаних чоловіків (8%); завантаженості жінок сімейними та побутовими справами (8%); проблеми, пов'язані зі службою жінок в армії (8%); проблеми, пов'язані з внутрішньо переміщеними особами та соціальним захистом населення (6%); стереотипи та сексизм (3%); проблеми захисту рівності прав і можливостей чоловіків і жінок на тимчасово окупованих територіях (2%); проблеми, пов'язані з перебуванням жінок за кордоном (2%). При цьому меншість (усього 20% експертів) заявили, що проблем у сфері дотримання рівності прав і можливостей чоловіків і жінок немає або такі проблеми, на їхню думку, є неістотними.

Відкриті питання Експертного опитування дозволили окреслити коло проблем, з якими найчастіше стикаються чоловіки та жінки, які займаються суспільно-політичною діяльністю в Україні, в умовах воєнного стану. Для жінок – це упереджене, сексистське ставлення з боку чоловіків;

обмежене призначення жінок на керівні посади та надмірна регламентація діяльності з боку чоловіків – керівників на робочому місці; нерівність чоловіків та жінок у сфері трудових відносин; більша складність (порівняно з чоловіками) поєднання сімейного життя та роботи; менший практичний досвід жінок у військовій справі, стереотипи щодо некомпетентності жінок у питаннях військового характеру. При цьому 25% опитаних експертів (зокрема, 23% серед опитаних жінок-експерток і 26% серед опитаних чоловіків-експертів) зазначили, що наразі ніяких специфічних для жінок проблем у зв'язку з воєнним станом, на їхню думку, немає.

Для чоловіків найчастіше називали такі проблеми: обмеження щодо свободи пересування (виїзду за кордон) у зв'язку із воєнним станом; обов'язок несення військової служби для чоловіків (тоді як жінки можуть долучатися до служби в армії за власним бажанням); суспільний тиск на чоловіків стосовно того, що вони мають воювати як «захисники за умовчанням»; підвищені вимоги та очікування щодо чоловіків, які мають ефективно вирішувати всі проблеми, пов'язані з воєнним станом; надмірне навантаження у професійній діяльності; відсутність ресурсів, грошей та можливостей для вирішення проблем, які виникли у зв'язку з воєнним станом. 31% експертів (зокрема, 28% серед опитаних жінок-експерток і 35% серед опитаних чоловіків-експертів) не визначились із специфічно «чоловічими» проблемами або вважають, що таких проблем немає.

Невелика кількість експертів обстоювала думку, що нерівність прав і можливостей жінок і чоловіків значно зменшилася, бо «війна всіх зрівняла». Але така позиція – нетипова щодо оцінок загалом опитаних експертів.

Значне місце у дискурсі експертів щодо найбільш значущих очікуваних післявоєнних «жіночих» проблем посідає тема насильства щодо жінок із боку учасників бойових дій, які повернулися з війни з психологічними травмами та посттравматичним стресовим розладом. У цьому випадку проявилася загальна слабка здатність експертного середовища визначити власне ґендерну специфіку післявоєнних проблем і внаслідок цього розглядати спільну проблему як чоловіків, так і жінок як специфічно жіночу. Загалом опитані експерти часто не розрізняли рівні права та можливості жінок і чоловіків із боротьбою за права та можливості власне жінок. Усе це свідчить про недостатньо високий рівень поінформованості та обізнаності щодо ґендерної проблематики серед представників суспільно-політичної сфери України (насамперед представників влади на центральному і місцевому рівнях).

Незважаючи на наявні проблеми, на думку більшості експертів, у суспільно-політичній сфері України в цілому дотримується принцип рівності прав та можливостей чоловіків і жінок – середній бал 4,0 за 5-бальною шкалою. Середній бал щодо дотримання вказаного принципу за окремими напрямками діяльності у суспільно-політичній сфері варіює від 3,8 (центральні та місцеві органи влади, політичні партії) до 4,7 (волонтерська діяльність).

Прикметно, що всі оцінки, подані в цьому питанні жінками-експертками, нижчі за оцінки чоловіків-експертів. Особливо це стосується діяльності місцевих органів влади, місцевого самоврядування, політичних партій. Як і у попередніх питаннях, народні депутати України були більш «оптимістичні», ніж представники громадського сектора, – їхні оцінки дотримання принципу рівності прав та можливостей чоловіків і жінок в умовах воєнного часу істотно вищі як щодо суспільно-політичної діяльності в цілому, так і щодо діяльності органів центральної та місцевої влади, місцевого самоврядування, політичних партій. Усі групи експертів були солідарними стосовно високого рівня дотримання зазначеного принципу громадськими організаціями та волонтерськими структурами. Можливо, це пов'язано з високим рівнем довіри в суспільстві до волонтерських організацій та громадських формувань як таких, що вже давно відзначали соціологи, а з початком повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 року вказана тенденція ще більше посилюється.

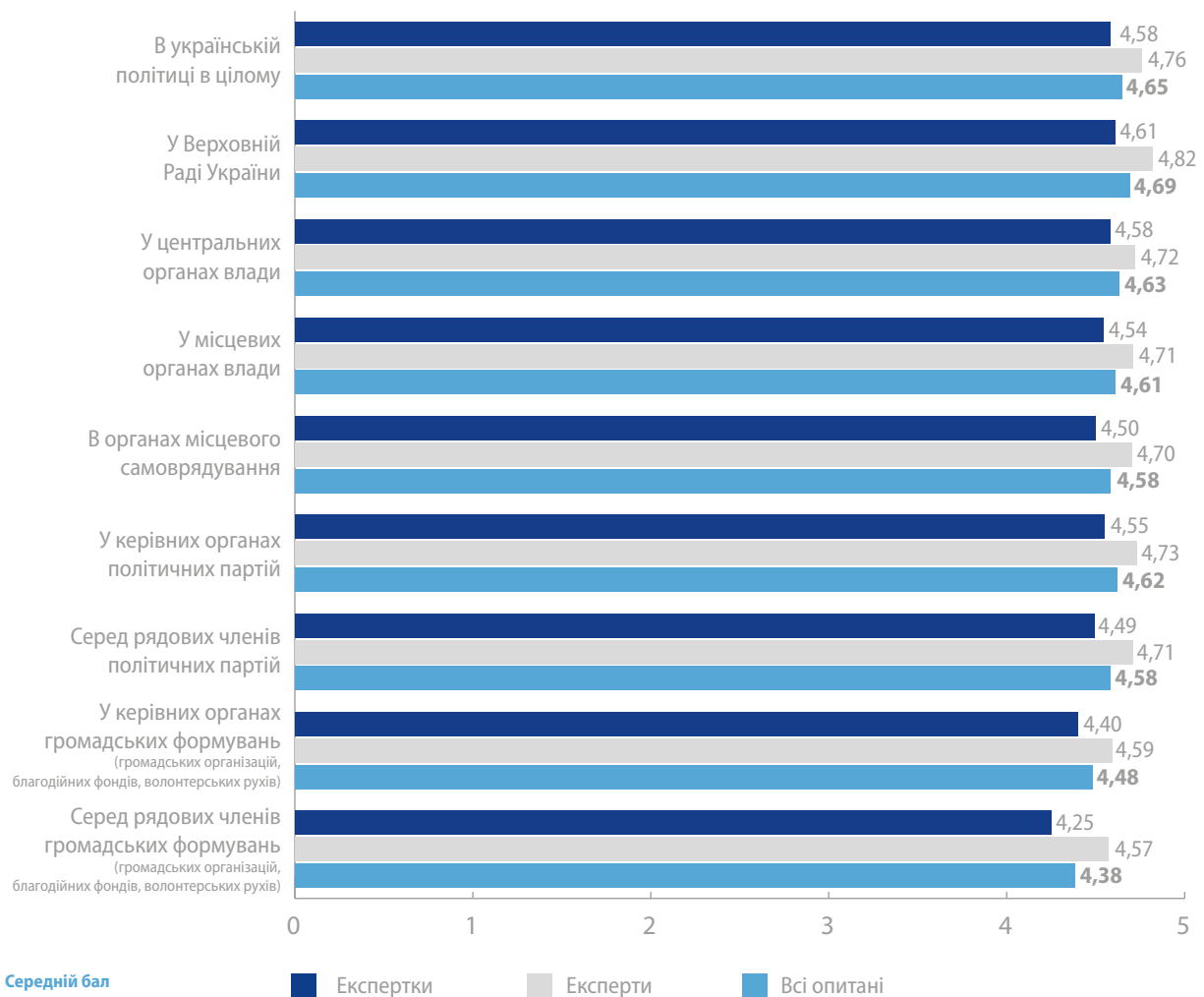
Рівень представленості чоловіків у основних сферах суспільно-політичної діяльності України експерти розглядали як високий (4,4-4,7 бала за 5-бальною шкалою залежно від сфери), тоді як рівень представленості жінок оцінювали помітно нижче (3,5-4,4 бала за 5-бальною шкалою залежно від сфери суспільно-політичної діяльності). Причому чоловіки-експерти в цілому давали вищі оцінки рівня представленості жінок у різних сферах суспільно-політичної діяльності, а оцінки жінок-експерток стосовно цього питання, навпаки, були помітно нижчими (таблиця 2). Цікаво, що статистично достовірних гендерних відмінностей між оцінками щодо рівня представленості чоловіків у різних сферах суспільно-політичної діяльності виявлено не було.

Таблиця 2

«Як Ви вважаєте, наскільки достатній сьогоднішній рівень представленості та участі чоловіків і жінок у вказаних сферах суспільно-політичної діяльності? Оцініть, будь ласка, за 5-бальною шкалою, де 1 бал – рівень представленості явно недостатній, 5 балів – рівень представленості цілком достатній»

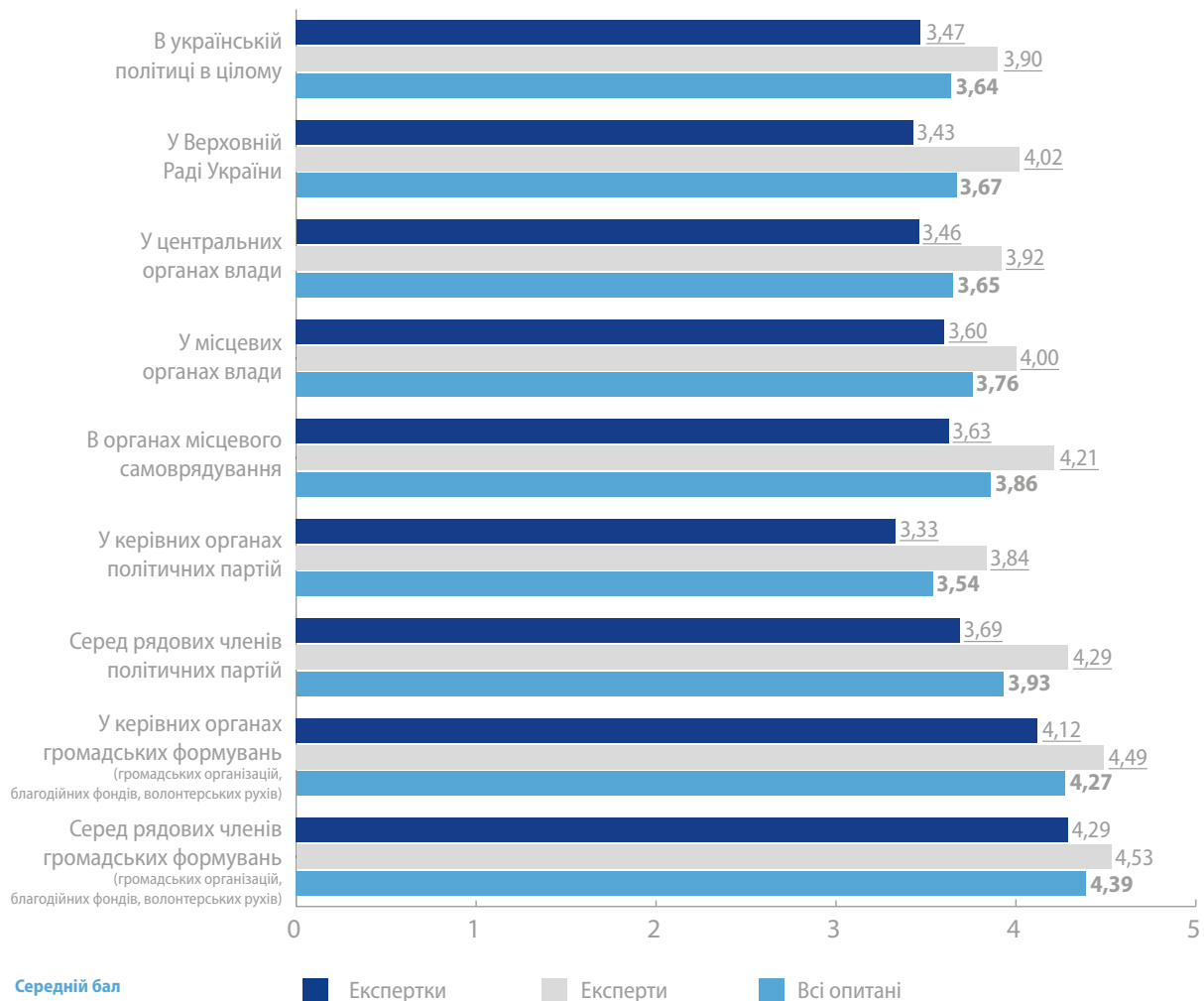

Рівень представленості та участі чоловіків

Рівень представленості та участі жінок

Народні депутати порівняно з експертами інших груп дали вищі оцінки рівня представленості як чоловіків, так і жінок у всіх сферах суспільно-політичної діяльності, а представники громадських формувань – нижчі оцінки представленості жінок в українській політиці в цілому, у Верховній Раді, у центральних та місцевих органах влади, в органах місцевого самоврядування та у керівному апараті політичних партій.

Постає питання, чи лежить в основі нижчого порівняно з чоловіками рівня політичної участі жінок їхня систематична дискримінація за ознакою статі? Більшість (58%) опитаних експертів переконані, що систематична дискримінація за ознакою статі в українському політикумі та сфері державного управління відсутня. Водночас 27% експертів відповіли, що така дискримінація в українському політикумі та сфері державного управління наявна, а 13% зазначили, що трапляються окремі випадки несистематичної дискримінації. Серед прикладів систематичної дискримінації за ознакою статі найчастіше наводили дискримінацію жінок при призначенні на керівні посади і недостатній вплив жінок на прийняття рішень; сексистські висловлювання стосовно жінок.

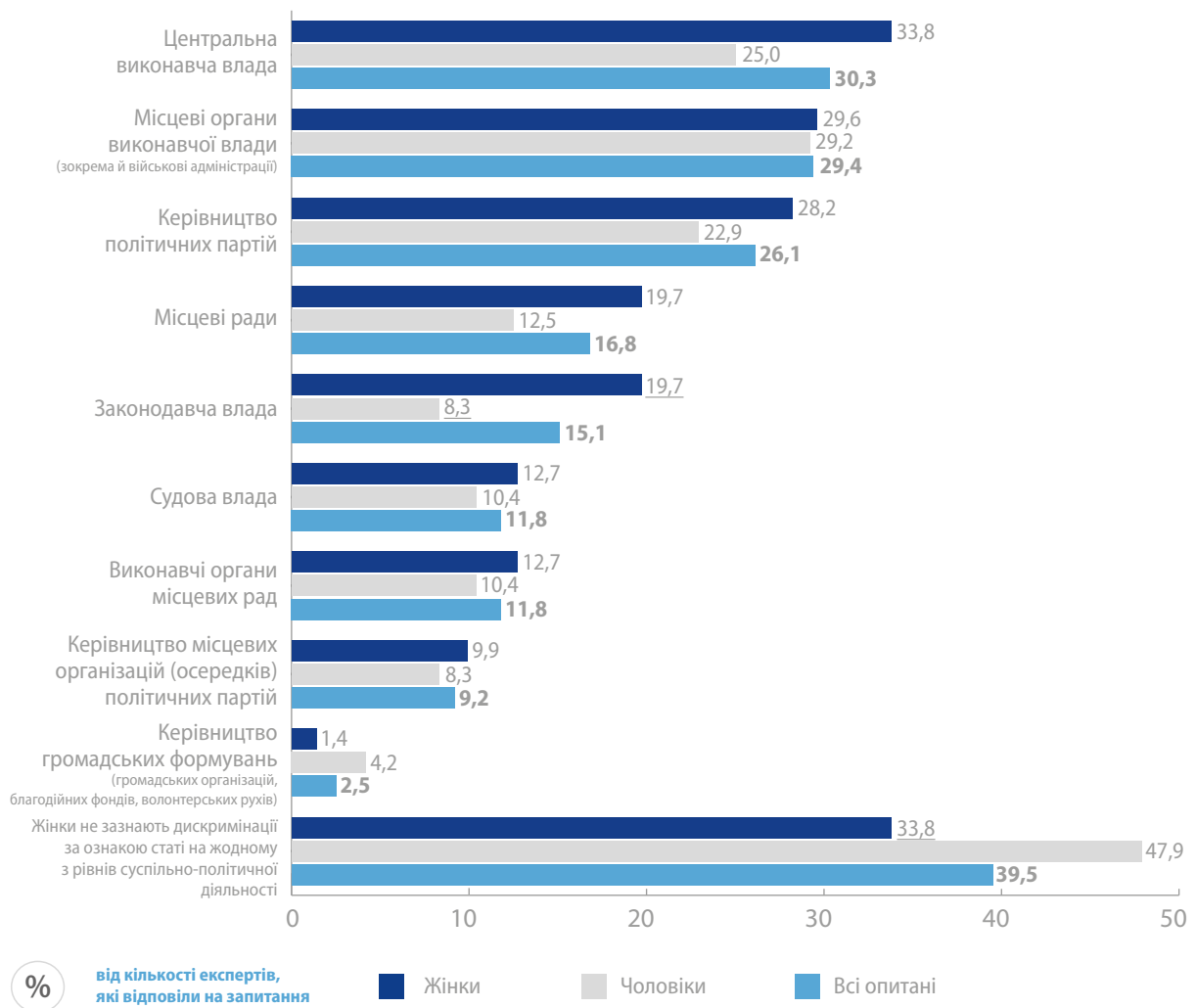
На думку експертів, ті випадки дискримінації за ознакою статі, які трапляються, найчастіше помітні на рівні центральних та місцевих органів виконавчої влади, а також у керівництві політичних партій. Згідно з оцінками експертів найменше жінок дискримінують у керівних органах громадських формувань. Водночас майже 40% експертів (48% серед чоловіків-експертів та 34% серед жінок-експерток) вважають, що жінки не зазнають дискримінації за ознакою статі на жодному з рівнів суспільно-політичної діяльності (таблиця 3). Такий високий відсоток, який певною мірою суперечить і даним правозахисних організацій, і відповідям самих експертів на інші запитання, може бути пояснений тим, що частина експертів не ідентифікують різницю між формальним закріпленням рівних прав жінок та чоловіків на законодавчому рівні з можливостями їх практичної реалізації у суспільно-політичній діяльності.

Таблиця 3

«На якому рівні суспільно-політичної діяльності, на Вашу думку, жінки стикаються з найбільшою дискримінацією за ознакою статі? Оберіть один-два варіанти відповіді»

Рівні суспільно-політичної діяльності

Народні депутати України порівняно з іншими категоріями експертів вважають менш поширену дискримінацію за ознакою статі в органах центральної влади (зокрема й у судовій гілці), у керівництві політичних партій, а дискримінацію у виконавчих органах місцевих рад, навпаки, – вважають більш поширеною. Поряд із цим представники громадського сектора, навпаки, розглядають рівень виконавчих органів місцевих рад як менш проблемний із точки зору дискримінації за ознакою статі, а от центральну владу та місцеву державну виконавчу владу (зокрема й військові адміністрації) вони вважають сферами, де жінки найчастіше стикаються з дискримінацією. Серед народних депутатів України та представників місцевих виконавчих органів влади найвищий відсоток тих, хто вважає, що жінки взагалі не зазнають дискримінації за ознакою статі у суспільно-політичному житті України.

Із точки зору опитаних експертів, найбільш ефективно реалізація права жінок на участь у державному управлінні та прийнятті суспільно значущих рішень може бути забезпечена за допомогою заохочення участі у політиці жінок, які ведуть активну громадську діяльність (причому в чоловіків ця ідея користується значно більшою популярністю, ніж у жінок – імовірно, тому, що це типово чоловічий «ліфт» у політику); шляхом практичної реалізації та контролю за дотриманням вже наявного законодавства; ширшим запровадженням гендерних квот (відмінності між експертками та експертами щодо цього пункту вражаюча – 56% та 25% підтримки відповідно); за допомогою подальшого вдосконалення законодавчої бази; шляхом запровадження чітких правил для протидії дискримінації на робочому місці; запровадження програм менторства/наставництва для жінок, які починають політичну кар'єру (таблиця 4).

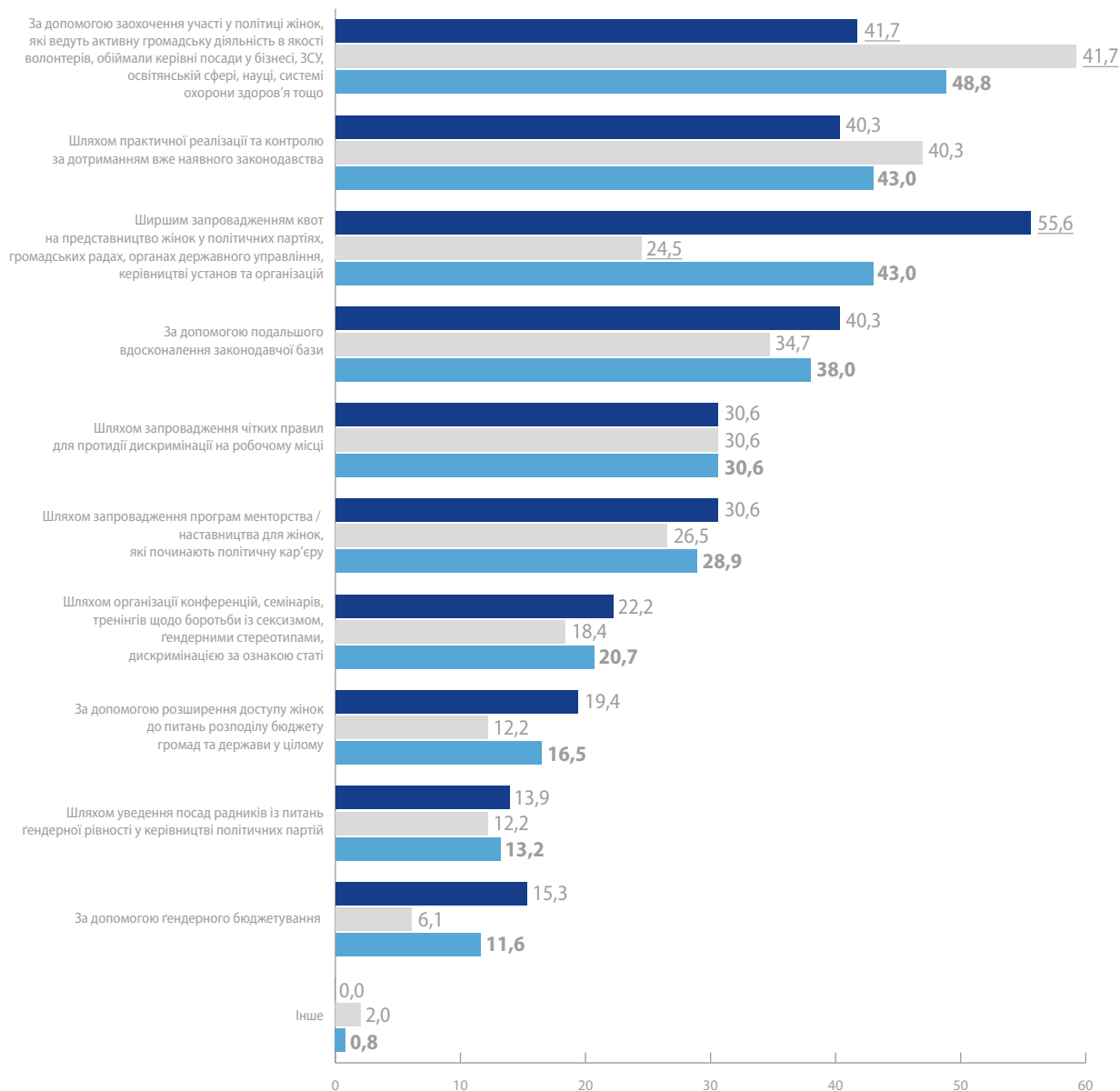

Таблиця 4

«Як, на Вашу думку, може бути найбільш ефективно забезпечена реалізація права жінок на участь у державному управлінні та прийнятті суспільно значущих рішень? Можна обрати до трьох варіантів відповіді»

Варіанти відповіді

від кількості експертів, які відповіли на запитання

Жінки

Чоловіки

Всі опитані

Показово, що різні групи експертів істотно відрізняються за пропонованими заходами. Народні депутати вважають ключовими практичну реалізацію та контроль за дотриманням чинного законодавства (67%) та заохочення участі у політиці жінок, які ведуть активну громадську діяльність (47%); депутати місцевих рад – використання ґендерних квот (51%); представники місцевих органів державної виконавчої влади – заохочення участі у політиці жінок, які ведуть активну громадську діяльність (54%) та ґендерне квотування (46%); представники громадських формувань – заохочення участі у політиці жінок, які ведуть активну громадську діяльність (60%), практичну реалізацію і контроль за дотриманням чинного законодавства (49%). З урахуванням відмінностей за статтю та груповою належністю експертів, консенсусними напрямками реалізації права жінок на участь у державному управлінні та прийнятті суспільно важливих рішень можуть бути заохочення участі у політиці жінок, які на цей момент ведуть активну громадську діяльність (волонтери, ЗСУ, бізнес, освіта, наука, охорона здоров'я) та послідовна практична реалізація чинного законодавства.

Ґрунтуючись на досвіді аналізу сюжетів ЗМІ та блогосфери, даних соціологічних досліджень, можна стверджувати, що українська громадська думка характеризується низкою усталених уявлень та поширених стереотипів, пов'язаних з участю жінок та чоловіків у суспільно-політичному житті. В ході Експертного опитування було з'ясовано, наскільки глибоко ці поширені уявлення/стереотипи (позитивні, негативні, нейтральні) вкорінені у експертному середовищі. Виявилось, що опитані експерти певною мірою розділяють низку таких тверджень/припущень:

“ У суспільстві об'єктивно існують переважно «чоловічі» та «жіночі» сфери діяльності ”

“ Ролі чоловіка та жінки у суспільстві відрізняються – хочемо ми цього чи ні ”

“ Ролі чоловіка та жінки у сім'ї відрізняються – хочемо ми цього чи ні ”

“ Займаючись громадсько-політичною діяльністю, жінки більшою мірою враховують інтереси пересічних громадян, ніж чоловіки ”

“ Жінки-політичніки більшою мірою порівняно з чоловіками-політиками схильні до компромісів та залагодження конфліктів ”

“ Що вищий щабель управлінської ієрархії, то менше шансів у жінки обійняти посаду на цьому рівні порівняно з чоловіком з аналогічним досвідом та рівнем компетенції ”

“ Українським жінкам легше реалізувати себе у громадській діяльності, ніж у політиці ”

“ Жінки і чоловіки мають різний досвід, тому їх паритетна участь у прийнятті рішень дозволяє досягнути балансу суспільних інтересів ”

“ Суспільно важливі рішення більш ефективні, якщо до процесу їх прийняття паритетно залучені як жінки, так і чоловіки ”

„ Жінки і чоловіки повинні бути паритетно представлені в органах влади, у співвідношенні до статевого складу населення країни „

Частина експертів вважають, що жінки менше схильні до корупції та більшою мірою враховують інтереси людей, краще розподіляють ресурси завдяки своєму сімейному досвіду. Наявність сім'ї розглядається як більша перешкода для політичної кар'єри жінок порівняно з чоловіками. На думку значної частини експертів, жінкам легше реалізувати себе у громадській діяльності, ніж у політиці. Результати Експертного опитування демонструють, що носіями цих уявлень є більшою мірою жінки-експертки, а також представники громадських формувань, а найменшою мірою – чоловіки-експерти та народні депутати України.

Твердження «Що вищий щабель управлінської ієрархії, то менше шансів у жінки обійняти посаду на цьому рівні порівняно з чоловіком з аналогічним досвідом та рівнем компетенції» або так званий принцип «скляної стелі» підтверджується і відповідями експертів, наведеними у таблиці 3. Цей принцип відображає один зі стовпів патріархального порядку, коли керівна робота закріплюється за чоловіками, а виконавчі обов'язки покладаються на жінок (на що експерти вказали й у своїх коментарях).

В цілому можна виділити два консенсусних для всіх груп експертів твердження:

„ Суспільно важливі рішення більш ефективні, якщо до процесу їх прийняття паритетно залучені як жінки, так і чоловіки „

„ Українським жінкам легше реалізувати себе у громадській діяльності, ніж у політиці „

Сприйняття експертним середовищем проблематики дослідження на базовому рівні сьогодні відбувається крізь призму зазначених уявлень. Відповідно будь-які заходи, пов'язані з реалізацією принципу рівних прав та можливостей чоловіків і жінок у суспільно-політичному житті мають ураховувати ці установки, спиратися на них, використовувати у інформаційних та медійних кампаніях.

Поширена серед експертів думка, що жінкам легше реалізувати себе у громадській діяльності, може бути пояснена тим, що вказаний вид діяльності значно доступніший для того, щоб брати в ньому участь; він потребує меншої регламентації, не вимагає наявності «походження» та «зв'язків» усередині українського «політичного класу» (який багато в чому уявляється як замкнута спільнота, яка сформувалась на початку української незалежності, а потім поповнювалась здебільшого лише представниками інтересів фінансово-промислових груп). В умовах меншої ресурсної забезпеченості активних жінок порівняно з чоловіками це стимулює жінок до їхньої реалізації у сфері громадської діяльності.

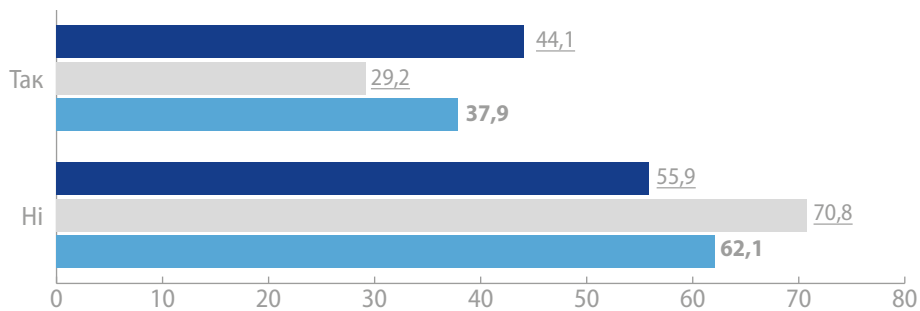
Окрім власне проблем, із якими стикаються чоловіки та жінки, важливим чинником політичної участі є мотивація. 2/3 опитаних експертів вважають, що у мотиваціях жінок та чоловіків займається політикою істотно відмінності відсутні. Водночас 29% опитаних вважають, що такі відмінності існують. Насамперед це відмінності, зумовлені ґендерними психологічними особливостями, цінностями, моделями поведінки та стереотипним уявленням, що нібито «політика – не жіноча справа». Водночас більшість експертів справедливо зазначили, що відмінності у мотивації політичної діяльності, навіть ціннісного та психологічного характеру у сучасному українському суспільстві є переважно індивідуальними, а не ґендерно зумовленими.

Щодо оцінки рівня мотивованості до участі в політиці показово, що 62% експертів не погоджуються з твердженням, що жінки-політикині в Україні частіше відмовляються від продовження політичної кар'єри порівняно з чоловіками-політиками у зв'язку з обставинами, що виникли під час війни. Проте серед чоловіків-експертів така відповідь трапляється у 71% випадків, а серед жінок-експерток – лише у 56% (таблиця 5). Ще вища частка респондентів, які погоджуються з тим, що жінки порівняно з чоловіками частіше відмовляються від продовження політичної кар'єри у зв'язку з війною, серед експертів – представників громадських формувань (47%).

Таблиця 5

«Чи погоджуєтесь Ви з тим, що жінки-політикині частіше відмовляються від продовження політичної кар'єри порівняно з чоловіками-політиками у зв'язку з обставинами, що виникли під час війни?»

від кількості експертів, які відповіли на запитання

Жінки

Чоловіки

Всі опитані

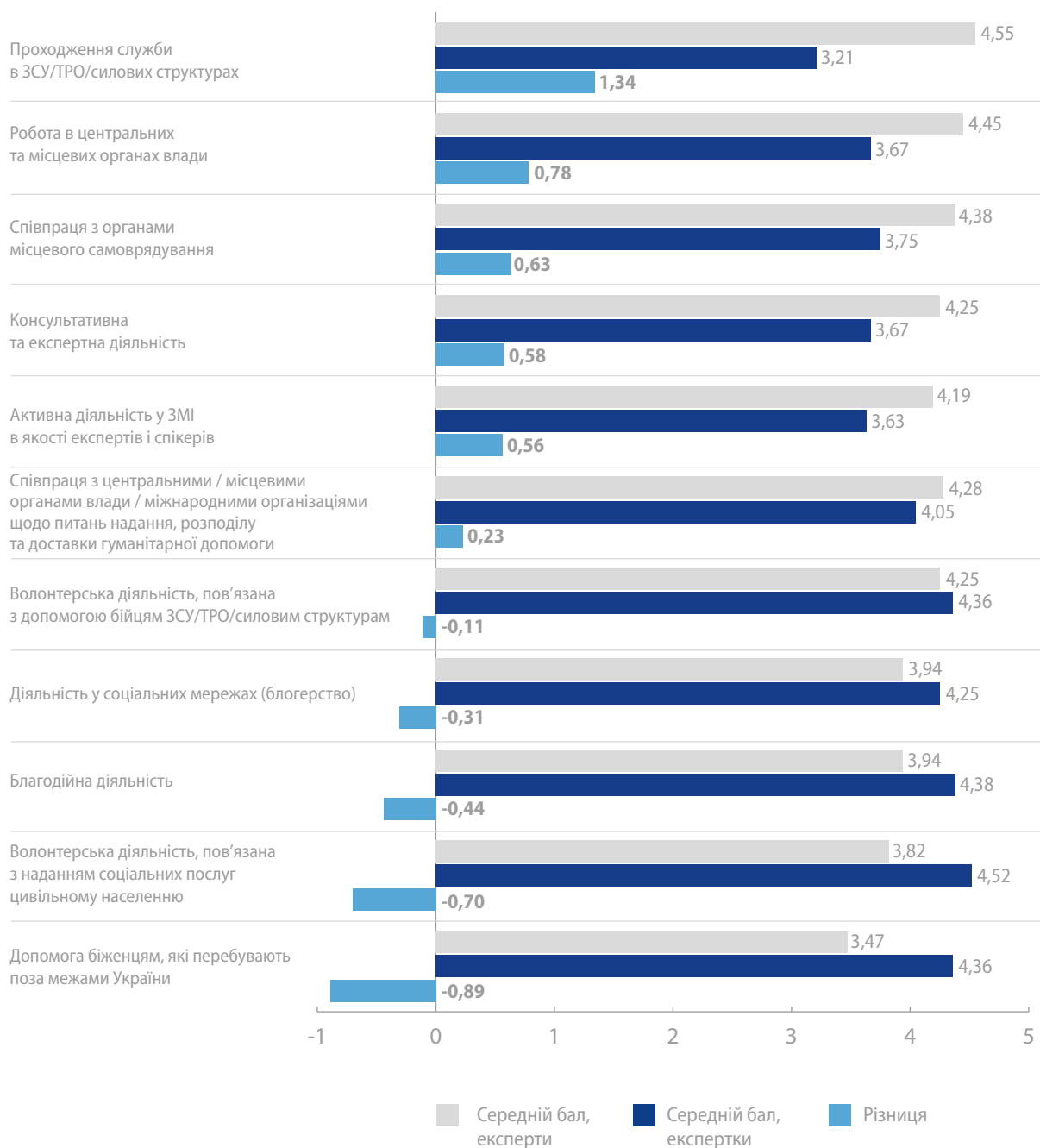
Отже, мотивація чоловіків та жінок у політиці, на думку більшості експертів, загалом однакова. А що можна сказати про їхню залученість до конкретних видів суспільно-політичної активності у період після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну? Експерти оцінюють цю залученість досить високо (таблиця 6), але за різновидами активності є особливості, які, спираючись на подальші відповіді експертів, дозволяють кваліфікувати певні активності як умовно «чоловічі» або «жіночі». Зокрема, переважно «чоловічі» активності – це робота у центральних та місцевих органах влади, співпраця з місцевими органами влади, консультативна та експертна діяльність (зокрема й у ЗМІ), служба у ЗСУ/ТРО/силових структурах, співпраця з органами влади та організаціями щодо питань надання, розподілу та доставки гуманітарної допомоги. Переважно «жіночі» активності – блогерство, волонтерська діяльність, допомога біженцям, які перебувають поза межами України, благодійність.

Розходження між експертами різної статі за ранжуванням залученості до різних видів суспільно-політичної активності незначне. Відповіді експертів різних категорій залежно від особливостей їхньої суспільно-політичної діяльності характеризуються тим, що народні депутати оцінюють в середньому вище рівень залученості як чоловіків, так і жінок до різноманітних видів активності, представники громадських формувань нижче оцінюють залученість жінок до всіх основних видів активності, а представники місцевих виконавчих органів оцінюють залученість до активностей чоловіків та жінок на рівні нижчому, ніж загалом за експертною вибіркою.

Таблиця 6

«Якою мірою, на Вашу думку, українські політики (жінки та чоловіки) залучені до вказаних видів суспільно-політичної активності під час війни? Поставте навпроти відповідного виду діяльності у таблиці бал від 1 до 5, де 1 бал – рівень залученості політиків до відповідного виду діяльності в цілому дуже низький, а 5 балів – рівень залученості політиків до відповідного виду діяльності в цілому дуже високий»

Вид активності

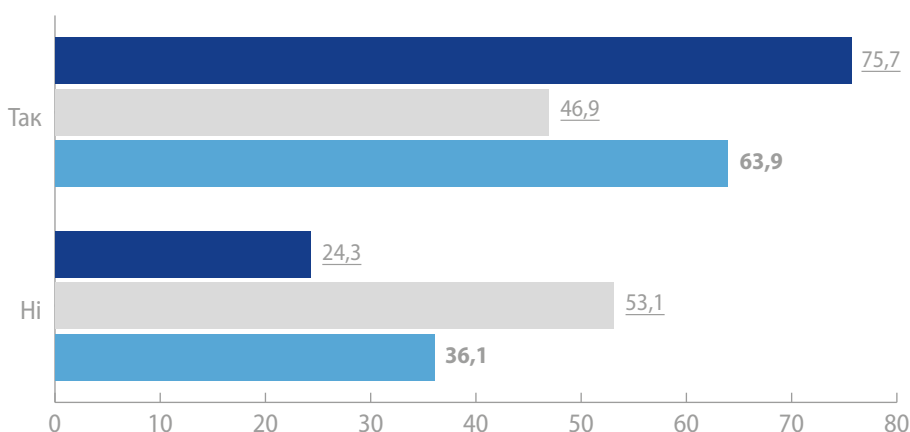
Загалом нижчий порівняно з чоловіками рівень залученості жінок до всіх видів суспільно-політичної активності, які виходять за межі стереотипної сфери «жіночої компетенції», – це консенсусна думка всіх експертів. І це багато в чому відображає не тільки їхні уявлення, але і реальний стан речей. Причому цей стан відтворюється через механізм зворотного зв'язку: стереотипи (значною мірою – ауостереотипи самих жінок, як ми бачили на експертній вибірці) зумовлюють відмову від певних видів активності та неформальні бар'єри, а структура суспільно-політичної активності жінок, яка склалася внаслідок цього, підживлює стереотипи. Саме тому необхідне широке впровадження інформаційних та мотиваційних програм, орієнтованих на жінок та чоловіків, із метою зміни вказаних стереотипних уявлень. Швидко нівелювати вплив стереотипів на суспільно-політичну діяльність неможливо, але принаймні вплив ауостереотипізації на активних жінок може бути істотно послаблений за допомогою таргетованих заходів. Особливо ефективними мають бути у цьому сенсі програми, орієнтовані на жінок, які мають високий потенціал активізму (волонтерки, представниці громадських організацій, військовослужбовці тощо), проте відчувають проблеми з його реалізацією: тренінги лідерства, програми наставництва для жінок, що прагнуть почати політичну кар'єру.

На актуалізацію питання забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок в Україні після завершення війни очікують майже 76% жінок-експерток і лише 47% чоловіків-експертів. Відносна більшість (53%) чоловіків вважають, що зростання актуальності цього питання після війни не відбудеться (таблиця 7). Про те, що вказане питання актуалізується після війни, найбільшою мірою вважають представники громадських формувань та депутати місцевих рад, найменшою – народні депутати України та представники місцевих органів виконавчої влади (таблиця 8).

Таблиця 7

«Чи очікуєте Ви зростання актуальності питання забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок в Україні після завершення війни?»

від кількості експертів,
які відповіли на запитання

Жінки

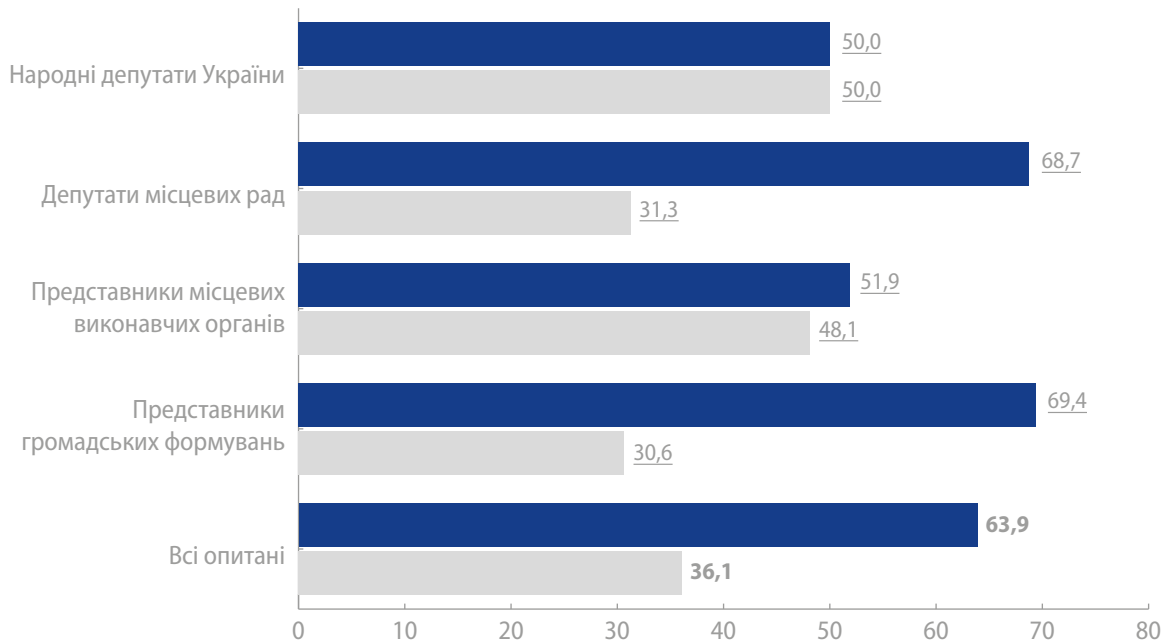
Чоловіки

Всі опитані

Таблиця 8

«Чи очікуєте Ви зростання актуальності питання забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок в Україні після завершення війни?»

від кількості експертів, які відповіли на запитання

■ Так ■ Ні

Щодо перспективи післявоєнної зміни ролі та статусу жінок та чоловіків, то майже половина експертів (46%) переконані, що у приватному житті не варто очікувати змін. Приблизно ті самі очікування і щодо суспільно-політичного життя: 44% опитаних експертів не очікують на істотні зміни.

Серед очікуваних змін експерти виділяють як позитивні, так і негативні: покращення у сфері дотримання прав жінок та чоловіків, можливе зростання ролі жінок; зростання впливу чоловіків та військових на суспільно-політичні процеси у країні; ріст насильства щодо жінок через поширення посттравматичного стресового розладу серед чоловіків, які повернулись з війни; збільшення побутового навантаження на жінок. У цілому відповіді демонструють високу невизначеність експертів щодо майбутніх сценаріїв післявоєнного розвитку, що обмежує можливість робити прогнози щодо зміни ролей/статусів жінок та чоловіків. Загалом відносна більшість опитаних вважають, що соціальні ролі та статуси чоловіків та жінок в цілому залишаться такими самими, як і тепер.

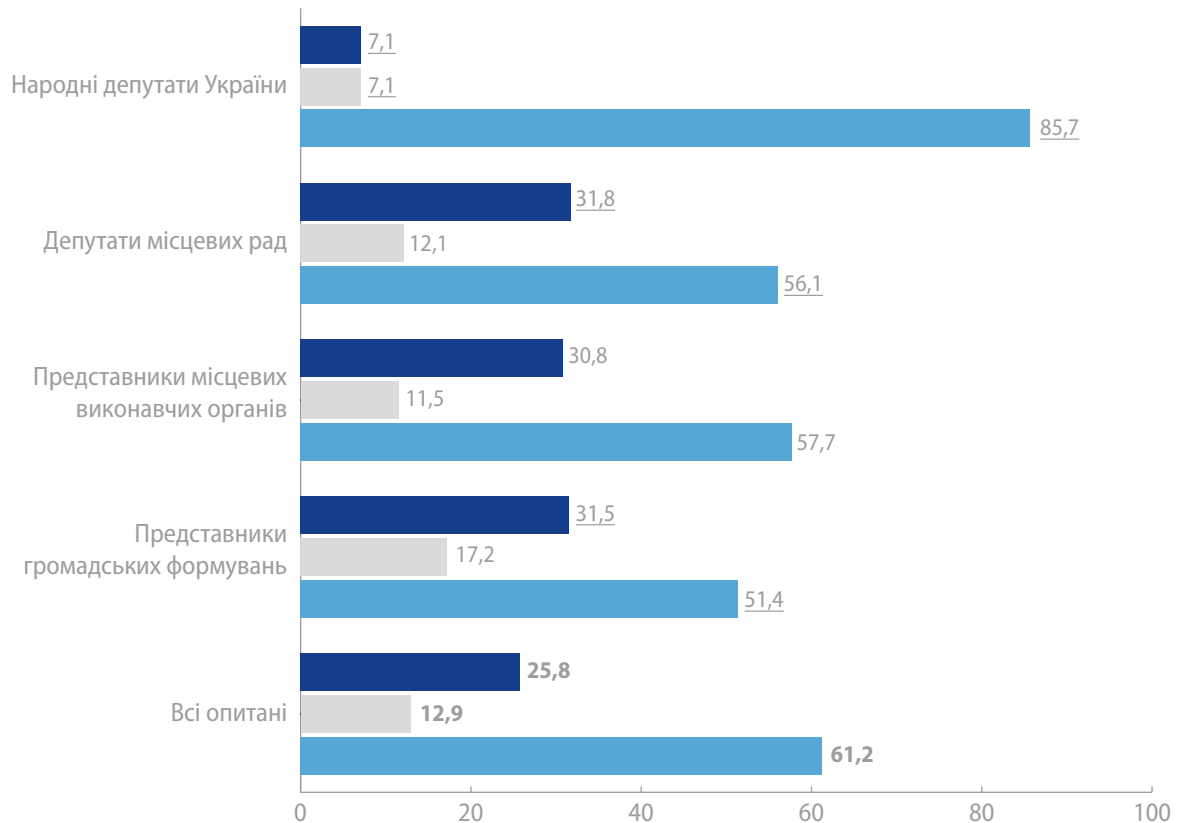
Також експерти не очікують істотних змін у рівні впливу жінок та чоловіків на процеси розробки і прийняття рішень порівняно з сьогоднішнім днем (так вважають 61% серед усіх опитаних, 66% серед чоловіків-експертів, 58% серед жінок-експерток). Найбільш скептичними у цьому питанні були народні депутати України, 86% з яких не очікують істотних змін у впливі жінок та чоловіків на процеси розробки і прийняття рішень (таблиця 9).

Таблиця 9

«Як, на Вашу думку, зміниться вплив жінок та чоловіків на процеси розробки та прийняття рішень у центральних та місцевих органах влади у післявоєнній Україні?»

від кількості експертів, які відповіли на запитання

Вплив жінок більшою чи меншою мірою зросте, а чоловіків – відповідно зменшиться

Вплив чоловіків більшою чи меншою мірою зросте, а жінок – відповідно зменшиться

Жодних істотних змін у рівні впливу жінок та чоловіків на процеси розробки та прийняття рішень не відбудеться

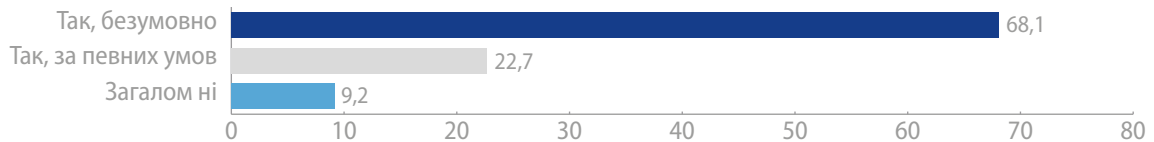
Отже, можна констатувати, що поряд з очікуваннями актуалізації питання забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок після війни більшість опитаних експертів не очікують істотних зрушень, до яких ця актуалізація приведе. Тому ми спробували з'ясувати, наскільки обґрунтованою є думка про реалізацію альтернативного сценарію завдяки «вікну можливостей» у політиці для українців, які продемонстрували активну громадянську позицію під час війни (таблиці 10 та 11). Виявилось, що близько 90% експертів розглядають таку можливість як цілком реалістичну і для жінок, і для чоловіків – незалежно від того, чи мали вони до цього досвід політичної діяльності. Причому між експертами чоловічої та жіночої статі не було розходжень у оцінках, як це спостерігалось щодо низки інших питань. Найбільше вказану можливість вважають імовірною народні депутати України (щодо чоловіків та жінок, які раніше не займалися політикою), найменше – представники місцевих органів виконавчої влади. Умови ефективності стартового майданчика з волонтерства/служби у ЗСУ та інших силових структурах визначені опитаними експертами однаково як для жінок, так і для чоловіків. Це наявність пропозиції або запити від певної політичної сили та бажання людини займатись політичною діяльністю.

Таблиця 10

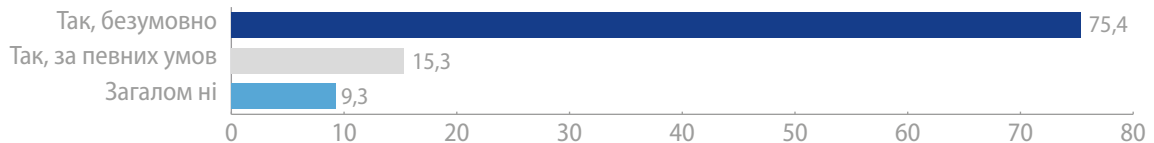
«Як Ви вважаєте, чи може волонтерська активність та/або служба у ЗСУ/ТРО/силових структурах під час війни бути стартовим майданчиком для політичної кар'єри жінок та чоловіків, які до цього не займалися політикою, у післявоєнній Україні?»

Для жінок

Для чоловіків

%

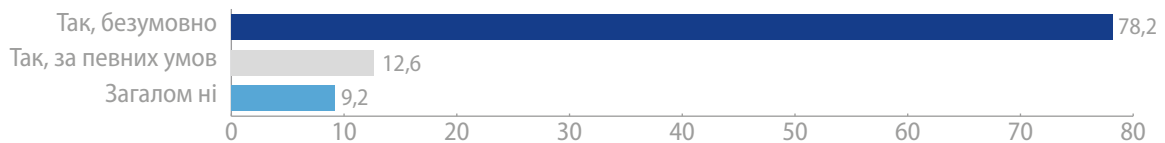
від кількості експертів, які відповіли на запитання

Таблиця 11

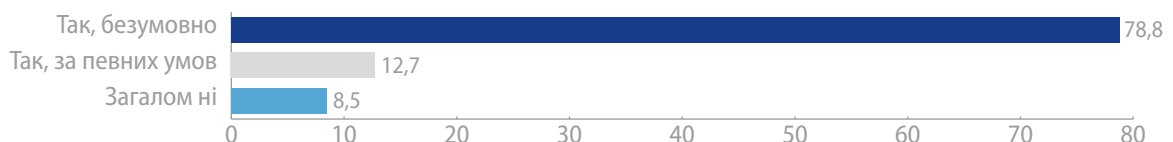
«Як Ви вважаєте, чи може волонтерська активність та/або служба у ЗСУ/ТРО/силових структурах під час війни допомогти активізувати політичну кар'єру жінок та чоловіків, які до війни та на момент початку війни вже працювали в органах влади та/або у складі політичних партій?»

Для жінок

Для чоловіків

%

від кількості експертів, які відповіли на запитання

Абсолютна більшість опитаних експертів відповіли, що вони брали безпосередню участь або знайомі з процесами прийняття рішень щодо розподілу державної та недержавної гуманітарної допомоги населенню. Експерти здебільшого поділяють думку, що у процесі прийняття рішень щодо розподілу гуманітарної допомоги населенню дотримується паритетність залучення чоловіків та жінок – представників місцевої влади. Так вважають 83% всіх експертів із числа тих, хто брав безпосередню участь або знайомий із процесами розподілу гуманітарної допомоги. Проте близько 24% жінок-експерток, 27% народних депутатів, 13% депутатів місцевих рад, 20% представників місцевих органів виконавчої влади, 21% представників громадських формувань зазначають, що паритетність дотримується лише частково або взагалі не дотримується. Отже, проблема доступу представниць влади до розподілу гуманітарної допомоги населенню певною мірою все ж існує і потребує вирішення.

Досвід взаємодії експертів з обласними, районними державними та/або військовими адміністраціями щодо питань, пов'язаних із політичною та громадською діяльністю, захистом та допомогою громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах (ВПО, люди з інвалідністю, діти-сироти, люди похилого віку), здебільшого позитивний, проте деякі представники місцевих виконавчих органів та громадських формувань вказують і на наявність негативного досвіду. Вивчення такого досвіду та пошук шляхів оптимізації надання допомоги вразливим категоріям – актуальне завдання для подальшого дослідження.

Після війни варто очікувати зростання частки та чисельності вразливих груп жінок та чоловіків, які потребуватимуть не тільки соціальної допомоги з боку держави та громадських формувань, а й політичного захисту своїх інтересів. Щодо найбільш вразливих категорій громадян, обмежені можливості яких можуть потенційно стати перепорою для участі у суспільно-політичній діяльності, то експерти зазначили, що це насамперед люди з інвалідністю, – як чоловіки, так і жінки. Проте експертки та представники громадських формувань більшою мірою відносять до вразливих груп також ВПО обох статей (таблиця 12).

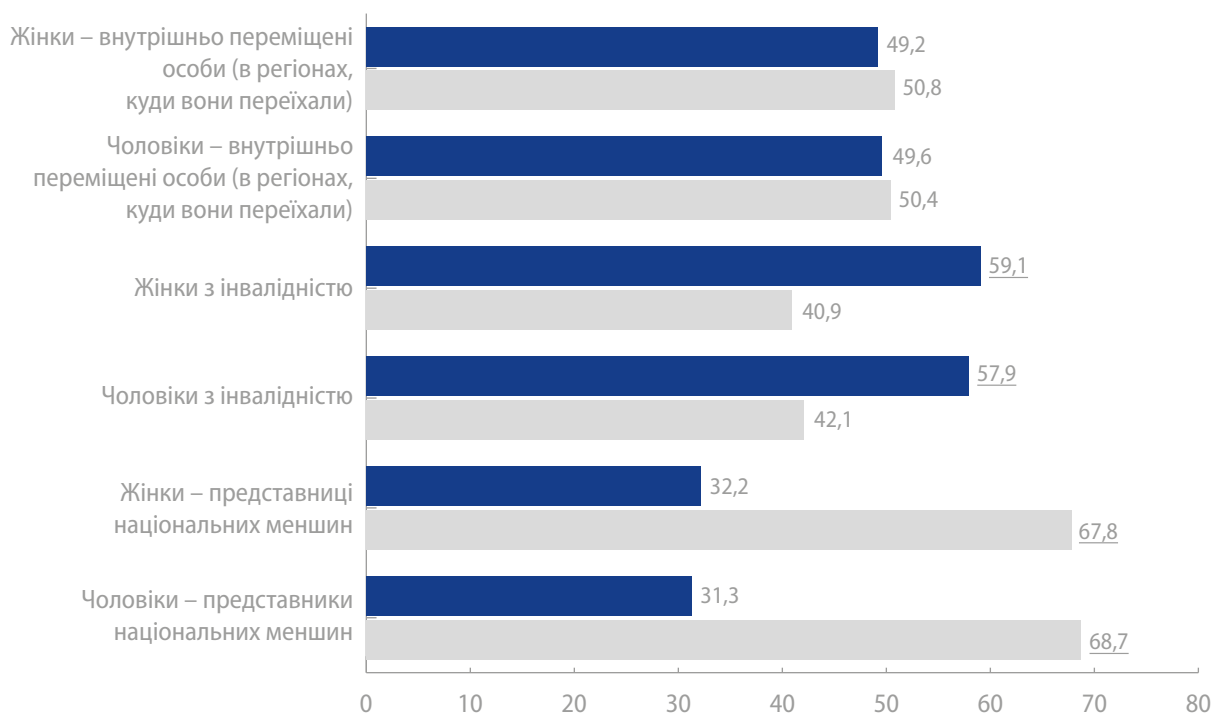

Таблиця 12

«Як ви вважаєте, чи існує проблема обмеженості можливостей для участі у суспільно-політичній діяльності таких категорій жінок і чоловіків? Якщо так, то в чому це виявляється?»

Категорії жінок і чоловіків / Всі опитані

від кількості експертів, які відповіли на запитання

■ Так, існує

■ Ні, не існує

Відмінності у відповіді на вказане запитання між чоловіками та жінками, а також між різними категоріями експертів за видом їхньої суспільно-політичної діяльності, видається, зумовлені різним особистим та груповим досвідом експертів. Найменш чутливі до питання вразливих соціальних груп експерти – представники місцевих виконавчих органів. Це переважно чоловіки з досвідом діяльності у бізнесі та управлінні, які пройшли жорстку школу конкурентної боротьби у 1990-ті роки, що вплинуло на формування їхніх поглядів. Представниці ж громадських формувань переважно належать до зовсім іншого, молодшого покоління, з досвідом буремного розвитку громадянського суспільства у 2010-2020-ті роки, з іншими цінностями та ставленням до представників уразливих груп. На нашу думку, ширша представленість у владі політиків нової генерації, зокрема жінок та представників уразливих груп, дозволить повернути більшу увагу до проблем цих груп, повною мірою реалізувати вимогу інклюзивності у соціальній допомозі. Те саме стосується роботи місцевого самоврядування та розподілу гуманітарної допомоги.

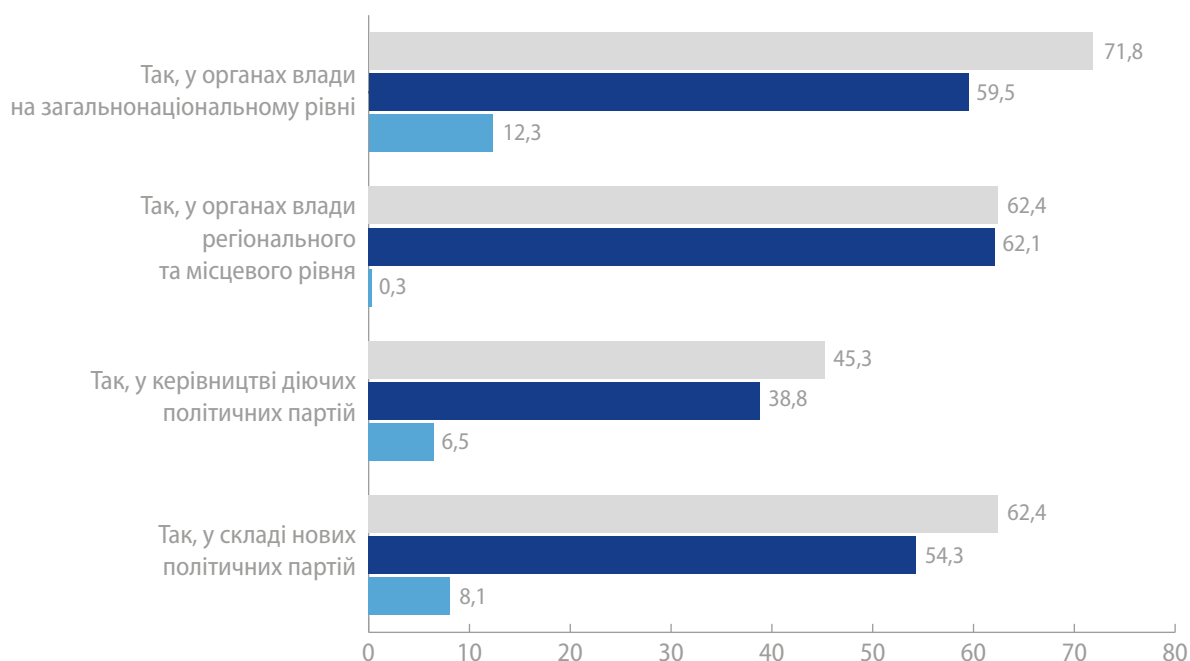
Окремий блок відкритих питань анкети Експертного опитування було присвячено представникам та представницям місцевої влади, які внаслідок війни опинилися у складних життєвих обставинах. Узагальнюючи отримані відповіді експертів, можемо стверджувати, що для всіх представників місцевої влади, які опинилися у складних життєвих обставинах у воєнний час, проблеми є схожими, однак їхнє вирішення потребуватиме гендерно чутливого підходу з урахуванням конкретних потреб жінок і чоловіків. Ключові проблеми у порядку актуальності їхнього першочергового вирішення: 1) безпека, 2) нормальні побутові умови, 3) кваліфікована психологічна допомога, 4) можливість здійснювати свої повноваження. Головний висновок полягає в тому, що сприяння відновленню повноцінної роботи представників місцевих органів влади на деокупованих/прифронтових територіях потребує насамперед забезпечення їхньої безпеки та нормалізації побутових умов поряд із психологічною допомогою.

Наприкінці експертної анкети було розміщене запитання щодо можливості приходу до влади нового покоління жінок та чоловіків – політиків під час війни та/або післявоєнної відбудови України. Більшість опитаних вважали це можливим як для центрального, так і для місцевого рівня влади (з перевагою на загальнонаціональному рівні для нових чоловіків-політиків порівняно з жінками-політиками), але переважно у складі нових політичних проєктів, а не через оновлення керівництва вже діючих політичних партій (таблиця 13).

Таблиця 13

«Як Ви вважаєте, чи дасть війна та післявоєнна відбудова України шанс на прихід до влади нового покоління жінок та чоловіків – політиків? Можливі декілька варіантів відповіді»

від кількості експертів, які відповіли на запитання

Чоловіки-політики

Жінки-політикині

Різниця

Запит на появу нових політичних партій як «ніші» для нового покоління жінок-політикинь дещо більш актуальний із точки зору чоловіків-експертів, а також народних депутатів і представників громадських формувань. Найбільш скептично до такої можливості поставились опитані представники місцевих виконавчих органів влади. Народні депутати очікують на прихід у владу нового покоління політиків у складі нових політичних проєктів на національному рівні, а представники громадських формувань – на регіональному рівні. Отже, з точки зору трьох реалістичних сценаріїв післявоєнної політичної активності чоловіків та жінок, залучених до волонтерської діяльності та захисту України під час війни, – 1) деморалізація та демобілізація, 2) автономний радикальний активізм, 3) кооптація у існуючу політичну систему у складі нових політичних проєктів, – експерти віддають перевагу третьому сценарію.

Експертне опитування показало амбівалентність оцінок експертів, істотну неоднорідність експертного середовища щодо теми збалансованої участі та представництва українських жінок і чоловіків у суспільно-політичних процесах. З одного боку, експерти вказують на актуальний запит на підвищення політичної активності жінок та їхню рівноцінну з чоловіками участь в управлінні та розподілі ресурсів, особливо у світлі того, як вони нарівні з чоловіками боронять Україну від агресії на фронті та в тилу. З другого боку, експерти констатують повільність змін та демонструють невпевненість у достатньому темпі продовження цих змін у майбутньому.

Також виразно виділяються багато в чому полярні позиції народних депутатів України і представників громадських об'єднань, які уособлюють істеблішмент українського політикуму та лідерів «низів» відповідно. Перші є лоялістами по відношенню до чинного порядку, консерваторами щодо методів реалізації принципу збалансованої участі чоловіків та жінок у суспільно-політичних процесах, скептиками щодо можливості значних змін у реалізації цього принципу у післявоєнній Україні. Другі показують себе як послідовні критики чинного порядку, радикалами щодо методів реалізації принципу збалансованої участі чоловіків та жінок у суспільно-політичних процесах (зокрема через прихильність до тотального ґендерного квотування), оптимістами щодо перспектив реалізації цього принципу в ході післявоєнної відбудови та модернізації українського суспільства.

Однак обидві групи експертів, разом з іншими групами, одноставно вказують на високий потенціал жінок та чоловіків, які проявили себе як активісти громадянського суспільства після 24 лютого 2022 року, потенціал, який дозволить новій генерації прийти в українську політику від місцевого до загальнонаціонального рівня, щоб оновити та наблизити її до моделі збалансованої участі та інклюзивності. А відповідно до міри впровадження цієї моделі в Україні – до сучасного розвинутого суспільства, яке у тій чи іншій формі інтегрується у європейський економічний та політичний простір.

5. ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН ВІДПОВІДНО ДО СЦЕНАРІЇВ ЗАВЕРШЕННЯ ВІЙНИ

Повномасштабна фаза російсько-української війни спричинила великі соціальні зміни в українському суспільстві, які матимуть далекоглядні наслідки. Це зокрема стосується й гендерної рівності та збалансованої участі жінок та чоловіків у суспільно-політичних процесах, процесах установлення миру та відбудови. Визначивши тенденції та спрогнозувавши їхній розвиток у майбутньому, можна отримати краще розуміння процесів та можливість впливати на них, аби післявоєнна Україна будувалася як держава рівних прав та можливостей.

Воєнний чинник надзвичайно ускладнює довгострокове і короткострокове прогнозування. Тривалість, інтенсивність та масштабність бойових дій визначатимуть сутність та динаміку соціальних перетворень в Україні. Зокрема й ступінь рівноправності жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя як на національному, так і на місцевому рівнях.

У зв'язку з цим можна виділити три основні сценарії розвитку подій у ході війни на найближчу перспективу (на період до кінця 2024 р.), відповідно до яких моделювати можливі зміни.

Перший сценарій (сценарій I) – перемога України у війні протягом вказаного часового періоду (до кінця 2024 р. або раніше) внаслідок того, що російській армії буде завдано поразки на полі бою, та/або внаслідок внутрішніх деструктивних процесів всередині держави-агресора. Обов'язковою умовою при реалізації цього сценарію є деокупація усієї території України в кордонах станом на 24 серпня 1991 року. У контексті пропонованого сценарію презюмується, що війну з Росією буде завершено у довготерміновій перспективі, а режим воєнного стану в Україні буде припинено або скасовано.

Другий сценарій (сценарій II) – протягом періоду, для якого здійснюється прогнозування (до кінця 2024 р.), війна не закінчиться, бойові дії з більшою або меншою інтенсивністю будуть продовжуватися. При реалізації оптимістичного варіанту вказаного сценарію лінія фронту буде поступово зміщуватися в бік українсько-російського кордону (станом на 24 серпня 1991 р.); при реалізації песимістичного – істотних покращень порівняно з сьогоднішньою лінією фронту не буде. При розвитку подій за вказаним сценарієм у зазначений період часу (до кінця 2024 р.) режим воєнного стану в Україні не буде припинено або скасовано, а повернення суспільно-політичного життя в країні до умов мирного функціонування буде неможливе.

Третій сценарій (сценарій III) – «замороження» бойових дій, яке відбудеться у вказаний проміжок часу (до кінця 2024 р.) внаслідок переходу від переважно воєнних до політичних засобів подо-

лання російської агресії. При реалізації такого сценарію можна очікувати припинення активних бойових дій на лінії фронту та обстрілів території України державою-агресором. При цьому повністю територія України в кордонах на 24 серпня 1991 р. не буде деокупованою (хоч кількість деокупованих територій може зрости порівняно з сьогоднішнім днем), а завдання звільнення решти окупованих територій буде переведене в політичну площину і, найімовірніше, «відкладене» на більш віддалене майбутнє. Перевагою такого сценарію є припинення активних бойових дій і внаслідок цього – зменшення втрат серед військових та мирного населення. Водночас повністю завдання відбиття російської агресії за таких умов не буде вирішене, а відкладене на довгострокову перспективу. Існуватиме постійна ймовірність відновлення активних воєнних дій і в цілому – невизначеність щодо майбутнього розвитку держави. За умови реалізації вказаного сценарію можливе скасування режиму воєнного стану в Україні (хоч за певних умов він може бути і продовжений на всій території України або в окремих її місцевостях) та певне повернення суспільно-політичного життя до стану мирного часу, але не настільки, як це було б при реалізації сценарію I.

Соціологічні дослідження свідчать що до 90% українців не готові йти на будь-які територіальні поступки заради якнайшвидшого припинення війни з Росією⁶². Отже, в сприйнятті громадян України перемога полягатиме саме у деокупації усіх захоплених Росією територій.

Відповідно до частини першої статті 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в умовах воєнного стану заборонено проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування.

Отже, представництво жінок та чоловіків у виборних органах влади якщо й буде змінюватися, то неістотно. Проте саме в час війни сформується передумови, які визначать подальший прогрес або регрес рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у суспільно-політичному житті України.

Гендерний баланс у центральних органах влади

Експертне опитування демонструє, що значна частина опитаних вважають рівність прав та можливостей чоловіків і жінок у суспільно-політичній діяльності в центральних органах державної влади дотриманою (3,79 бала з 5).

Рівень представленості жінок у Верховній Раді України та органах центральної влади в цілому розглядається як прийнятний (3,67 та 3,65 бала з 5 відповідно), проте нижчий, ніж чоловіків (4,69 та 4,63 бала з 5 відповідно).

39,5% опитаних експертів (зокрема, 33,8% серед опитаних жінок-експертів і 47,9% серед опитаних чоловіків-експертів) вважають, що жінки не зазнають дискримінації за ознакою статі на жодному з рівнів суспільно-політичної діяльності. Проте 30,3% опитаних експертів (зокрема, 33,8% серед опитаних жінок-експертів і 25,0% серед опитаних чоловіків-експертів) переконані, що саме на центральному рівні державної влади така дискримінація найбільша.

Водночас 59,5% опитаних експертів (зокрема, 59,7% серед опитаних жінок-експертів і 59,2% серед опитаних чоловіків-експертів) вважають, що війна та післявоєнна відбудова України дасть шанс на прихід до влади на центральному рівні нового покоління жінок-політичних. Про-

62. Динаміка готовності до територіальних поступок для якнайшвидшого завершення війни: результати телефонного опитування, проведеного 7-13 вересня 2022 року (www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1133&page=1).

те переконаних у тому, що відбудеться прихід до влади нового покоління чоловіків-політиків, набагато більше (71,8%) (зокрема, 75,0% серед опитаних жінок-експерток і 67,3% серед опитаних чоловіків-експертів).

При реалізації сценарію I можна очікувати на стрімке відновлення політичного процесу, що значно оновить персональний склад органів центральної влади і дозволить реалізувати себе в політиці жінкам та чоловікам. При цьому рівень представництва не досягне паритетних засад, але можливе збільшення числа жінок порівняно з сьогоdnішнім днем. Це сформує нове покоління політиків, у якому чоловіки матимуть більше можливостей для професійної реалізації, зокрема, у процесах прийняття рішень. Збільшення кількості жінок-політиків можливе також за рахунок жінок із досвідом військової служби.

Вірогідно, політичні партії будуть залучати до своїх лав жінок і чоловіків, які проявили активність у суспільно значущих сферах протягом війни (волонтери, військові, лікарі тощо). Ці люди стануть ключовими в репрезентації нових та старих партійних брендів. Діючі політики, які під час війни вели активну діяльність, матимуть високі шанси зберегти мандат, посилити власні позиції та зміцнити свої політичні структури.

Сценарій I відкриває шлях до прискореної євроінтеграції. Це створює умови для швидкого впровадження антидискримінаційної політики як частини загального пакету реформ (за аналогією з ратифікацією Стамбульської конвенції).

При реалізації сценарію II перспективи відновлення політичного процесу відсуваються, що робить можливості виправлення ґендерного дисбалансу на центральному рівні влади менш визначеними. Навіть більше, як свідчить світовий досвід, тривала війна ускладнює утримання жінками їхніх позицій у громадсько-політичній сфері. Про їхнє посилення в такому разі взагалі не йдеться.

При реалізації сценарію III прогнозування зміни ґендерного балансу на центральному рівні влади ускладнюється, оскільки залежить від багатьох додаткових чинників, які сьогодні складно передбачити.

Ґендерний баланс в органах місцевої влади та місцевого самоврядування

За даними Експертного опитування, ступінь дотримання рівних прав і можливостей жінок та чоловіків у діяльності місцевих органів державної влади та в діяльності органів місцевого самоврядування оцінюється як задовільний (3,79 та 3,90 бала з 5 відповідно).

Рівень представленості жінок у місцевих органах державної влади та органах місцевого самоврядування оцінюється на рівні 3,76 та 3,86 бала з 5 відповідно. Тоді як представленість чоловіків значно вища – 4,61 та 4,58 бала з 5 відповідно (таблиця 2).

На думку 29,4% опитаних, у місцевих органах виконавчої влади жінки зіштовхуються зі значною дискримінацією за ознакою статі. Тоді як дискримінація в місцевих радах помітна лише для 16,8% опитаних (таблиця 3).

75,4% опитаних не бачать регіональних відмінностей щодо можливостей участі жінок та чоловіків у суспільно-політичній діяльності.

Експертне опитування демонструє позитивні очікування щодо приходу до влади нового покоління політиків – жінок та чоловіків – в органи влади регіонального та місцевого рівня (62,1% щодо жінок, 62,4% щодо чоловіків) (таблиця 13).

При реалізації сценарію I можна очікувати на швидку реалізацію потенціалу жінок та чоловіків у сфері місцевого управління. Причому в органах місцевого самоврядування є більші шанси отримати ґендерно збалансоване представництво.

При реалізації сценарію II перспективи збалансованого представництва жінок та чоловіків на місцевому рівні погіршуються, оскільки тривала війна поглиблює розрив між їхніми економічними можливостями. Також посиляться вертикальна сегрегація, за якої у вищих ланках влади баланс між жінками та чоловіками буде порушено на користь останніх.

При реалізації сценарію III зміни ґендерного балансу на місцевому рівні влади можуть набути різноманітного характеру, передбачити які наразі складно. Можливе зростання рівня представництва жінок у місцевих органах влади, навпаки, їх зниження або ж збереження статус-кво.

Ґендерний чинник у громадській діяльності та волонтерському русі

Після російського вторгнення на територію України волонтерство та громадська діяльність значно посилилися. Результати Експертного опитування свідчать, що представленість як чоловіків, так і жінок у громадських організаціях, благодійних фондах, волонтерських рухах є високою (4,38 та 4,39 бала за п'ятибальною шкалою відповідно).

На думку опитаних експертів, жінки-політикині особливо активно залучені до волонтерської діяльності, що пов'язана з наданням соціальних послуг цивільному населенню (4,52 бала з 5), благодійної діяльності (4,38 з 5), волонтерської діяльності, що пов'язана з допомогою бійцям ЗСУ/ТРО/силовим структурам (4,36 бала з 5), допомоги біженцям, які перебувають поза межами України (4,36 бала з 5), діяльності у соціальних мережах (блогерство) (4,25 бала з 5).

Тоді як чоловіки-політики мають дещо іншу ієрархію залученості. Проходження служби у ЗСУ/ТРО/силових структурах (4,55 бала з 5), робота у центральних та місцевих органах влади (4,45 бала з 5), співпраця з органами місцевого самоврядування (4,38 бала з 5), співпраця з центральними/місцевими органами влади/міжнародними організаціями щодо питань надання, розподілу та доставки гуманітарної допомоги (4,28 бала з 5).

68,1% опитаних жінок та 75,4% чоловіків вважають, що волонтерська активність та/або служба у ЗСУ/ТРО/силових структурах загалом можуть бути стартовим майданчиком для політичної кар'єри у післявоєнний період.

78,2% опитаних жінок та 78,8% опитаних чоловіків переконані в тому, що така діяльність допоможе активізувати політичну кар'єру жінок та чоловіків, які до війни та на момент початку війни вже працювали в органах влади та/або у складі політичних партій.

При реалізації сценарію I можна очікувати конвертації громадської активності на волонтерському фронті в політичні дивіденди. Залученість чоловіків до громадської діяльності на центральному рівні та наявність більших фінансових ресурсів надасть їм кращі стартові можливості. Проте у жінок більше можливостей контактувати безпосередньо з виборцями,

формуючи їхню громадську думку. Це дозволить отримати значний кредит довіри та бути обраними на виборні посади. Водночас розподіл сфер громадської активності на «чоловічі» та «жіночі» збережеться.

При реалізації сценарію II перспективи успішної участі громадських активістів та волонтерів у політичному процесі на центральному та місцевому рівні стають більш невизначеними, оскільки існує тенденція до зменшення благодійної активності громадян у випадку затяжної війни. Відповідно довіра електорату до волонтерів та громадських активістів падатиме. Доступ жінок до ресурсів зменшиться. Зокрема, вони змушені будуть довгий час виконувати роль годувальників та піклувальників родини в умовах економічної кризи. Це знизить їхню конкурентоспроможність порівняно з чоловіками.

При реалізації сценарію III ступінь успішності походу в політику через громадську діяльність та волонтерство прогнозувати складно у зв'язку з невизначеністю, яка буде характерна для ситуації «замороженої» війни.

Водночас частина громадських активістів (жінок та чоловіків, які матимуть змогу/право) розглядатимуть варіант виїзду за кордон і продовження своєї діяльності дистанційно.

Економічна спроможність як чинник збалансованої політичної участі жінок та чоловіків

Економічна криза, спричинена війною, призводить до збідніння населення та до зменшення можливостей соціально активних жінок та чоловіків реалізувати свій потенціал.

За даними Держстату, станом на листопад 2022 року інфляція в Україні становила 25,7%⁶³. До кінця 2022 року її показники очікувалися на рівні 30%, падіння економіки прогнозувалося на рівні 32%⁶⁴.

Економічна спроможність жінок погіршується у зв'язку з призовом до армії чоловіків, що перекладає на них усі сімейні обов'язки. Нестабільна робота шкіл та дитсадків часто не дозволяє жінкам зосередитися на роботі, що впливає на можливість працевлаштуватися, а також на оплату праці.

При реалізації сценарію I можна очікувати поживлення економічних процесів у країні, зростання кількості вакансій, збільшення доходів населення, пришвидшення возз'єднання родин, які розділені війною. В таких умовах більшими є шанси на рівні економічні можливості жінок та чоловіків в суспільно-політичній сфері.

При реалізації сценарію II стагнація економіки України триватиме, доходи населення падатимуть або ж залишаться незмінними. В таких умовах буде відчутним дисбаланс економічної спроможності між жінками та чоловіками.

При реалізації сценарію III кризовий стан економіки може поглибитися, що вкрай негативно позначиться на розриві в економічній спроможності жінок та чоловіків. Ступінь розриву залежатиме зокрема й від можливостей залучення інвестицій в Україну.

63. Споживчі ціни з початку року зросли на 25,7% – Держстат (<https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3631031-spozivci-cini-z-pocatku-roku-zrosli-na-257-derzstat.html>).

64. Національний банк очікує сповільнення інфляції та зростання економіки з наступного року – Інфляційний звіт (<https://shorturl.at/npxCM>).

Також поглибиться горизонтальна сегрегація, в результаті чого поглибиться ґендерний дисбаланс у тих сферах зайнятості, що є більш прибутковими. Матиме місце вертикальна сегрегація, яка призведе до зростання на керівних посадах кількості чоловіків та до зменшення кількості жінок. Різко погіршаться можливості для поєднання професійного та сімейного життя. Це спричинить витіснення жінок із публічної сфери та обмежить участь чоловіків у вихованні дітей.

Усе це зумовить значний регрес у досягненні рівних прав та можливостей у суспільно-політичному житті.

Вплив внутрішнього переміщення на досягнення ґендерної рівності в суспільно-політичній сфері

Станом на грудень 2022 року, за даними ООН, понад 5,59 млн. осіб в Україні зазнали внутрішнього переміщення⁶⁵. Не менше 60% з них – жінки⁶⁶.

Масове внутрішнє переміщення призвело до надмірного навантаження на інфраструктуру громад, які приймають ВПО, посилило конкуренцію між старими та новими мешканцями за робочі місця, за доступ дітей до шкіл і дитсадків, за доступне житло.

Громадсько-активним жінкам-ВПО та жінкам-підприємцям важко відновити свій суспільний і майновий статус у новій громаді та конкурувати з жителями, які давно проживають на цій території.

При реалізації сценарію I можна очікувати, що значна частина ВПО повернеться до місць свого попереднього проживання за наявності мінімально необхідних безпечних умов для проживання та відносної збереженості інфраструктури й житла в їхніх населених пунктах. Саме там будуть намагатися реалізувати себе в суспільно-політичному житті.

При реалізації сценарію II більшість внутрішніх переселенців залишаться в нових громадах. Актуальним буде залучення жінок та чоловіків – внутрішньо переміщених осіб до суспільно-політичного життя громад, які приймають ВПО, зокрема їхня участь у виборах місцевої влади, балотування на виборні посади, формування місцевих громадських ініціатив. Забезпечення ґендерної рівності в цих процесах дозволить використати людський капітал внутрішніх переселенців на користь громад та нівелювати можливу внутрішню напругу й соціальні конфлікти.

При реалізації сценарію III вірогідним є значна еміграція жінок-ВПО, а також тієї частини чоловіків-ВПО, на кого не поширюється обмеження щодо виїзду за межі України, зі своїх нових громад за кордон. Вірогідність повернення їх у свої первинні громади зменшується. Це означатиме втрату для країни частини людського капіталу, що матиме комплексні негативні наслідки.

65. Ukraine: Humanitarian situation overview, 2022 (<https://reports.unocha.org/en/country/ukraine/>).

66. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства (https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_Gum.pdf).

Возз'єднання родин

За даними OpenData Bot, з лютого до серпня 2022 року з України через війну виїхало 9,3 млн. осіб, повернулося — 7,4 млн. українців. Топ-3 країни, що прихистили українців, – це Польща (41,8%), Німеччина (20,7%), Чехія (12,9%)⁶⁷.

Переважає більшість осіб, які шукають прихистку за кордоном, – це жінки. Відповідно існує феномен розділених родин, коли чоловіки залишаються в Україні, а жінки та діти перебувають за кордоном. Це призводить до цілого комплексу негативних наслідків:

- зниження економічної спроможності жінок за кордоном, у яких на утриманні перебувають діти;
- психологічна травма для усіх членів родини й особливо для дітей;
- зростання ризиків розлучень у майбутньому;
- втрата людського капіталу для країни.

Дослідження компанії Gradus Research (жовтень 2022 року) вказує, що 77% опитаних, які наразі перебувають за кордоном, хочуть повернутися за першої можливості, при тому, що 72% опитаних мають можливість залишитися проживати за кордоном.

Основними стримувальними чинниками для повернення є:

71%

відсутність умов
для безпечного життя

30%

відсутність
оплачуваної роботи

20%

відсутність, втрата житла
в Україні⁶⁸

При реалізації сценарію I вірогідним є повернення переважної більшості жінок та дітей в Україну та їхня швидка адаптація до післявоєнного життя. В такому випадку частина тих, хто повернувся, будуть долучені до суспільно-політичного життя країни, що може сприяти досягненню більш збалансованого представництва жінок та чоловіків в органах державної влади, органах місцевого самоврядування та громадському секторі.

При реалізації сценарію II більшість громадян, що виїхали, залишатимуться за межами України. Що довше триватиме війна, то меншою буде частка українських громадян, які повернуться додому. Вимушена еміграція мільйонів жінок негативно вплине на гендерний баланс на різних рівнях влади та в громадському секторі.

67. Хто більше: скільки українців насправді не повернулись додому через війну? (<https://opendatabot.ua/analytics/ukrainians-coming-back>).

68. Міграція та соціально-політичні настрої під час повномасштабної війни Росії проти України – Одинадцята хвиля дослідження (https://gradus.app/documents/311/Gradus_EU_wave_11_UA.pdf).

При реалізації сценарію III вірогідним є значна втрата людського капіталу держави. За рахунок адаптації жінок до життя в приймаючих країнах, а також за рахунок виїзду до них чоловіків після завершення дії воєнного стану. Це ще більше поглибить проблему нерівності жінок та чоловіків в суспільно-політичному житті України.

Ризики множинної дискримінації

Під час війни зростають ризики міжсекторальної дискримінації за статевими, расовими, етнічними, віковими та іншими ознаками.

Особливо вразливими категоріями є:

- жінки та чоловіки старшого віку;
- сільські жінки та чоловіки старшого віку;
- жінки та чоловіки з інвалідністю;
- жінки та чоловіки, які належать до національних меншин.

Також присутні й інші комбінації множинної дискримінації.

Результати Експертного опитування свідчать, що чинники внутрішнього переміщення, інвалідності, належність до національних меншин можуть бути стримувальними для участі у суспільно-політичній діяльності жінок і чоловіків.

Водночас захист прав осіб, які зазнають множинної дискримінації, може стати одним із ключових напрямів діяльності для політиків та громадських діячів у наступні роки.

При реалізації сценарію I перехід до мирного життя після завершення бойових дій дозволить спрямувати зусилля держави та громадського сектора на усунення причин дискримінації щодо тих категорій населення, котрі перебувають у несприятливому становищі. Це активізує їхню участь у суспільно-політичному житті України.

При реалізації сценарію II множинна дискримінація поглибиться та охопить інші категорії населення. Що довше триватимуть бойові дії, то вона буде відчутнішою.

При реалізації сценарію III чинники, які спричиняють множинну дискримінацію, зберігатимуться, хоча гострота деяких дискримінаційних проявів може пом'якшитися. Проте проблема залишатиметься актуальною невизначений час, обсяг ресурсів для її подолання буде обмеженим.

При реалізації усіх трьох сценаріїв розвитку подій важливим напрямом роботи може бути залучення людей, які зазнають множинної дискримінації, до процесів відбудови України, що посилить інклюзивність післявоєнного середовища.

Європейська інтеграція України також сприятиме мінімізації дискримінаційних проявів, оскільки держава має здійснити реформи та впровадити європейські стандарти в сфері інклюзивності. Це своєю чергою має сприяти більшому представництву в місцевих та центральних органах влади осіб із категорій, що зазнають множинної дискримінації.

Наслідки воєнних злочинів Росії

У ході війни російська армія та підконтрольні Росії незаконні угруповання масово вчиняли воєнні злочини, зокрема використовуючи сексуальне насильство як зброю війни, щодо цивільного населення та українських військовослужбовців. За даними Офісу Генерального прокурора⁶⁹, станом на 1 грудня 2022 року зафіксовано понад 39 тис. воєнних злочинів.

Із перших днів після вторгнення російська армія зробила сексуальне насильство інструментом війни. Воно набуло масово характеру на тимчасово окупованих територіях, що є ознакою злочинів проти людяності та воєнних злочинів. У більшості випадків його жертвами стали дівчата та жінки різного віку – від підлітків до старших людей. Хоча сексуального насильства зазнавали також і чоловіки різного віку.

Із великої кількості зафіксованих воєнних злочинів та злочинів проти людяності вбачається, що сексуальне насильство з боку російських військовослужбовців не є ініціативою окремих вояків чи командирів, а здебільшого є частиною цілеспрямованої системи залякування та знищення в Україні її цивільного населення: як людей, котрі безпосередньо зазнали насильства, так і свідків таких злочинів.

Станом на грудень 2022 року відкрито 154 кримінальні справи щодо злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством, вчиненим військовослужбовцями Росії⁷⁰. Водночас, за даними Української Гельсінської спілки (УГС), таких злочинів у 100 разів більше⁷¹.

Переслідувань та насильства (від викрадень та катувань аж до вбивств) із боку збройних сил Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях зазнавали представники органів місцевого самоврядування, органів державної влади та громадські активісти, це саме стосувалося і членів їхніх сімей. Станом на грудень 2022 року місце перебування деяких із них було усе ще не встановлено або ж була наявна інформація про їхнє перебування в полоні.

Окрім того, окупаційні російські війська завдають цілеспрямованих ракетних ударів по інфраструктурних об'єктах та будівлях органів державної влади по всій території України.

Отже, представники органів місцевого самоврядування, органів державної влади та громадські активісти зіштовхуються зі значними ризиками у своїй повсякденній діяльності, особливо у населених пунктах, що перебувають у тимчасовій окупації або близько розташовані до лінії фронту.

У випадку усіх трьох сценаріїв українською важливо забезпечити документування та розслідування воєнних злочинів із метою подальшого притягнення до відповідальності осіб, винних у їх вчиненні.

Також важливим кроком має стати надання гендерно чутливої підтримки та реабілітації особам, постраждалим від воєнних злочинів, учинених російськими військовослужбовцями. Зокрема, психологічної підтримки потребують та потребуватимуть представники органів влади, місцевого самоврядування та громадські активісти, особливо ті, котрі пережили тимчасову окупацію, полон або ж бойові дії. Це сприятиме надалі продовженню їхньої участі у суспільно-політичній діяльності.

69. Документуємо воєнні злочини Російської Федерації в Україні (<https://warcrimes.gov.ua/>).

70. Прокурори встановили вже 154 факти сексуального насильства з боку військовослужбовців РФ (<https://www.gp.gov.ua/ua/posts/prokurori-vstanovili-vze-154-fakti-seksualnogo-nasilstva-z-boku-viiskovosluzbovciv-rf-onovleno>).

71. Сексуальних злочинів, ймовірно, в 100 разів більше за офіційну статистику (<https://shorturl.at/avzT2>).

У таких умовах справа реабілітації та адаптації жінок і чоловіків, хлопчиків та дівчаток – постраждалих від сексуального, фізичного та психологічного насильства, а також інших воєнних злочинів, вчинених військовослужбовцями Російської Федерації, має бути одним із ключових завдань влади як на національному, так і на місцевому рівнях.

Гендерно орієнтовані підходи у питаннях реабілітації військовослужбовців ЗСУ

Існує висока ймовірність збільшення кількості випадків насильства в суспільстві після демобілізації військовослужбовців Збройних Сил України через прояви посттравматичного стресового розладу.

У Збройних Силах України наразі служать понад 40 тис. жінок, які перебувають на військових посадах. Із них понад 5 тис. воюють на передовій. Серед них є командирки батареї, взводів, машин та командирки відділень безпілотної авіації, а також снайперки⁷².

66 тисяч жінок боронять країну на фронті та у тилу у лавах відомств системи МВС – у Нацполіції, Нацгвардії, ДСНС, Держприкордонслужбі та у Державній міграційній службі⁷³.

У випадку усіх трьох сценаріїв розвитку подій необхідна розробка такого механізму фізичної та психологічної реабілітації військовослужбовців ЗСУ, який враховуватиме специфіку та проблемні аспекти як для чоловіків, так і для жінок.

Системна державна політика щодо протидії домашньому та гендерно зумовленому насильству має також враховувати довгострокові наслідки війни. Хоча у першому півріччі 2022 року порівняно з аналогічним періодом минулого року до Національної поліції України з приводу домашнього насильства зафіксовано на 27,5% менше звернень⁷⁴, чинник домашнього насильства в Україні з початком повномасштабної війни не зник. Причиною зменшення кількості звернень може бути також і стан війни, який триває. Варто вживати заходів як на національному, так і на місцевому рівнях, щоб не відбувалося замовчування випадків домашнього та гендерно зумовленого насильства, а натомість – розслідування таких випадків та притягнення винних до відповідальності.

У цьому контексті важливі теоретичні напрацювання, підбір фахівців, які реалізують їх на практиці, довгострокові програми фінансування.

Із високою ймовірністю можна прогнозувати виникнення нових громадських організацій, які представлятимуть інтереси ветеранів війни, як жінок, так і чоловіків. Цей напрям діяльності може слугувати ще одним «ліфтом» для подальшої політичної кар'єри. В цьому контексті важливо забезпечити баланс представництва жінок та чоловіків у таких організаціях та увагу до проблем усієї ветеранської спільноти.

Учасники та учасниці Експертного опитування переважно схиляються до думки про незмінність

72. У ЗСУ проходять службу понад 40 тисяч жінок, 5000 із них – на передовій (www.ukrinform.ua/rubric-society/3593218-u-zsu-prohodat-sluzbu-ponad-40-tisac-zinok-pat-tisac-iz-nih-na-peredovij.html).

73. У системі МВС завдяки гендерному підходу працює понад 66 тисяч жінок – заступниця міністра (<https://nv.ua/ukr/ukraine/events/u-sistemi-mvs-prasyuye-ponad-66-tisyach-zhinok-novini-ukrajini-50260148.html>).

74. Домашнє насильство крізь призму війни (<https://life.pravda.com.ua/columns/2022/11/29/251536/>).

ролі та статусу чоловіків і жінок у післявоєнній Україні у суспільно-політичному житті (43,8%), на покращення розраховують 32,6% опитаних експертів, 9% опитаних експертів, навпаки, вважають, що на суспільно-політичні процеси зростає вплив чоловіків, 9% опитаних експертів прогнозують зростання впливу на суспільно-політичне життя тих, хто воював, і в цілому військових.

Серед опитаних експертів 30,7% вважають, що для забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок у нормативно-правовій площині вже вжито максимум заходів.

Разом з тим, більшість опитаних експертів вказали на такі заходи, які потрібно здійснити у нормативно-правовій площині для забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок в Україні:

- збереження діючих і впровадження нових ґендерних квот (24%);
- практична реалізація та удосконалення наявної нормативно-правової бази (14,7%);
- інформаційна, роз'яснювальна, навчальна, мотиваційна діяльність (12%);
- упровадження реальної відповідальності та покарань за порушення у сфері забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок (6,7%);
- практичне впровадження в Україні положень Стамбульської конвенції (4%);
- ґендерно орієнтоване бюджетування (4%);
- законодавче забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків у сфері безпеки та оборони (2,7%);
- забезпечення рівних прав і можливостей у сфері догляду за дітьми та їхнього виховання (2,7%);
- удосконалення законодавства щодо декретних відпусток (2,7%).

Водночас, на думку опитаних експертів, найефективніше забезпечить реалізацію права жінок на участь у державному управлінні та процесах прийняття суспільно значущих рішень:

- заохочення участі у політиці жінок, які ведуть активну громадську діяльність у якості волонтерів, обіймали керівні посади у бізнесі, ЗСУ, освітянській сфері, науці, системі охорони здоров'я тощо (48,8%);
- практична реалізація та контроль за дотриманням чинного законодавства (43%);
- ширше запровадження квот на представництво жінок у політичних партіях, громадських рада, органах державного управління, керівництві установ та організацій (43%);
- подальше вдосконалення законодавчої бази (38%);
- запровадження чітких правил для протидії дискримінації на робочому місці (30,6%);
- запровадження програм менторства/наставництва для жінок, які починають політичну кар'єру (28,9%);

- організація конференцій, семінарів, тренінгів щодо боротьби із сексизмом, гендерними стереотипами, дискримінацією за ознакою статі (20,7%);
- розширення доступу жінок до питань розподілу бюджету громад та держави у цілому (16,5%);
- введення посад радників із питань гендерної рівності у керівництві політичних партій (13,2%);
- упровадження гендерного бюджетування (11,6%).

Отже, для подальшого ствердження рівних прав та можливостей жінок і чоловіків найсприятливішим є сценарій I, що передбачає перемогу України у війні у короткостроковій перспективі. Це створює вікно можливостей для формування в Україні інклюзивного громадсько-політичного середовища. Зокрема, для дії «ліфтів» просування нових людей у владу, для збалансування представництва жінок та чоловіків на усіх рівнях управління, для збільшення можливостей для множинно дискримінованих груп населення, для подолання проблеми гендерно зумовленого насильства та насильства стосовно жінок, для зростання економічної спроможності жінок.

Сценарій II – менш сприятливий, оскільки продовжує у часі та поглиблює негативні тенденції, спричинені війною. Це насамперед збідніння населення, безробіття, розділення родин тощо. В результаті суспільство може зіштовхнутися з регресом щодо досягнення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків. Це потребуватиме більше часу й зусиль навіть для відновлення статус-кво, що існував до 24 лютого 2022 року.

Сценарій III містить у собі багато невизначеності. Проте він матиме швидше негативний вплив на досягнення гендерної рівності. Адже режим воєнного стану може діяти ще тривалий час, хоча деякі прояви війни не будуть відчуватися так гостро, як в «гарячій» її фазі. Наслідком буде поглиблення нерівності між чоловіками та жінками в економіці, в трудових відносинах, у суспільно-політичній сфері, загостряться проблеми домашнього насильства, збільшаться загрози особистій безпеці тощо. Це створить цілий комплекс перешкод для подальшого руху до інклюзивного суспільства. Їх подолання потребуватиме значного часу та зусиль у процесі подальшої відбудови післявоєнної України.

6. ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

Рух за права жінок відіграв визначну роль у ХХ ст., вплинувши на значне покращення становища не тільки жінок, але й інших соціальних груп, які зазнавали систематичної дискримінації. У збройних конфліктах минулого століття, наймасштабніших та найкривавіших за всю історію людства, дискримінація вразливих груп населення (зокрема й за ознакою статі) ще більше посилювалася. Тому міжнародне право у період після Другої світової війни почало приділяти значну увагу питанням рівноправної участі жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя, зокрема, через заборону дискримінації за ознакою статі, впровадження позитивних дій для розширення прав жінок, а також подолання насильства стосовно жінок та ґендерно зумовленого насильства. Принципи рівних прав та можливостей жінок та чоловіків, збалансованої участі у суспільному житті, громадсько-політичній діяльності та державному управлінні закріплені у низці важливих міжнародно-правових актів.

Варто зазначити, що у міжнародному правовому полі сьогодні існують специфічні положення обов'язкового та рекомендаційного характеру, які стосуються посилення збалансованої участі жінок та чоловіків у процесах розробки та прийняття рішень, зокрема у ході збройних конфліктів, їхнє врегулювання та у період постконфліктного відновлення. При цьому людина у ході війни та у процесах відновлення розглядається як багатовимірна особистість, яка володіє цілою низкою ознак, як-от стать, вік, стан здоров'я, місце проживання, національність, етнічне походження, майновий стан тощо. Приналежність до тієї чи іншої групи тісно пов'язана із реальними можливостями конкретної особи реалізувати свої права.

Завдяки процесам демократизації суспільства та державній політиці рівних прав і можливостей у період незалежності України участь жінок у політичному житті неухильно збільшувалась. Цьому сприяло також запровадження ґендерних квот щодо списків політичних партій. Одна з характерних рис участі жінок у політичному житті в Україні – це обмежена кількість лідерських позицій, зайнятих жінками: що вищий рівень управлінської ієрархії (а значить – повноваження та доступ до ресурсів), то менша представленість жінок на відповідному рівні. І навпаки, нижчі рівні, на яких багато технічної роботи, зате обмаль можливостей розпоряджатись ресурсами та приймати важливі рішення, зайняті переважно жінками. Проте з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну актуалізувався запит на більш активну участь жінок у прийнятті та реалізації суспільно важливих рішень.

Узагалі, повномасштабна фаза російсько-української війни, яка розпочалася 2022 року, спричинила великі соціальні зміни в українському суспільстві, які стосуються, зокрема, й ґендерної рівності та збалансованої участі жінок і чоловіків у суспільно-політичних процесах.

Відповідно до можливих сценаріїв подальшого розвитку та завершення російсько-української війни (див. розділ 5) варто очікувати багатомісячного продовження збройного конфлікту, руйнування населених пунктів у зоні бойових дій, що створює значні проблеми для мирного населення або взагалі унеможлиблює його перебування на цих територіях до повноцінного віднов-

лення мирного життя, руйнування інфраструктури, падіння економіки та зниження рівня життя, ріст рівня насильства, що, взяте в цілому, особливо сильно позначиться на вразливих групах, зокрема на внутрішньо переміщених особах та біженцях, значну частину яких становлять жінки.

Водночас процеси, пов'язані з внутрішньою консолідацією, мобілізацією та самоорганізацією громадянського суспільства в умовах зовнішньої агресії, привели та надалі сприятимуть підвищенню громадської активності жінок – насамперед у діяльності громадських формувань, волонтерському русі, благодійництві. Для певної частини політично активних жінок ця діяльність може стати стартовим майданчиком для початку політичної кар'єри. Також значно зросло представництво і роль жінок у Збройних Силах України та силових структурах, що теж у ході конфлікту позначиться на ролі жінок у суспільно-політичних процесах в Україні.

Щодо ґендерного балансу в органах влади в ході війни та післявоєнного відновлення, то його зміна можлива лише після припинення дії воєнного стану та проведення виборів. Його зміна на користь збалансованої ґендерної участі істотно залежатиме від сценаріїв завершення війни та темпів інтеграції післявоєнної України до європейського політичного простору. У випадку затягування війни на невизначений час – на значні прогресивні зміни у питаннях ґендерно збалансованої участі розраховувати не варто. Зусилля держави та громадськості мають бути спрямовані на збереження чинної системи позитивних заходів (так званих ґендерних квот) у виборчому законодавстві та процесі, а також зосереджені на подальшому посиленні цих законодавчих механізмів та їхній практичній реалізації.

Важливим параметром ситуації у сфері забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок є економічна ситуація, зокрема економічна спроможність жінок. Відповідно до пропонованих можливих сценаріїв розвитку подій цей параметр дедалі більше погіршуватиметься, причому із наростаючим кумулятивним ефектом соціальних наслідків, що торкнеться насамперед жінок та вразливих груп населення. Це актуалізує питання розробки та впровадження ґендерно чутливих механізмів цільової допомоги вразливим групам жінок та чоловіків, зокрема для подолання ґендерних розривів в оплаті праці, ґендерної сегрегації ринку праці, розривів у доступі до технологій та фінансових ресурсів, зокрема кредитування. Критично важливим є створення сприятливих умов для жіночого підприємництва, особливо у громадах, де нині проживає значна кількість внутрішньо переміщених осіб.

Також погіршення економічної ситуації та наростання соціальних проблем, з великою імовірністю, негативно вплине на суспільно-політичну активність жінок із вразливих соціальних груп та на рівень їхньої участі у політичному житті й громадській діяльності. Тому допомога вразливим групам обов'язково має враховувати фокус уваги на жінок з активною суспільно-політичною позицією, представниць органів місцевого самоврядування та громадських формувань. Серед іншого, жінки, особливо представниці вразливих груп, мають отримати більший доступ до процесу визначення потреб населення в гуманітарній допомозі, формування та реалізації державної політики з економічного відновлення як на національному рівні, так і на рівні своїх громад.

Одним із пріоритетних питань залишається розслідування воєнних злочинів, вчинених військовими держави-агресора проти цивільного населення, серед яких і випадки ґендерно зумовленого сексуального насильства. Не можна також ігнорувати ріст ґендерно зумовленого насильства у тилу. Має бути забезпечено безперешкодний доступ до правосуддя та правоохоронних органів для осіб, котрі постраждали від воєнних злочинів, сексуального та ґендерно зумовленого насильства у ході війни. Система реагування на ґендерно зумовлене та домашнє насильство має адаптуватися до викликів воєнного часу, зокрема, неможливість оперативного звернення до правоохоронців через перебування в окупації, обмежений доступ постраждалих до мобільного зв'язку та інтернету, стигматизацію насильства. Реабілітація, психологічна та соціальна

допомога постраждалим – необхідний і важливий складник ґендерно орієнтованої політики у воєнний час та в період післявоєнної реконструкції.

Через потік внутрішньо переміщених осіб у тил та біженців за кордон, серед яких більшість жінки, українські сім'ї вимушені тривалий час проживати роздільно, що позначається на морально-психологічному стані як чоловіків і жінок, так і їхніх дітей. Для жінок із дітьми це також означає додаткове навантаження, пов'язане з самостійним піклуванням про дітей. В умовах війни ростуть і ризики множинної дискримінації (щодо мешканців сіл старшого віку, ВПО з інвалідністю, ВПО похилого віку, ВПО – представниць та представників національних меншин).

У зв'язку зі значним збільшенням кількості жінок у Збройних Силах та інших військових формуваннях, які беруть участь у бойових діях, необхідна розробка такого механізму фізичної та психологічної реабілітації військових, який враховуватиме специфіку та проблемні аспекти як для чоловіків, так і для жінок – учасників бойових дій та ветеранів.

За усіх сценаріїв розвитку війни роль громадських, волонтерських організацій та місцевої влади є ключовою у подоланні негативних наслідків дискримінації та у впровадженні програм відновлення в громадах у безпосередньому контакті із людьми. Вкрай важливо, щоб правозахисні та жіночі організації мали доступ також і до формування таких програм ще на етапі їхньої розробки та оцінки потреб.

Європейська інтеграція України та набуття Україною кандидатського статусу на вступ до ЄС також повинна посприяти мінімізації дискримінаційних проявів, оскільки держава має продовжити проводити реформи та впроваджувати європейські стандарти в сфері інклюзивності та рівності у рамках взятих на себе зобов'язань, зокрема і як держава-член Ради Європи. У контексті таких реформ ґендерне інтегрування має бути одним із наскрізних принципів формування та реалізації державної політики.

Більшість опитаних експертів вважають, що сьогодні в Україні в цілому сформовано необхідну законодавчу базу в галузі забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків, зокрема й у суспільно-політичній сфері. Водночас існує проблема належної практичної реалізації та впровадження у життя багатьох таких законодавчих норм. У зв'язку з цим існує потреба щодо проведення більш системної та інтенсивної роботи щодо розробки і прийняття необхідних підзаконних нормативно-правових актів, упровадження практичних механізмів, які могли б забезпечити реальне впровадження у життя законодавства щодо забезпечення рівних прав і можливостей. Очевидно, що у вирішенні цього завдання провідну роль мають відігравати відповідні органи центральної виконавчої влади за активної участі представників громадського сектора.

Результати Експертного опитування свідчать, що серед представників суспільно-політичної сфери України рівень обізнаності й компетентності в питаннях забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків все ще є недостатнім. Це виявляється, зокрема, в недостатньому розумінні багатьма представниками суспільно-політичної сфери суті та специфіки ґендерної проблематики, у підтримці ними багатьох ґендерних стереотипів, у сплутуванні дискримінації за ознакою статі з іншими видами дискримінації, у підміні проблеми забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків проблемою захисту прав та інтересів виключно жінок тощо. Не є рідкістю випадки, коли представники суспільно-політичної сфери України взагалі заперечують існування проблеми забезпечення рівності прав і можливостей жінок і чоловіків чи наявності дискримінації за ознакою статі, або вважають таку проблему неістотною.

Спостерігається певна «стіна» між середовищем експертів і громадських організацій, які активно працюють у галузі ґендерної рівності та є глибоко обізнаними з нею, із середовищем пред-

ставників влади, особливо на місцевому рівні. У зв'язку з цим убачається доцільним посилення інформаційно-просвітницької діяльності щодо проблем дотримання рівних прав та можливостей чоловіків і жінок серед представників органів державної влади та місцевого самоврядування. При цьому для забезпечення ефективності такої роботи необхідно враховувати специфіку діяльності та особливості сприйняття вказаної цільової аудиторії, що, зокрема, передбачає вибір відповідних форм, засобів і способів донесення інформації. Ініціатива в здійсненні такої діяльності, на нашу думку, має виходити від урядових структур, відповідальних за впровадження гендерної політики, у тісній співпраці з профільними громадськими організаціями.

Повномасштабна агресія Росії проти України зумовила виникнення або загострення в Україні цілої низки проблем, які мають більш або менш чітко виражену гендерну специфіку, формування або значне зростання чисельності низки вразливих соціальних груп. До таких вразливих груп, зокрема, можна віднести жінок та чоловіків:

- військовослужбовців і представників інших силових структур, які беруть участь у воєнних діях;
- поранених та хворих військовослужбовців і представників інших силових структур (як демобілізованих, так і тих, що ще не демобілізовані);
- полонених військових та цивільних осіб;
- членів сімей військовослужбовців та представників інших силових структур, що беруть участь у воєнних діях;
- членів сімей військовослужбовців та представників інших силових структур, які вже демобілізовані (зокрема й із пораненнями);
- членів сімей військовослужбовців та представників інших силових структур, які загинули на війні;
- внутрішньо переміщених осіб та громадян України, які перебувають за кордоном у статусі біженців або користуються тимчасовим захистом;
- громадян України, які перебувають на тимчасово окупованих територіях;
- мешканців територій, які перебувають у зоні бойових дій (або перебували раніше в зоні бойових дій);
- представників державної влади та місцевого самоврядування, які перебувають (або перебували) на тимчасово окупованих територіях, в зоні бойових дій, які є тимчасово переміщеними особами (в межах України або за кордоном);
- постраждалих від воєнних злочинів, зокрема сексуального насильства, пов'язаного з війною;
- військовозобов'язаних чоловіків, професійна діяльність яких або здобуття освіти якими істотно залежить від можливості виїзду за кордон.

Указаний перелік не вичерпний. У кожному з таких вразливих груп входять як жінки, так і чоловіки, що мають свої специфічні проблеми і потреби. У зв'язку з цим існує необхідність у більш глибокому вивченні проблем, із якими зіштовхуються жінки та чоловіки з вразливих груп. Окрім того, потреби цих категорій населення мають бути враховані при розробці та впровадженні державної політики з післявоєнної відбудови України. Основою для цього може стати збір та обробка ґендерно сегрегованої статистики та дослідження її у розрізі регіонів України та конкретних громад.

Водночас залучення жінок та вразливих категорій населення має відбуватися не лише шляхом включення їхніх потреб у нормативні документи, а й за допомогою стимулювання їхньої участі у громадських організаціях та політичних рухах.

Незважаючи на в цілому досить позитивну оцінку експертами нинішнього рівня забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в суспільно-політичній сфері в Україні, немає сумнівів в тому, що необхідного ґендерного паритету ще не досягнуто та існує необхідність ужиття подальших заходів у цьому напрямі. У зв'язку з цим серед можливих способів забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків у суспільно-політичній сфері, видається, доцільно віддавати перевагу заохоченню та сприянню до участі в політиці жінок, які ведуть активну громадську діяльність. Указаний підхід є, по-перше, більш «консенсусним» серед різних категорій представників суспільно-політичної сфери, а також серед чоловіків і жінок, а по-друге, він може забезпечити більш ефективні результати щодо підвищення рівня залучення жінок до політичної діяльності.

Одним з основних висновків Експертного опитування є визнання більшістю опитаних експертів великої ролі в суспільно-політичному житті країни (особливо у воєнний час) громадських формувань (зокрема, волонтерських ініціатив, благодійних організацій). Попри безумовно позитивний вплив такої тенденції на суспільно-політичне життя в Україні, необхідно враховувати і пов'язані з цим проблеми і ризики. Серед них, зокрема, можна виокремити проблему «конвертування» існуючого потенціалу активності громадських формувань та їхньої суспільної підтримки в політичні рішення, які дозволили б принципово вирішувати існуючі проблеми загальнодержавного рівня. Основним способом такого «конвертування» є проходження громадських активістів до органів влади в ході виборів. Але оскільки під час воєнного стану проведення будь-яких виборів неможливе, існує необхідність у розробці та впровадженні інших механізмів забезпечення впливу громадського сектора на вирішення не лише окремих локальних проблем, а й проблем загальнодержавного рівня.

Інклюзивність суспільно-політичних процесів у післявоєнному суспільстві залежатиме також від позиції політичних партій: чи зможуть вони забезпечити збалансовану участь жінок та чоловіків у своїй діяльності, а також залучити до своїх лав та надалі номінувати до виборчих списків представників та представниць із вразливих груп. Важливо, щоб у післявоєнний період політичні партії продовжили розбудову внутрішніх структур, які спрямовані на розвиток молодіжного та жіночого лідерства. При цьому безпосередній вплив на формування внутрішніх політик повинні мати жінки – членкині політичних партій, не лише через формальне створення жіночих «крил», а й шляхом визначення ґендерно чутливих механізмів висунення кандидатів і складання виборчих списків та призначення до складу керівних органів партії.

7. ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1. ОСНОВНІ ВИСНОВКИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ЕКСПЕРТНОГО ОПИТУВАННЯ

Результати опитування продемонстрували відносно високий показник оцінювання експертами рівня забезпечення прав та можливостей чоловіків і жінок як у довоєнній Україні, так і тепер – близько 3,9 бала за 5-бальною шкалою.

Щодо ситуації із забезпеченням рівних прав та можливостей чоловіків і жінок, то думки експертів розділились: відносна більшість (48%) опитаних експертів вважають, що в цілому змін порівняно з довоєнним часом не відбулось. Однак 37,4% експертів зазначили, що ситуація у вказаній сфері більшою або меншою мірою покращилася. 14,6% експертів, навпаки, вважають, що ситуація з дотриманням принципу рівності прав і можливостей чоловіків та жінок в Україні стала гіршою, ніж до війни. При цьому оцінки експертів різної статі розійшлися: жінки переважно вказують на певне покращення ситуації, а чоловіки – на те, що істотних змін не відбулось.

Серед конкретних проблем у сфері дотримання рівних прав та можливостей чоловіків і жінок експерти назвали здебільшого проблеми у сфері трудових відносин, які тепер є найбільш гострими, на думку 26,3% опитаних. 14,7% експертів назвали серед основних проблем недостатню представленість жінок в органах влади (зокрема у військових адміністраціях), а також недостатній вплив жінок на прийняття управлінських рішень. На думку 9,5% експертів, найбільш гострими є проблеми домашнього насильства, загрози особистій безпеці, безпечних умов для життя і роботи в умовах війни. При цьому 20% експертів вважають, що проблем у сфері дотримання рівних прав і можливостей чоловіків і жінок немає або такі проблеми є неістотними.

Незважаючи на наявні проблеми, за оцінкою більшості експертів, у суспільно-політичній сфері у цілому в Україні дотримується принцип рівних прав та можливостей чоловіків і жінок – середній бал 4,0 за 5-бальною шкалою.

Рівень представленості чоловіків у основних сферах суспільно-політичної діяльності в Україні експерти оцінили як високий (4,4-4,7 бала за 5-бальною шкалою залежно від сфери), тоді як рівень представленості жінок оцінили значно нижче (3,5-4,4 бала за 5-бальною шкалою залежно від сфери). Причому експерти «завищували» рівень представленості жінок, а експертки, – навпаки, «занижували» рівень представленості жінок.

Більшість (58,1%) опитаних експертів вважають, що систематична дискримінація за ознакою статі в українському політикумі та сфері державного управління відсутня. Водночас 26,7% експертів відповіли, що систематична дискримінація за ознакою статі в українському політикумі та сфері державного управління – наявна, а 13,3% вважають, що трапляються лише окремі випадки дискримінації, проте в цілому вона не має системного характеру. Серед прикладів систематичної дискримінації за ознакою статі експерти найчастіше наводили дискримінацію жінок при призначенні на керівні посади; недостатній вплив жінок на прийняття рішень (14,4%), сексистські висловлювання стосовно жінок (4,8%), гендерні стереотипи (2,9%). Водночас майже 40% експертів (47,9% чоловіків і тільки 33,8% жінок) вважають, що жінки не зазнають дискримінації за ознакою статі на жодному з рівнів суспільно-політичної діяльності.

Щодо регіональних відмінностей у можливостях участі жінок та чоловіків у суспільно-політичній діяльності, то понад 3/4 експертів переконані, що таких відмінностей в Україні немає.

Відповідаючи на запитання про першочергові заходи у нормативно-правовій сфері, яких потрібно вжити для забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок в Україні, відносно більшість експертів (30,7%) вважають, що таких заходів уже вжито. Серед запропонованих експертами заходів (у відповіді на відкрите запитання) найчастіше називалися: *збереження існуючих та впровадження нових гендерних квот; практична реалізація та удосконалення наявної нормативно-правової бази; здійснення інформаційно-роз'яснювальної, навчальної та мотиваційної діяльності.*

З урахуванням відмінностей за статтю та груповою приналежністю експертів консенсусними напрямами реалізації права жінок на участь у державному управлінні та прийнятті суспільно важливих рішень можуть бути *заохочення участі у політиці жінок, які ведуть активну громадську діяльність (волонтери, ЗСУ, бізнес, освіта, наука, охорона здоров'я) та послідовна практична реалізація вже наявного законодавства.*

Згідно з результатами опитування для всіх груп експертів є консенсусними такі усталені уявлення:

- *Суспільно важливі рішення більш ефективні, якщо до процесу їх прийняття паритетно залучені як жінки, так і чоловіки;*
- *Українським жінкам легше реалізувати себе у громадській діяльності, ніж у політиці.*

Сприйняття експертним середовищем проблематики дослідження на базовому рівні сьогодні відбувається крізь призму цих уявлень. Відповідно будь-які заходи, пов'язані з реалізацією принципу рівних прав та можливостей чоловіків і жінок у суспільно-політичному житті, мають враховувати ці установки, спиратися на них, використовувати у інформаційних та медійних кампаніях.

Згідно з результатами опитування близько 2/3 експертів вважають, що у мотивації жінок та чоловіків займатись політикою істотної відмінності відсутні. Водночас 28,9% опитаних вказують на відмінності у мотивації чоловіків та жінок. Такі відмінності, на думку експертів, можуть бути зумовлені *гендерними психологічними особливостями, цінностями, моделями поведінки, а також стереотипним уявленням, що нібито «політика – не жіноча справа».* Водночас більшість експертів справедливо зазначили, що відмінності у мотивації політичної діяльності, навіть ціннісного та психологічного характеру, в сучасному українському суспільстві є переважно індивідуальними, а не гендерно зумовленими.

На думку експертів, переважно «чоловічими» суспільно-політичними активностями сьогодні є проходження служби у ЗСУ/ТРО/силових структурах, робота у центральних та місцевих органах влади, співпраця з місцевими органами влади, консультативна та експертна діяльність (зокрема й у ЗМІ), співпраця з органами влади та організаціями щодо питань надання, розподілу та доставки гуманітарної допомоги. Більшою мірою «жіночі» активності – волонтерська діяльність; допомога біженцям, які перебувають поза межами України; благодійність.

На актуалізацію питання забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок в Україні після завершення війни очікують майже 76% жінок-експерток і лише близько 47% чоловіків-експертів. Відносна більшість чоловіків (53,1%) вважають, що зростання актуальності цього питання після війни не відбудеться. Більшою мірою очікують актуалізації питання забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок в Україні після завершення війни представники громадських формувань та депутати місцевих рад, меншою мірою – народні депутати України та представники місцевих органів виконавчої влади.

Щодо перспективи післявоєнної зміни ролі та статусу жінок і чоловіків, то майже половина експертів (46,2%) переконані, що у приватному житті змін не відбудеться. Приблизно ті самі очікування і щодо суспільно-політичного життя – 43,8% експертів не очікують на істотні зміни.

Згідно з результатами опитування переважна більшість (близько 90%) експертів вважають, що волонтерська активність та/або служба у ЗСУ/ТРО/інших силових структурах під час війни може бути стартовим майданчиком для політичної кар'єри жінок та чоловіків – незалежно від того, чи мали вони до цього досвід політичної діяльності.

Експерти, які мають досвід розподілу гуманітарної допомоги населенню або знайомі з цим процесом, здебільшого поділяють думку, що у ході прийняття рішень щодо розподілу гуманітарної допомоги в цілому дотримується паритетність залучення чоловіків та жінок – представників місцевої влади. Так вважають 83% експертів, які відповіли на вказане запитання. Проте близько 24% жінок-експерток, 27% народних депутатів, 13% депутатів місцевих рад, 20% представників місцевих органів виконавчої влади, 21% представників громадських формувань зауважують, що така паритетність дотримується лише частково або взагалі не дотримується. Отже, вказана проблема існує (хоч і не масово) і потребує відповідного вирішення.

85% експертів мають досвід взаємодії з обласними, районними державними та/або військовими адміністраціями стосовно питань, пов'язаних із політичною та громадською діяльністю, захистом та допомогою громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах (ВПО, люди з інвалідністю, діти-сироти, люди похилого віку). Цей досвід здебільшого позитивний, проте представники місцевих виконавчих органів та громадських формувань вказують і на наявність прикладів негативного досвіду. Вивчення такого досвіду та оптимізація надання допомоги вразливим категоріям – актуальне завдання для подальшого дослідження.

Щодо найбільш вразливих категорій громадян, обмежені можливості яких можуть потенційно стати перепорою для участі у суспільно-політичній діяльності, то експерти зазначили, що це насамперед люди з інвалідністю (як чоловіки, так і жінки). Крім того, експертки та представники громадських формувань відносять до вразливих груп, які мають обмежені можливості для участі у суспільно-політичній діяльності, також жінок-ВПО і чоловіків-ВПО у регіонах, до яких вони переїхали.

Для всіх представників місцевої влади, які опинилися у складних життєвих обставинах у воєнний час, проблеми схожі як для жінок, так і для чоловіків. Перелік ключових проблем у порядку актуальності їх першочергового вирішення виглядає так: 1) безпека, 2) нормальні побутові умови, 3) кваліфікована психологічна допомога, 4) можливість здійснювати свої повноваження.

Запит на появу нових політичних партій як «ніші» для нового покоління жінок-політикинь (що є актуальною тенденцією воєнного/післявоєнного часу з точки зору опитаних експертів) дещо більш актуальний для чоловіків-експертів, а також для народних депутатів і представників громадських формувань.

ДОДАТОК 2. МЕТОДОЛОГІЯ ЕКСПЕРТНОГО ОПИТУВАННЯ

Експертне опитування «Гендерна рівність та збалансована політична участь і представництво жінок та чоловіків у суспільно-політичних процесах в Україні у повоєнний період: виклики та перспективи» проведене Дослідницькою компанією «Соціополіс» на замовлення Ради Європи (контракт №8803/2022/11).

ТЕРМІНИ ПРОВЕДЕННЯ ОПИТУВАННЯ –

з 16 вересня до 2 грудня 2022 року (польовий етап – з 17 жовтня до 12 листопада 2022 року).

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ –

оцінка стану і перспектив забезпечення збалансованої участі та представництва жінок і чоловіків у суспільно-політичних процесах в Україні у воєнний та післявоєнний періоди з точки зору безпосередніх учасників указаних процесів (представників державної влади і місцевого самоврядування, громадських активістів тощо).

ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ (ДОСЛІДЖУВАНА ЦІЛЬОВА АУДИТОРІЯ) –

безпосередні учасники суспільно-політичних процесів в Україні (представники центральних та місцевих органів державної влади, представники місцевого самоврядування, представники політичних партій, благодійних фондів, волонтерських ініціатив, громадських організацій, серед яких громадські організації, чия діяльність стосується захисту прав жінок та забезпечення залучення жінок у суспільно-політичні процеси).

МЕТОД ЗБОРУ ПЕРВИННОЇ СОЦІОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ –

напівстандартизоване анкетування експертів.

СПОСОБИ ПРОВЕДЕННЯ АНКЕТУВАННЯ ЕКСПЕРТІВ.

Із метою максимально репрезентативного охоплення досліджуваної цільової аудиторії анкетування експертів проводилося такими способами (на вибір експерта):

- онлайн-анкетування (експерт самостійно заповнював анкету онлайн);
- заочне анкетування (експерту надсилалася анкета у електронному або паперовому вигляді, яку він/вона самостійно заповнював і передавав назад).

КРИТЕРІЙ ВІДБОРУ ЕКСПЕРТІВ ДЛЯ УЧАСТІ В ОПИТУВАННІ –

безпосередня активна їхня участь у суспільно-політичних процесах в Україні (зокрема, через діяльність в органах державної влади, місцевого самоврядування, в громадських формуваннях) у довоєнний період (до 24 лютого 2022 року) та у воєнний час (після 24 лютого 2022 року).

ОБСЯГ ВИБІРКОВОЇ СУКУПНОСТІ –

124 експерти.

СТРУКТУРА ВИБІРКОВОЇ СУКУПНОСТІ.

При формуванні вибіркової сукупності враховувалися такі ознаки експертів:

1. належність їх до цільової категорії учасників суспільно-політичних процесів в Україні;
2. партійна приналежність експертів;
3. регіон (чи регіони), з яким пов'язана суспільно-політична діяльність експертів;
4. стать експертів.

За першою ознакою було відібрано експертів, що належать до таких основних чотирьох категорій учасників суспільно-політичних процесів:

- народні депутати України;
- представники виборних органів місцевого самоврядування (депутати обласних, районних, міських, селищних рад; міські голови);
- працівники місцевих виконавчих органів (місцевих органів державної влади або виконавчих органів місцевих рад);
- представники громадських формувань (зокрема й політичних партій; громадських об'єднань, зокрема й громадських організацій, діяльність яких стосується захисту прав жінок та забезпечення залучення жінок у суспільно-політичні процеси; благодійних організацій; волонтерських ініціатив).

Окремих експертів, відібраних для участі в опитуванні, за характером своєї суспільно-політичної діяльності одночасно можна віднести до кількох категорій, указаних вище (наприклад, громадських активістів, які є депутатами певної місцевої ради; працівників місцевих виконавчих органів, які є депутатами певної місцевої ради тощо). При аналізі двовимірних розподілів результатів опитування за категоріями експертів відповідно до характеру їхньої суспільно-політичної діяльності відповіді таких експертів включалися до всіх категорій, до яких їх було віднесено (наприклад, якщо певний експерт є громадським активістом і депутатом місцевої ради, то його відповіді враховувалися як при аналізі відповідей громадських активістів, так і при аналізі відповідей депутатів місцевих рад).

Усього в ході проведення дослідження було отримано відповіді від 15 народних депутатів України; 70 депутатів місцевих рад (із яких 11 експертів також є працівниками місцевих органів державної влади або виконавчих органів місцевого самоврядування, а 12 експертів – представниками громадських формувань); 28 працівників місцевих органів державної влади або виконавчих органів місцевого самоврядування (з яких 11 експертів також є депутатами місцевих рад, а 3 експерти – представниками громадських формувань); 37 представників громадських формувань (із яких 12 експертів також є депутатами місцевих рад, а 3 експерти – працівниками місцевих органів державної влади або виконавчих органів місцевого самоврядування). Сума кількостей експертів за окремими категоріями відповідно до характеру їхньої суспільно-політичної діяльності перевищує загальну кількість експертів, які взяли участь в опитуванні (124 експерти), оскільки, як уже було згадано, окремі експерти одночасно враховувалися у двох категоріях.

За другою ознакою (*партійна приналежність*) для участі в експертному опитуванні було відібрано членів усіх «парламентських» політичних партій та вибірково – представників «позапарламентських» політичних партій, які обрані до відповідних місцевих рад. Зокрема, серед експертів, які взяли участь в опитуванні, представлені члени партій «Слуга народу», «Європейська Солідарність», «ВО «Батьківщина», «Голос», «За майбутнє», «ВО «Свобода», «УДАР Віталія Кличка», «Команда Симчишина», «Блок Вілкула "Українська Перспектива"» та ін. Водночас до участі у экс-

пертному опитуванні не залучалися члени політичних партій, діяльність яких за рішенням суду заборонена в Україні (станом на час проведення опитування). Крім того, серед учасників опитування були представлені також безпартійні експерти.

За третьою ознакою (регіон чи регіони діяльності) для участі в опитуванні були відібрані представники усіх основних макрорегіонів України – Заходу, Центру, Сходу та Півдня. Крім того, серед представників місцевих органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських формувань участь в опитуванні взяли експерти, суспільно-політична діяльність яких після 24 лютого 2022 року була пов'язана з деокупованими територіями України, та експерти, суспільно-політична діяльність яких станом на 24 лютого 2022 року та/або після вказаної дати була пов'язана з тимчасово окупованими територіями України.

За четвертою ознакою (стать експертів) структура вибіркової сукупності є такою: жінки – 74 експертки (59,7% від загальної кількості експертів), чоловіки – 50 експертів (40,3%).

Формування вибіркової сукупності здійснювалося комбінованим методом – кваліфікованої рекомендації та «снігової кулі».

Якщо певний експерт, якому пропонувалося взяти участь в опитуванні, відмовлявся від участі, він замінювався аналогічним експертом за ознаками виду суспільно-політичної діяльності, партійної приналежності, регіону діяльності та статі.

ЕТАПИ ПРОВЕДЕННЯ ОПИТУВАННЯ:

1. Розробка опитувальника.
2. Проведення пілотного етапу опитування (експертні інтерв'ю з невеликою кількістю експертів).
3. Внесення коректив до опитувальника та методології опитування відповідно до результатів пілотного етапу.
4. Формування вибіркової сукупності експертів.
5. Проведення основного етапу опитування (експертні інтерв'ю з основною частиною експертів).
6. Кодування, введення та статистична обробка даних.
7. Аналіз та узагальнення отриманої інформації, підготовка звіту.

ДОТРИМАННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ.

Усім експертам, які взяли участь в опитуванні, було забезпечено анонімність та конфіденційність інформації, яку вони надали. Персональні дані експертів не будуть оприлюднюватися. Дослідження проводилося з дотриманням міжнародних норм та вимог національного законодавства щодо захисту персональних даних та їх конфіденційного характеру. Зокрема, було забезпечено належні технічні засоби захисту, щоб запобігти випадковій втраті, знищенню, пошкодженню, зміні або розкриттю персональних даних під час їх обробки. Всі відповіді, які надали експерти, було використано виключно з дослідницькою метою і представлено в результатах опитування тільки в узагальненому або знеособленому вигляді.

ДОДАТОК 3.

АНКЕТА ЕКСПЕРТНОГО ОПИТУВАННЯ

Доброго дня! Дослідницька компанія «Соціополіс» на замовлення Ради Європи проводить експертне опитування з метою вивчення сучасного стану та перспектив забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок у суспільно-політичному житті у воєнний та післявоєнний час. Просимо Вас як особу, що активно залучена до суспільно-політичного життя країни, взяти участь у нашому опитуванні. Ми гарантуємо конфіденційність наданої Вами інформації, яка буде використана виключно з дослідницькою метою в узагальненому та знеособленому вигляді. Питання цієї анкети не містять правильних чи неправильних відповідей, а спрямовані виключно на дослідження та виявлення викликів і можливих рішень для забезпечення збалансованої участі жінок та чоловіків у суспільно-політичному житті як окремої громади, так і усієї держави у післявоєнний час. Ваша участь в опитуванні наближає нашу перемогу та відбудову України нашими спільними зусиллями.

1.1. Прізвище, ім'я та по батькові експерта .....
1.2. Місце Вашої основної роботи .....
1.3. Ваша посада .....
1.4. Чи є Ви депутатом місцевої ради (обласної, районної, міської, селищної, сільської)? Якщо так, то якої саме? .....
1.5. Вкажіть адміністративно-територіальні одиниці (область чи області), з якими пов'язана Ваша суспільно-політична діяльність: .....
1.6. Ваша стать ☐ 1 Жінка ☐ 2 Чоловік
1.7. Скільки повних років Вам виповнилось? .....
1.8. Ваш сімейний стан ☐ 1 Незаміжня/неодружений ☐ 2 Заміжня/одружений ☐ 3 Інше: .....
1.9. Чи є у Вас неповнолітні діти віком до 18 років, які проживають разом із Вами? Якщо так, то скільки? .....
1.10. Дата заповнення анкети: ..... / ..... / .....

2. Як Ви вважаєте, наскільки сьогодні в Україні (в умовах воєнного часу) в цілому забезпечено рівні права та можливості чоловіків та жінок? А наскільки рівні права та можливості чоловіків та жінок було забезпечено до початку вторгнення Росії 24 лютого 2022 року? Оцініть, будь ласка, за 5-бальною шкалою, де 1 – рівні права та можливості чоловіків та жінок взагалі не забезпечуються (не забезпечувалися), 5 – рівні права та можливості чоловіків і жінок повністю забезпечуються (забезпечувалися).

Ступінь забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок
СЬОГОДНІ, балів:

Ступінь забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок
ДО ВТОРГНЕННЯ РФ 24 лютого 2022 року, балів:

Ваш коментар:

Тут і далі в графі «Ваш коментар» Ви можете докладніше пояснити свою відповідь або надати інші коментарі, які стосуються запитання.

3. Як Ви вважаєте, наскільки в цілому змінилася ситуація з дотриманням принципу рівності прав та можливостей чоловіків та жінок в Україні сьогодні порівняно з часом до початку повномасштабної військової агресії Росії 24 лютого 2022 року? Що саме змінилось?

- 1 Значно покращилася
  2 Дещо покращилася
  3 В цілому не змінилася
 4 Дещо погіршилася
  5 Значно погіршилася

Що саме змінилось?

4. Як Ви вважаєте, які саме проблеми у сфері дотримання рівності прав та можливостей чоловіків та жінок є найбільш гострими сьогодні (в умовах воєнного стану)?

5. Як Ви вважаєте, наскільки сьогодні в Україні (в умовах воєнного часу) в цілому дотримується рівність прав та можливостей чоловіків і жінок у суспільно-політичній діяльності? Оцініть, будь ласка, за 5-бальною шкалою, де 1 – рівність прав та можливостей чоловіків та жінок взагалі не дотримується, 5 – рівність прав та можливостей чоловіків і жінок повністю дотримується.

Сфера діяльності

Ступінь дотримання рівності прав та можливостей чоловіків та жінок, балів:

- 5.1. Суспільно-політична діяльність в Україні в цілому
 5.2. Діяльність центральних органів державної влади
 5.3. Діяльність місцевих органів державної влади
 5.4. Діяльність органів місцевого самоврядування
 5.5. Діяльність політичних партій
 5.6. Діяльність громадських організацій (в цілому)
 5.7. Волонтерська діяльність

Ваш коментар:

6. Як Ви вважаєте, наскільки достатнім є нинішній рівень представленості та участі чоловіків та жінок у вказаних сферах суспільно-політичної діяльності? Оцініть, будь ласка, за 5-бальною шкалою, де 1 бал – рівень представленості явно недостатній, 5 балів – рівень представленості цілком достатній.

	<i>Рівень представленості та участі чоловіків</i>	<i>Рівень представленості та участі жінок</i>
6.1. В українській політиці в цілому		
6.2. У Верховній Раді України		
6.3. У центральних органах державної влади		
6.4. У місцевих органах державної влади		
6.5. В органах місцевого самоврядування		
6.6. У керівних органах політичних партій		
6.7. Серед рядових членів політичних партій		
6.8. У керівних органах громадських формувань (громадських організацій, благодійних фондів, волонтерських рухів)		
6.9. Серед рядових членів громадських формувань (громадських організацій, благодійних фондів, волонтерських рухів)		

Ваш коментар:

7. Як Ви вважаєте, чи існують в сучасному українському політикумі або у сфері державного управління випадки систематичної дискримінації за ознакою статі щодо жінок або чоловіків? Якщо так, то назвіть приклади таких порушень.

8. На якому рівні суспільно-політичної діяльності, на Вашу думку, жінки стикаються з найбільшою дискримінацією за ознакою статі? Оберіть один-два варіанти відповіді.

☐ 1 Законодавча влада	☐ 2 Центральна виконавча влада	☐ 3 Судова влада
☐ 4 Місцеві органи виконавчої влади (зокрема й військові адміністрації)	☐ 5 Місцеві ради	☐ 6 Виконавчі органи місцевих рад
☐ 7 Керівництво політичних партій	☐ 8 Керівництво місцевих організацій (осередків) політичних партій	☐ 9 Керівництво громадських формувань (громадських організацій, благодійних фондів, волонтерських рухів)
☐ 10 Жінки не зазнають дискримінації за ознакою статі на жодному з рівнів суспільно-політичної діяльності		

Ваш коментар:

9. Як Ви вважаєте, чи існують сьогодні в Україні регіональні відмінності щодо можливостей участі жінок та чоловіків у суспільно-політичній діяльності (на різних рівнях такої діяльності)? Якщо так, то в чому полягають ці відмінності? У яких регіонах ситуація більше, а в яких менше сприятлива для жінок чи для чоловіків?

- 1 В цілому в Україні немає регіональних відмінностей щодо можливостей участі жінок та чоловіків у суспільно-політичній діяльності
- 2 В Україні існують незначні регіональні відмінності щодо можливостей участі жінок та чоловіків у суспільно-політичній діяльності

У яких регіонах і які саме відмінності?

- 3 В Україні існують значні регіональні відмінності щодо можливостей участі жінок та чоловіків у суспільно-політичній діяльності

У яких регіонах і які саме відмінності?

Ваш коментар:

---

10. Які необхідні заходи у нормативно-правовій площині мають бути першочергово вжиті для забезпечення рівності прав та можливостей чоловіків і жінок в Україні?

---

11. Як, на Вашу думку, може бути найбільш ефективно забезпечена реалізація права жінок на участь у державному управлінні та прийнятті суспільно значущих рішень? Можна обрати до трьох варіантів відповіді.

1 За допомогою подальшого вдосконалення законодавчої бази	2 Шляхом практичної реалізації та контролю за дотриманням наявного законодавства	3 Ширшим запровадженням квот на представництво жінок у політичних партіях, громадських рада, органах державного управління, керівництві установ та організацій
4 За допомогою розширення доступу жінок до питань розподілу бюджету громад та держави у цілому	5 Шляхом запровадження програм менторства/наставництва для жінок, які починають політичну кар'єру	6 За допомогою заохочення участі у політиці жінок, які ведуть активну громадську діяльність у якості волонтерів, обіймали керівні посади у бізнесі, ЗСУ, освітянській сфері, науці, системі охорони здоров'я тощо

7 Шляхом організації конференцій, семінарів, тренінгів щодо боротьби із сексизмом, гендерними стереотипами, дискримінацією за ознакою статі

8 Шляхом введення посад радників із питань гендерної рівності у керівництві політичних партій

9 За допомогою гендерного бюджетування

10 Шляхом запровадження чітких правил для протидії дискримінації на робочому місці

11 Інше

Ваш коментар:

12. Наскільки Ви погоджуєтесь чи не погоджуєтесь із вказаними судженнями за 5-бальною шкалою, де 1 – повністю не погоджуюсь, 5 – повністю погоджуюсь?

Судження	Бал
12.1. У суспільстві об'єктивно існують переважно «чоловічі» та «жіночі» сфери діяльності	
12.2. Існує особливий «жіночий» стиль управління, який відрізняється від «чоловічого»	
12.3. Ролі чоловіка та жінки у суспільстві відрізняються – хочемо ми цього чи ні	
12.4. Ролі чоловіка та жінки у сім'ї відрізняються – хочемо ми цього чи ні	
12.5. Ролі чоловіка та жінки у державному управлінні відрізняються – хочемо ми цього чи ні	
12.6. На посадах в органах влади жінки менш схильні до корупції, ніж чоловіки	
12.7. На посадах в органах влади чоловіки менш схильні до корупції, ніж жінки	
12.8. Займаючись громадсько-політичною діяльністю, жінки більшою мірою враховують інтереси пересічних громадян, ніж чоловіки	
12.9. Займаючись громадсько-політичною діяльністю, чоловіки більшою мірою враховують інтереси пересічних громадян, ніж жінки	
12.10. Жінки-політикині більшою мірою порівняно з чоловіками-політиками схильні до компромісів та залагодження конфліктів	
12.11. Жінки-керівниці зазвичай менш амбіційні та вольові, ніж чоловіки-керівники	
12.12. Небезпека і труднощі більшою мірою демотивують жінок-політикинь порівняно з чоловіками-політиками	
12.13. Небезпека і труднощі більшою мірою демотивують чоловіків-політиків порівняно з жінками-політикинями	
12.14. Жінка-політикиня за своїми особистісними якостями більше відрізняється від «середньостатистичної» жінки, ніж чоловік-політик від «середньостатистичного» чоловіка	
12.15. Дотримання балансу представленості чоловіків та жінок у складі органів влади не є принциповим та може зашкодити ефективності управління	
12.16. Жінки краще розподіляють ресурси та допомогу завдяки своєму сімейному досвіду	
12.17. Чоловіки краще розподіляють ресурси та допомогу завдяки своєму професійному досвіду	
12.18. Наявність сім'ї з дітьми – перепона для успішної політичної кар'єри жінки	
12.19. Наявність сім'ї з дітьми – перепона для успішної політичної кар'єри чоловіка	
12.20. Що вищий щабель управлінської ієрархії, то менше шансів у жінки обійняти посаду на цьому рівні порівняно з чоловіком з аналогічним досвідом та рівнем компетенції	

Судження	Бал
12.21. Українським жінкам легше реалізувати себе у громадській діяльності, ніж у політиці	
12.22. Українським чоловікам легше реалізувати себе у громадській діяльності, ніж у політиці	
12.23. Існує тенденція підвищення суспільної активності жінок під час війни та зниження її після закінчення війни	
12.24. Існує тенденція підвищення суспільної активності чоловіків під час війни та зниження її після закінчення війни	
12.25. Жінки і чоловіки мають різний досвід, тому їх паритетна участь у прийнятті рішень дозволяє досягнути балансу суспільних інтересів	
12.26. Суспільно важливі рішення більш ефективні, якщо до процесу їх прийняття паритетно залучені як жінки, так і чоловіки	
12.27. Жінки і чоловіки повинні бути паритетно представлені в органах влади, у співвідношенні до статевого складу населення країни	
12.28. У такі складні часи, як тепер, для керівництва державою як ніколи потрібна чоловіча «сильна рука»	
12.29. В Україні жінки, які працюють у центральних органах державної влади, в цілому заробляють менше, ніж заробляють чоловіки на аналогічних посадах	
12.30. В Україні жінки, які працюють в органах місцевої державної влади та місцевого самоврядування, в цілому заробляють менше, ніж заробляють чоловіки на аналогічних посадах	
13.1. Як Ви вважаєте, з якими проблемами, повністю або радше характерними саме для <u>жінок</u> (а не для чоловіків), стикаються жінки, що займаються суспільно-політичною діяльністю в Україні, в умовах воєнного стану?	
13.1.1. У центральних органах влади	
13.1.2. У місцевих органах влади / в органах місцевого самоврядування	
13.1.3. У політичних партіях	
13.2. Як Ви вважаєте, з якими проблемами, повністю або радше характерними саме для <u>чоловіків</u> (а не для жінок), стикаються чоловіки, що займаються суспільно-політичною діяльністю в Україні, в умовах воєнного стану?	
13.2.1. У центральних органах влади	
13.2.2. У місцевих органах влади / в органах місцевого самоврядування	
13.2.3. У політичних партіях	

14. Якою мірою, на Вашу думку, українські політики (жінки та чоловіки) залучені до вказаних видів суспільно-політичної активності під час війни? Поставте навпроти відповідного виду діяльності у таблиці бал від 1 до 5, де 1 бал – рівень залученості політиків до відповідного виду діяльності в цілому дуже низький, а 5 балів – рівень залученості політиків до відповідного виду діяльності в цілому дуже високий.

<i>Вид активності</i>	<i>Жінки-політикині</i>	<i>Чоловіки-політики</i>
14.1. Робота у центральних та місцевих органах влади		
14.2. Співпраця з органами місцевого самоврядування		
14.3. Консультативна та експертна діяльність		
14.4. Активна діяльність у ЗМІ в якості експертів та спікерів		
14.5. Діяльність у соціальних мережах (блогерство)		
14.6. Волонтерська діяльність, пов'язана з наданням соціальних послуг цивільному населенню		
14.7. Волонтерська діяльність, пов'язана з допомогою бійцям ЗСУ/ТРО/силовим структурам		
14.8. Проходження служби у ЗСУ/ТРО/силових структурах		
14.9. Співпраця з центральними/місцевими органами влади/міжнародними організаціями щодо питань надання, розподілу та доставки гуманітарної допомоги		
14.10. Допомога біженцям, які перебувають поза межами України		
14.11. Благодійна діяльність		

Ваш коментар:

15. Як Ви вважаєте, чи існують відмінності у мотивації жінок та чоловіків займатись політикою? Якщо так, то які саме? Як може змінитись ця мотивація (як жінок, так і чоловіків) після війни?

16. Чи погоджуєтесь Ви з тим, що жінки-політикині частіше відмовляються від продовження політичної кар'єри порівняно з чоловіками-політиками у зв'язку з обставинами, що виникли під час війни? Чому?

1 Так 2 Ні

Ваш коментар:

17. Чи очікуєте Ви зростання актуальності питання забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок в Україні після завершення війни?

1 Так 2 Ні

Ваш коментар:

18. Як, на Вашу думку, зміняться ролі та статус чоловіків і жінок у післявоєнній Україні?

18.1. У приватному житті

18.2. У суспільно-політичному житті

19. Як, на Вашу думку, зміниться вплив жінок та чоловіків на процеси розробки та прийняття рішень у центральних та місцевих органах влади у післявоєнній Україні?

1 Вплив жінок значно зросте, а чоловіків – відповідно зменшиться

2 Вплив жінок незначно зросте, а чоловіків – відповідно зменшиться

3 Вплив чоловіків значно зросте, а жінок – відповідно зменшиться

4 Вплив чоловіків незначно зросте, а жінок – відповідно зменшиться

5 Жодних істотних змін у рівні впливу жінок та чоловіків на процеси розробки та прийняття рішень не відбудеться

Ваш коментар:

20. Як Ви вважаєте, чи може волонтерська активність та/або служба у ЗСУ/ТРО/силових структурах під час війни бути стартовим майданчиком для політичної кар'єри жінок та чоловіків, які до цього не займалися політикою, у післявоєнній Україні?

20.1. Жінки

1 Так, безумовно

2 Так, за певних умов (яких)

3 Загалом ні

Ваш коментар:

20.2. Чоловіки

1 Так, безумовно

2 Так, за певних умов (яких)

3 Загалом ні

Ваш коментар:

21. Як Ви вважаєте, чи може волонтерська активність та/або служба у ЗСУ/ТРО/силових структурах під час війни допомогти активізувати політичну кар'єру жінок та чоловіків, які до війни та на момент початку війни вже працювали в органах влади та/або у складі політичних партій?

21.1. Жінки

1 Так, безумовно

2 Так, за певних умов (яких)

3 Загалом ні

Ваш коментар:

21.2. Чоловіки

- 1 Так, безумовно   2 Так, за певних умов (яких)   3 Загалом ні

Ваш коментар:

22. Чи брали Ви безпосередню участь або знайомі з процесами прийняття рішень щодо розподілу державної та недержавної гуманітарної допомоги населенню?

- 1 Так   2 Ні (Перейдіть до запитання 23)

22.1 Якщо Ваша відповідь на попереднє запитання «так», то як Ви вважаєте, чи дотримується паритетність залучення чоловіків та жінок – представників місцевої влади – до процесів прийняття рішень щодо розподілу державної та недержавної гуманітарної допомоги населенню?

- 1 Завжди дотримується   2 Переважно дотримується   3 Частково дотримується, частково – не дотримується
 4 Переважно не дотримується   5 Ніколи не дотримується

Ваш коментар:

23. Чи маєте Ви досвід взаємодії з обласними, районними державними та/або військовими адміністраціями стосовно питань, пов'язаних із політичною та громадською діяльністю, захистом та допомогою громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах (ВПО, люди з інвалідністю, діти-сироти, люди похилого віку тощо)?

- 1 Так   2 Ні (Перейдіть до запитання 24)

23.1. Якщо Ваша відповідь на попереднє запитання «так», то яким був цей досвід? Якщо «ні», пропустіть це запитання.

- 1 Переважно позитивний   2 Радше позитивний, ніж негативний   3 Як позитивний, так і негативний
 4 Радше негативний, ніж позитивний   5 Переважно негативний

Ваш коментар:

24. Як ви вважаєте, чи існує проблема обмеженості можливостей для участі у суспільно-політичній діяльності вказаних категорій жінок і чоловіків? Якщо так, то в чому це виявляється?

Категорія	Так, існує	Ні, не існує
24.1. Жінки – внутрішньо переміщені особи (в регіонах, куди вони переїхали)		
24.2. Чоловіки – внутрішньо переміщені особи (в регіонах, куди вони переїхали)		
24.3. Жінки з інвалідністю		
24.4. Чоловіки з інвалідністю		
24.5. Жінки – представниці національних меншин		
24.6. Чоловіки – представники національних меншин		

Ваш коментар:

25.1. Як Ви вважаєте, з якими проблемами, що повністю або більшою мірою характерні саме для жінок (а не для чоловіків), стикаються сьогодні жінки вказаних категорій?

25.1.1. Представниці місцевої влади, які залишились на окупованих територіях, що досі непідконтрольні Україні

25.1.2. Представниці місцевої влади на територіях, що тепер деокуповані

25.1.3. Представниці місцевої влади в зоні бойових дій та на прифронтових територіях, які підконтрольні Україні

25.1.4. Представниці місцевої влади, які стали внутрішньо переміщеними особами або виїхали за кордон

25.2. Як Ви вважаєте, з якими проблемами, що повністю або більшою мірою характерні саме для чоловіків (а не для жінок), стикаються сьогодні чоловіки вказаних категорій?

25.2.1. Представниці місцевої влади, які залишились на окупованих територіях, що досі непідконтрольні Україні

25.2.2. Представниці місцевої влади на територіях, що тепер деокуповані

25.2.3. Представниці місцевої влади в зоні бойових дій та на прифронтових територіях, які підконтрольні Україні

25.2.4. Представниці місцевої влади, які стали внутрішньо переміщеними особами або виїхали за кордон

26. Як Ви вважаєте, чи дасть війна та післявоєнна відбудова України шанс на прихід до влади нового покоління жінок та чоловіків – політиків? Можливі декілька варіантів відповіді.

26.1. Прихід до влади нового покоління жінок-політиків

1 Так, у органах влади на загальнонаціональному рівні

2 Так, у органах влади регіонального та місцевого рівня

3 Так, у керівництві діючих політичних партій

4 Так, у складі нових політичних партій

5 Ні, все залишиться загалом як є

Ваш коментар:

26.1. Прихід до влади нового покоління чоловіків-політиків

1 Так, у органах влади на загальнонаціональному рівні

2 Так, у органах влади регіонального та місцевого рівня

3 Так, у керівництві діючих політичних партій

4 Так, у складі нових політичних партій

5 Ні, все залишиться загалом як є

Ваш коментар:

---

27. Яка Ваша партійна приналежність сьогодні?

---

28. Якщо Ви займаєте виборну посаду та балотувались від політичної партії, то від якої саме?

---

29. Чи є Ви членом громадських організацій? Якщо так, то яких саме? Які посади Ви обіймаєте у цих організаціях?

---

30. Чи займались/займаєтесь Ви під час війни волонтерською діяльністю? Якщо так, то якою саме?

Наше опитування завершено. Дякуємо Вам за участь!

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 року та триваюча збройна агресія поставили перед Україною нові нечувані виклики. Вони, зокрема, стосуються забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у суспільно-політичному житті та процесах прийняття рішень: від найвищих щаблів влади, місцевого самоврядування до середовища громадянського суспільства. Збільшення кількості населення, котре перебуває у несприятливому становищі та потерпає від наслідків війни, зумовлює необхідність пошуку нових шляхів для забезпечення та реалізації громадянами своїх громадянських та політичних прав як у виборчому процесі, так і поза ним.

Це дослідження фокусується на міжнародних стандартах та досвіді різних країн щодо ролі та участі жінок і чоловіків у процесах прийняття рішень під час збройних конфліктів, у процесах розбудови миру та післявоєнного відновлення.

Автори розглядають можливі сценарії розвитку подій та аналізують вплив війни на стан забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків в Україні у контексті громадсько-політичної участі, зокрема, враховуючи чинники масштабних міграційних процесів, економічних та соціальних наслідків війни, зростаючі потреби в реабілітації ветеранів та ветеранок, а також у подоланні множинної дискримінації.

УКР

www.coe.int

Рада Європи є провідною організацією із захисту прав людини на континенті. Вона нараховує 46 держав-членів, включно з усіма державами-членами Європейського Союзу. Усі держави-члени Ради Європи приєдналися до Європейської конвенції з прав людини – договору, спрямованому на захист прав людини, демократії та верховенства права. Європейський суд з прав людини здійснює нагляд за виконанням Конвенції у державах-членах.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE